

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM
ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**JUNG TİPOLOJİSİ BAĞLAMINDA HALİD ZİYA UŞAKLIĞIL'IN
ROMANLARI**

Melek Sima BÜLBÜL

1861011008

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARADENİZ

BATMAN 2021

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL VE ONAYI

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARADENİZ danışmanlığında Melek Sima Bülbül tarafından hazırlanan “**Jung Tipolojisi Bağlamında Halid Ziya Uşaklıgil’in Romanları**” adlı tez çalışması/...../20..... tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/~~oy çokluğu~~ ile Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARADENİZ (Danışman)

.....

Üye

Doç. Dr. Ferhat KORKMAZ

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Elif DURAN OTO

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Doç. Dr. Fevzi YAŞAR
Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış/akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez ve Seminer Yazım Kılavuzu kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules/ethical conduct and Batman University Institute of Social Sciences' Thesis and Seminar Writing Guide. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all materials and results that are not original to this work.

Melek Sima Bülbül
Tarih: 20.08.2021

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

JUNG TİPOLOJİSİ BAĞLAMINDA HALİT ZİYA UŞAKLIĞIL’IN ROMANLARI

Melek Sima Bülbül

BATMAN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARADENİZ

2021, 138 Sayfa

Jüri

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARADENİZ (Danışman)

Doç. Dr. Ferhat KORKMAZ

Dr. Öğr. Üyesi Elif DURAN OTO

Bu çalışmada, Halid Ziya Uşaklıgil’in *Sefile*, *Nemide*, *Bir Ölünün Defteri*, *Ferdî ve Şürekâsı*, *Mai ve Siyah*, *Aşk-ı Memnu*, *Kırık Hayatlar*, *Nesli Ahîr* adlı romanlarındaki şahıslar, Carl Gustav Jung’un “Psikolojik Tipler” kuramı bağlamında incelenmiştir. Bu inceleme yoluyla Uşaklıgil’in romanlarındaki şahısların kişilik özellikleri, onlarda baskın olan psikolojik işlev ve bunun sosyo-kültürel nedenlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Giriş bölümünde incelemenin genel çerçevesini oluşturan edebiyat ve psikoloji alanları arasındaki ilişkiye işaret edilmiştir. Bu işaretlemeyen hareketle temel olarak insanı merkez alan edebiyat ve psikoloji arasındaki yakınlığın edebî eser incelemelerindeki işlevselliği ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu düşünceler doğrultusunda birinci bölümde, çalışmanın teorik zeminini oluşturan Jung’un “Psikolojik Tipler” kuramına yer verilmiştir. Edebî eserlerde şahısların ruh hâllerini ve iç dünyalarını çözümleyebilmek açısından elverişli olan bu kuramda iki ana tip mevcuttur. Bu iki tipin her biri ise dört farklı psikolojik işleve sahiptir. Jung’a göre her bireyde bu işlevlerden biri diğerinden daha baskındır. Söz konusu işlevler, farklı kombinasyonlarla bir araya gelerek kişideki baskın psikolojik tipi oluşturur. Çalışmanın ikinci bölümünde, incelemeye zemin ve veri oluşturduğu düşünülerek önce Halit Ziya Uşaklıgil’in hayatına ve edebî kişiliğine ardından romanlarının tanıtımına ve özetlerine yer verilmiştir. Üçüncü bölüm, ilk iki bölümdeki veriler ışığında, Uşaklıgil’in işaret edilen romanlarının Jung’un kuramına göre incelenmesinden oluşur.

Yazarın romanlarındaki şahısların Jung tipolojisine göre çoğunlukla içedönük tip özellikleri sergilediği incelemenin ulaştığı temel sonuçlardan biridir. İçedönük ağırlıklı bu tipolojik yapılanmada Uşaklıgil’in mizacının yanı sıra dönemin toplumsal koşullarının etkili olduğu ise incelemede varılan diğer sonuçlardır.

Anahtar kelimeler: Halid Ziya Uşaklıgil, Carl Gustav Jung, Roman, Psikolojik Tipler

ABSTRACT**MS THESIS****IN THE CONTEXT OF JUNG TYPOLOGY HALİT ZİYA UŞAKLIGİL
NOVELS****Melek Sima BÜLBÜL****BATMAN UNIVERSITY GRADUATE EDUCATION INSTITUTE
DEPARTMENT OF TURKISH LANGUAGE AND LITERATURE****Advisor: Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARADENİZ****2021, 138 page****Jury****Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARADENİZ (Advisor)****Doç. Dr. Ferhat KORKMAZ****Dr. Öğr. Üyesi Elif DURAN OTO**

In this study, the characters in Halid Ziya Uşaklıgil's novels named *Sefile*, *Nemide*, *Bir Ölü'nün Defteri*, *Ferdî ve Şürekâsı*, *Mai ve Siyah*, *Aşk-ı Memnu*, *Kırık Hayatlar*, *Nesl-i Ahîr* were analyzed in the context of Carl Gustav Jung's "Psychological Types" theory. Through this study, it is aimed to determine the personality traits of the people in Uşaklıgil's novels, the dominant psychological function in them and the socio-cultural reasons for this.

In the introduction, the relationship between the fields of literature and psychology, which constitutes the general framework of the study, has been pointed out. Based on this marking, it has been tried to reveal the functionality of the closeness between literature and psychology, which is basically human-centered, in literary work studies. In line with these thoughts, in the first chapter, Jung's "Psychological Types" theory, which constitutes the theoretical basis of the study, is included. There are two main types in this theory, which is suitable for analyzing the moods and inner worlds of individuals in literary works. Each of these two types has four different psychological functions. According to Jung, one of these functions is more dominant than the other in every individual. These functions come together in different combinations and form the dominant psychological type in the person. In the second part of the study, first of all, Halit Ziya Uşaklıgil's life and literary personality, and then the introduction and summaries of his novels are given, considering that it forms the basis and data for the study. The third chapter consists of the analysis of Uşaklıgil's novels according to Jung's theory, in the light of the data in the first two chapters.

It is one of the main results of the study that the characters in the author's novels mostly exhibit introverted type characteristics according to the Jung typology. The other conclusions reached in the study are that the social conditions of the period as well as the temperament of Uşaklıgil were effective in this introvert-dominated typological structuring.

Keywords: Halid Ziya Uşaklıgil, Carl Gustav Jung, Novel, Psychological Types

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Halid Ziya Uşaklıgil'in romanları, Carl Gustav Jung'un *Psikolojik Tipler* kuramı çerçevesinde incelenmiştir. Halid Ziya Uşaklıgil'in romanları ile ilgili birçok çalışma yapılmış ancak bu konu üzerinde yapılan bir inceleme olmadığından tezin konusu bu başlık altında sınırlandırılmıştır. Söz konusu olan Psikolojik Tipler kuramı, Halid Ziya'nın romanlarındaki şahısları incelemek açısından oldukça elverişlidir.

Çalışmanın giriş bölümünde edebiyat-psikoloji ilişkisi ve edebiyat psikolojisi anlatılmıştır. Edebiyat psikolojisi, disiplinlerarası çalışma olarak gittikçe daha çok kullanılmaktadır. Günümüz edebiyat çalışmaları içerisinde önemli bir yere sahip olan edebiyat psikolojisi hem insan hem de edebiyat üzerine düşünmeyi gerektirmektedir. Carl Gustav Jung'un kuramı da çalışmanın ilk bölümünde ele alınmış, bu konu üzerinde incelenen kuramsal çerçeve oluşturulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, edebiyat teorisi ve edebiyat tarihi, mensur şiir, hatırat, tiyatro ve tercüme gibi edebiyatımıza birçok eser bırakan ama en çok romancı kimliği ile tanınan Halid Ziya'nın hayatı ve edebiyatımızdaki yeri ele alınmıştır. Daha sonra Jung'un kuramı çerçevesinde incelenen roman şahısların birbirleri ile olan bağlantılarının daha net anlaşılması bakımından roman özetleri verilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde Halid Ziya Uşaklıgil'in; *Sefile*, *Nemide*, *Bir Ölü'nün Defteri*, *Ferdî ve Şürekâsı*, *Mai ve Siyah*, *Aşk-ı Memnu*, *Kırık Hayatlar* ve *Nesl-i Ahîr* adlı romanlarındaki belli şahıslar Psikolojik Tipler kuramı bağlamında tahlil edilmiştir. Sonuç bölümünde bu çalışmanın incelenmesinde elde edilen verilerin değerlendirmesi yapılmıştır. Kaynakçada doğrudan faydalanılmış olan eserlerin künyeleri verilmiştir.

Çalışmam boyunca küçük yaşına rağmen anlayışı ve olgunluğu ile bana güç veren canım kızım Eslem BÜLBÜL'E, fedakârlığı ile yanımda olan ve desteklerini benden esirgemeyen eşim Kasım BÜLBÜL'E, tökezlediğim zamanlarda elimden tutup kaldıran kardeşim Şina Ceylan GÜNDÜZERİ'ye gönülden teşekkür ederim. Çalışmamın her aşamasında, hiçbir konuda bilgisini ve yardımlarını esirgemeyen, eksiklerimi görmemi sağlayarak yoluma ışık tutan, üzerimde büyük emeği olan değerli hocam ve danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa KARADENİZ'E şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
TEZ BİLDİRİMİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ	v
GİRİŞ	8
Edebiyat ve Psikoloji	8
Edebiyat Psikolojisi.....	14
BİRİNCİ BÖLÜM	20
1.PSİKOLOJİK TİPLER	20
1.1. Dışadönük Tip	24
1.1.1. Dışadönük Düşünen Tip.....	25
1.1.2. Dışadönük Hisseden Tip	26
1.1.3. Dışadönük Duyum Tipi.....	27
1.1.4. Dışadönük Sezgisel Tip	28
1.2. İçedönük Tip	29
1.2.1. İçedönük Düşünen Tip	30
1.2.2. İçedönük Hisseden Tip	31
1.2.3. İçedönük Duyum Tipi	32
1.2.4. İçedönük Sezgisel Tip	33
İKİNCİ BÖLÜM	34
2. HALİD ZİYA UŞAKLIĞI'IN YAŞAMI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ....	34
2.1. Yaşamı ve Edebî Kişiliği	34
2.2. Eserleri	38
2.3. Romanların Tanıtımı ve Özetleri	40
2.3.1 Sefile	40
2.3.2 Nemide.....	44
2.3.3. Bir Ölünün Defteri	47
2.3.4. Ferdi ve Şürekâsı.....	49
2.3.5. Maî ve Siyah	52
2.3.6. Aşk-ı Memnu	57
2.3.7. Kırık Hayatlar	63
2.3.8. Nesl-i Ahîr	67
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	73
3. ROMANLARDAKİ ŞAHISLARIN JUNG TİPOLOJİSİNE GÖRE İNCELENMESİ.....	73
3.1. Dışadönük Tipler.....	73
3.1.1. Dışadönük Düşünen Tipler	73
3.1.1.1. İkbâl	73
3.1.1.2. İhsan Bey	76
3.1.1.3. Ömer Behîç	79
3.1.1.4. Süleyman Nüzhet.....	84
3.1.1.5. Bihter	86
3.1.1.6. Hasan Tahsin Efendi	91
3.1.2. Dışadönük Hisseden Tipler	93

3.1.2.1. Vedide.....	93
3.1.3. Dışadönük Duyum Tipleri.....	97
3.1.3.1. Behlül.....	97
3.1.3.2. Bekir Servet	102
3.1.3.3. Ferdi Efendi	105
3.1.3.4. Firdevs Hanım	107
3.2. İçedönük Tipler	110
3.2.1. İçedönük Düşünen Tipler.....	110
3.2.1.1. Osman Vecdi	110
3.2.2. İçedönük Hisseden Tipler	115
3.2.2.1. Saniha	115
3.2.2.2. Nemide.....	119
3.2.2.3. Nihal	124
3.2.3. İçedönük Sezgisel Tipler.....	129
3.2.3.1. Ahmet Cemil.....	129
3.2.3.2. İsmail Tayfur	134
3.2.3.3. İrfan	137
SONUÇ	141
KAYNAKÇA.....	146
ÖZ GEÇMİŞ.....	<i>Hata! Yer işareti tanımlanmamış.</i>

GİRİŞ

Edebiyat ve Psikoloji

Modern bir disiplin olarak psikoloji günümüz edebiyat çalışmaları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Edebiyat üzerine düşünmek insan üzerine düşünmeyi gerektirmektedir. Bu sebeptir ki edebiyat çalışmalarını psikolojiden bağımsız düşünmek de mümkün değildir. Var olduğundan beri insan davranışları ve insanın ruhsal yapısı üzerine kafa yormuş olan edebiyat, dilin zengin ifade potansiyelini de kullanarak bunları en iyi şekilde aktarmaya çalışırken aynı zamanda daha iyi anlama çabası içerisine de girmiştir. Bu duruma psikoloji çerçevesinden bakıldığında da benzer bir sonuca ulaşmak mümkündür. Psikolojinin bir bilim dalı olarak sahneye çıkmasının çok öncesinde bile, edebiyat eserlerinde insana dair yürütülen düşüncelere gönderme yapıldığı görülmektedir. Hatta insana özgü olarak nitelendirilen temel duygu ve davranışlar hemen hemen tüm dünyaya mal olmuş edebiyat karakterleriyle özdeşleştirilmiştir. Örneğin, aşk deyince akıllara Shakespeare'in Romeo ve Juliet'i, suç ve vicdani hesaplaşmadan bahsedince Dostoyevski'nin Raskolnikov'u, hırs deyince Herman Melville'nin Kaptan Ahab'ı, yalnızlık ve yabancılaşmadan bahsedildiğinde ise Kafka'nın Gregor Samsa'sı ve bunlar gibi daha nice edebî karakter hemen hatırlara gelmektedir (Nayk, 2012, s. 9).

Edebiyat eserleri belirli bir halka aittir ve o halkın diliyle yazılmıştır. Dolayısıyla belirli bir halkın içerisinde doğan eser, o halkın tarihine ait bir dönemin içerisinden geçmektedir. Bir başka ifadeyle eserler yaratıldıkları çağı yansıtmaktadırlar. Belirli bir dönemin ürünü olarak ortaya çıkan eserler, asırlar boyunca değişmeden kalmakta ve doğduğu zamanın özelliklerini korumaktadır. Edebî eserler, bir halkın kültürel, manevi, toplumsal ve siyasal gelişiminin karakteristik unsurlarını ortaya koymaktadırlar. Bu bağlamda edebî eserler, söz konusu olan bu unsurları yadsıyarak, bir dönemin ruh bilincini anlamaksızın incelenemez. Bunun yanı sıra yazarın da hangi koşullarda ve nasıl ilişkiler içerisinde eserini oluşturduğu, eserlerindeki amacı ve düşünce eğilimini anlamak öteki bilimlerin desteğini zaruri kılmaktadır. (Pospelov, 1984, s. 24-25). Örneğin, Türk edebiyatında Servet-i Fünun şair ve yazarları, yaşadıkları toplum, çevre ve iktidar ile ters düşen, uyumsuz bir ruh hâline sahiptirler. Bu sebeple, Servet-i Fünun edebiyatında, hayal kırıklığı, üzüntü, karamsarlık, başarısız

aşklar ve kaçış gibi temalar belirgin bir şekilde kullanılmaktadır. Bu dönemin şair ve yazarlarının toplumsal ve siyasal çevreleriyle uyumsuz bir ilişki içerisinde olmaları, psikolojileri üzerinde derin izler bırakmış ve bu durum eserlerinde de kendini göstermiştir (Çalışkan, 2018, s. 83).

Edebî eser, her şeyden önce yazarının psikolojisini açığa çıkaran bir belgedir. Eserden yola çıkarak kişilerin karakterlerine ulaşmak mümkün olduğuna göre, eserle karakter arasında bir sebep sonuç ilişkisi de bulunmaktadır. Fakat bunu kabul etmekle yetinmek yeterli değildir. Yazarı eseri yaratmaya sevk eden sebepleri de araştırarak daha geniş bir bilimselliğe varmak gerekmektedir (Siyavuşgil, 1949, s. 452).

Bir edebî eseri meydana getirme kişinin psiko-sosyal davranışları içerisinde en karmaşık olan davranış biçimi olarak değerlendirilmektedir. Kişinin karakteristik bütünlüğünü oluşturan tüm unsurlar, organik bir bütün olarak esere yönelmektedir. Ancak bu kuvvetler, her zaman kişinin karakterinde görüldüğü şekilde esere yansımamakta, kendine has usuller içerisinde eserdeki yerini bulmaktadır. Psikolojide karakter, temelini beden yapısı ve bünyenin oluşturduğu mizaç ve karakter binasına toplumsal hayatın kondurduğu bir üst yapı olarak görülmektedir. Ancak bu üst yapı bir dengeyi ifade etmektedir. Burada kişiye ait olanla dış dünyadan gelen kuvvetlerin bir dengesi söz konusudur. Karakter bu manada ele alındığında edebî davranışların doğuşunu araştırmak için karakter planına inmek, kişinin karakterini oluştururken kişiliğinde yoğurduğu bireysel unsurlar ile toplumdan gelen dış unsurları incelenmek gerekmektedir. Bu da bizi psikolojiye götürmektedir (Siyavuşgil, 1949, s. 467).

Psikoloji, bir yazarın eserini nasıl oluşturduğunu açıklığa kavuşturmaktadır. Bunun yanı sıra gerek yazarın gerekse yazarın eserinde yer alan karakterlerin çözümlenmesinde de psikolojinin önemli bir yeri vardır. Mesela yazarın doğrudan veya dolaylı bir şekilde bağlandığı psikolojik bir teorisin karakterlerine ya da ele aldığı konuya uyum sağladığı görülmektedir. Dostoyevski'nin Suç ve Ceza romanının başkarakteri Rodion Raskolnikov bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Raskolnikov'un duygu ve istekleri klinik psikoloji bilgisine sahip olan bir kişi tarafından kaleme alınmış görülmektedir. Bir başka örnek ise Proust'tur. Proust, insan hafızasına dair kendi teorisi olan bir yazardır ve bu teorisini kendi eserlerinde kullanmıştır (Çalışkan, 2018, s. 81-82).

İsmet Emre edebiyat ve psikoloji bilimi arasındaki bağı anlatırken her iki alanın da insan bedeni ve ruhu arasındaki ilişkiyi, çelişkiyi ve çıkmazları irdelediğini söylemektedir. Ona göre, insan ruhunun gizemli yönlerini, bilinçdışı alanlarını uzun ve detaylı yolculuklarla tanımaya, karanlık yüzlerini aydınlatmaya çalışan üçüncü bir uğraş alanı ve bilim dalı bulunmamaktadır (Emre, 2006, s. iii). Edebiyat ve psikoloji arasındaki ilişkiye göre psikoloji, insan davranışlarının gözlemlenebilir örneklerini ele alıp incelerken edebiyat, insanın problemlerini ve çevresi ile ilişkilerinde nasıl davrandığını ortaya koymaktadır (Çalışkan, 2018, s. 13).

Yukarıda da belirttiğimiz üzere psikolojinin bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasından önce sanatçı duyarlılığı ve sezgisi, psikolojiyi ya örtük ya da açık olarak kullanmaktadır. Ancak, psikolojinin bir bilim olarak ortaya çıkması ve ele alınmasıyla edebî eserlerdeki psikolojik unsurların saptanması Sigmund Freud'la başlamaktadır (Emre, 2006, s. 291). Freud'a göre, insanın ruh hâlinin betimlenmesi bir yazarın başlıca egemenlik alanlarından biridir. Yazarlar her daim bilimin, dolaylı olarak da bilimsel psikolojinin öncülüğünü yapmışlardır (Freud, 2001, s. 283).

Freud, insanın yalnızca bilinçüstünün değil bir de bilinçaltının olduğu gerçeğini ortaya çıkararak psikolojiye psikanaliz terimini kazandırmıştır (Emre, 2006, s. 4). Psikanalitik eleştiri, yazar merkezietçi bir yöntem olmasının yanında eserdeki karakterleri, eserin biçimi ve içeriğini incelemeye yönelik çözümlemelere imkân sağlayan bir yöntemdir. Yazarın yaratma kaynağını bulmaya yönelik olan bu yöntemle yazarın bilinçaltının tespit edilebileceği ve sanatın neden doğduğu ile sanatçının neden yarattığı sorularına cevaplar aranmaktadır (Ergişi, 2013, s. 1738).

Freud'un psikanaliz kuramı, psikoloji bilimi açısından son derece işlevsel olduğu kadar, edebiyat biliminin de edebî esere yaklaşımında önemli değişikliklere yol açmıştır. Özellikle günlük yaşantıdaki duygu ve düşüncelere etki eden çocukluk günlerinin izleri yorumlanırken Freud'yan bakış da kendi yerini almıştır (Emre, 2006, s. 4). Bu bakış açısına göre, kuvvetli bir güncel yaşantı, sanatçıda, genellikle çocuklukta olmak üzere, geçmiş bir yaşantının anısını canlandırabilmektedir. Söz konusu olan bu anımsanan yaşantı, sanatçı için bir sanat eseri olarak gerçekleşme isteği uyandırmaktadır. Böylece yaratının kendisi hem anımsamaya yol açan yaşantıyı hem de eski bir anıya ait öğeleri

barındırmaktadır (Freud, 2001, s. 112).

Freud'a göre bir sanatçı, eserini oluştururken onu bunu yapmaya iten duyguları ve ruh hâlini bizlerde yeniden uyandırma isteği içerisindedir. Sanatçının amaç ve duygularını bizi etkileyen bir dışavurum olarak kabul ettiğimizde eserlerini ruhsal çözümleme bağlamında değerlendirmemiz gerekmektedir. Sanatçının amacını bulabilmek ise eserinde karşılaştığımız anlam ve içeriği kavrama, yorumlama zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır (Freud, 2001, s. 138).

Freud'un psikoloji bilimine yaptığı katkılar bazı aşırılıkları da beraberinde getirmiştir. Freud'un insan davranışlarını tamamen libidoya ve cinselliğe dayandırması kendisinden sonra gelen psikologlar tarafından dengelenmeye çalışılmıştır. Bu psikologlardan biri olan Alfred Adler, insanı herhangi bir davranışa yönelten sebeplerin bilinçaltı ve bilinçdışı oluşumlar kadar toplum içerisindeki ilişkiler ve kişinin içinde bulunduğu sosyal ortam tarafından da şekillendiğini söylemektedir. Adler'in edebiyat psikolojisine katkısı ise çocuk edebiyatı bağlamında olmuştur. Adler, çocuğun gelişimi, bu süreçte çevresiyle olan ilişkileri ve bu ilişkilerin çocuğun iç dünyasındaki yankıları gibi unsurların çocuk edebiyatı öğreniminde üzerinde durulması gereken önemli noktalar olduğunu ileri sürmüştür.

Carl Gustav Jung'un psikolojiye yaklaşımı ise önceki iki psikologdan farklıdır. Jung, Freud'un bilinçaltı, libido gibi yaklaşımları ile Adler'in tespit ettiği insanlar arası ilişkileri önemsemektedir. Ancak bunlara arketipleri de eklemektedir. Jung'a göre insan bireysel bir özne olmasının yanı sıra sosyal yanlara da sahiptir ve bu sosyal taraf, en az bireysel taraf kadar önemlidir. Bu bağlamda kişinin sergilediği davranışlarda bilinçaltı, libido ve çevresel etkiler belirleyici olduğu kadar tarihsel ve toplumsal geçmiş de etkilidir. Bu saptamayla Jung, bilinçaltı olgusuna bilinçdışını da ekleyerek edebiyat bilimi açısından önemli bir kavram üretmiştir. Jung, ruhun işleyiş biçiminin ve mantığının her durumda nedensellik ilkesiyle açıklanamayacağını ileri sürerek bilinçdışı simgeler üzerinde durulması gerektiğini söylemektedir. Söz konusu olan bu bilinçdışı simgeler şair ve yazarları, farklı coğrafyalarda ve çağlarda yaşamış olsalar dahi ortak imgeleri kullanmaya iten alanlardır. Bu yönüyle de bilinçdışı simgeler asırlar öncesinin sanat ruhuyla bugünün sanat ruhu arasında köprü görevi görmektedir (Emre, 2006, s. 4-7).

Siyavuşgil'in Taine'den aktardığına göre yazarların hangi olgu ve olayların tesirinde eserlerini meydana getirdikleri sorusu önemlidir. Bu olgular, ırk, yazarın yaşadığı çevre ile düşünme ve anlama yetisidir. Öte yandan insan, özel bir muhit ve cemiyet içerisinde yaşaması sebebiyle toplumsal şartların da etkisi altında kalmaktadır. Mensup olduğu ırkın karakteristik özellikleri ile yaşadığı toplumsal çevre kişi üzerinde iz bırakmaktadır. Bu izler zamana göre değişmekle beraber yaşanan her an, ardından gelen düşünce ve davranışları şekillendirmektedir. Edebiyat da işte bu unsurların bir bileşkesidir. Yani edebî eser, ırk, toplumsal ve coğrafi çevre ile düşünce ve davranış faktörlerinin ortak bir ürünü olarak tarihi, toplumsal ve psikolojik bir araştırma ile izaha kavuşabilmektedir (Taine'den akt. Siyavuşgil, 1949, s. 452-453).

Yazarın psikolojisinin anlaşılması, o psikolojinin esere olan etkisi ve eserdeki kurmaca evrende yer alan karakterlerin iç dünyalarının çözümlenebilmesi açısından edebiyat ve psikolojinin bulunduğu ortak noktaların tespiti gerekmektedir. Emre'ye göre, edebiyat ve psikolojinin en bariz ortak özelliği insanı bütün hâlinde hedef malzeme olarak görmesidir. Her iki alan da insanı bir bütün içinde anlama ve doğasına yaklaşma çabası içerisindedir. Hem edebiyat hem de psikoloji insanın düşünce, davranış ve duygularına yön gösteren bilinçaltını daha yakından inceleyen ve onu bağlamından koparmadan bir bütün olarak gören çalışma sahalarına sahiptir. Bu yakınlık sebebiyle her iki çalışma disiplini de çoğu açıdan ortak davranmak ve birbirinden faydalanmak durumundadır. (Emre, 2006, s. 295).

Edebiyat ve psikolojinin bir başka ortak noktası ise her ikisinin de bilinçaltına önem vermesidir. Temelde tüm edebî eserler, yazarın bilinçaltının ürünleridir. Bu sebeple hem edebiyat hem de psikoloji bilinçaltı olaylarıyla ilgilenmektedir. Yazar, bir zamanlar yaşadığı, hissettiği ancak unutulmaya yüz tutmuş anılarından faydalanarak eserlerini meydana getirmektedir. Dolayısıyla bilinçaltındaki düşünceleri yazarın yazma eylemi esnasında su yüzüne çıkmaktadır. Edebiyat ve psikolojinin ortak yanlarından bir diğeri ise hayal gücüdür. Hem edebiyat hem de psikoloji, hayal gücünü önemseyerek ya malzeme olarak kullanmış ya da insana özgü bu yeteneğin bilimsel yanlarını ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Dilden faydalanmak söz konusu olan bu iki disiplinin bir başka ortak yönüdür. Buna göre, iletişimi sağlayan en detaylı mekanizma olan dil, hem edebiyat hem de psikoloji için en kalıcı ve etkili aracı

konumundadır. Benzer çözümleme yöntemlerini kullanmak da edebiyat ve psikolojiyi ortak paydada birleştiren bir başka unsurdur. Edebiyat bilimi, edebî eserleri, psikoloji ve psikanaliz ise insanın ruh dünyasını birbirleriyle örtüşen yöntemlerle çözümlemektedir. Edebî eserlerin, gerçek dünyanın bir yansıması olduğu kadar düşsellikten de faydalanılarak ortaya çıkmaları çözümleme benzerliğinde büyük rol oynamaktadır. Çünkü insan ruhunu bir eser oluşturmaya iten etkenler ile düşlem yaratmaya iten etmenler birbirine yakındır (Emre, 2006, s. 301-307).

Her iki disiplinin benzerliklerinin yanı sıra neticede ayrı disiplinler olması aralarındaki ilişkinin hem lehinde hem de aleyhinde görüşlerin öne sürülmesine sebep olmuştur. Edebiyatın psikanaliz bilgisinin genişletilmesinde yardımcı bir disiplin olması bu ilişkinin lehinde bir yaklaşım olarak öne sürülürken, edebiyatçıların psikoloji ve psikanaliz konularıyla ilgili yeterli donanıma ya çok az ya da hiç sahip olmadıkları yönündeki yaklaşımlar, edebiyat ve psikoloji arasındaki ilişkiyi sakıncalı görmüşlerdir. Bu bağlamda her iki disiplin arasındaki ilişki sorununu, “bir sanat olarak edebiyat ve psikoloji ilişkisi” ile “bir bilim olarak edebiyat ve psikoloji ilişkisi” şeklinde ele almak mümkündür. (Çalışkan, 2018, s. 15-16).

Âdem Çalışkan, edebiyat ve psikoloji arasındaki ilişki problemini “bir sanat olarak edebiyat ve psikoloji ilişkisi” ve “bir bilim olarak edebiyat ve psikoloji ilişkisi” şeklinde ele alarak açıklamıştır. Buna göre, bir sanat olarak edebiyata bakıldığında, insan zihninin ve psikolojisinin bir ürünü olarak ortaya çıkarılmış olan eser ele alınmaktadır. Söz konusu olan eser, karmaşık bir psikolojik varlık olan yazarın biyografisi ile okurları arasına uzanmakta, yazarın evren algısı ile duygu ve düşünce dünyasının bir yansıması olarak tüm sembolik kodlarıyla birlikte çözümlenmeyi beklemektedir. Psikolojide ise edebî eserler, bir veri kaynağı, insan psikolojisinin derinliklerine inebilmek için kullanılan bir vasıta olarak görülmektedir. Öte yandan psikolojik romanlar ve öyküler de psikolojinin desteği ile daha iyi anlaşılabilir. Bir bilim olarak edebiyat ve psikoloji açısından bakıldığında psikoloji; edebî eserleri, insanı ve onun karmaşıklıklarını anlamak için gözlem notları olarak kullanmaktadır. Bu sebeptendir ki psikoloji, insan ruhunu anlamak için onu en iyi anlatan edebî metinlere özel bir önem atfetmektedir. Ayrıca psikoloji, edebî eserlerin okurlar tarafından anlamlandırma ve yorumlama süreçlerini de incelemektedir. Bu

süreçte neler yaşandığı deneysel bir çalışma olarak disiplinlerarası bakış açılarıyla birlikte geliştirilmektedir (Çalışkan, 2018, s. 17).

Freud'a göre yazar ve psikiyatrist aynı kaynaktan faydalanmakta, aynı konu üzerinde çalışmaktadır. Ancak her biri farklı bir yöntem kullanmaktadır. Buna rağmen vardıkları sonuçlar birbirine yakındır. Psikiyatristler anormal ruhsal olayların bilinçli gözleminden ve bunlara egemen yasaların dile getirilmesinden faydalanırken yazar, dikkatini kendi ruhuna yönlendirmektedir. Kendi ruhunun bilinçsizliğine kulak veren yazar, bilinçli bir eleştiriyle sanatsal dışavurumlara izin vermektedir (Freud, 2001, s. 331). Dolayısıyla, psikiyatrist bilinçdışı içeriklerin etkinliğine hâkim olan yasaları başkalarından öğrenirken, yazar bunları kendisinden öğrenmektedir. Öte yandan, yazarın söz konusu yasaları dile getirmesi ve hatta tanınması bile gerekli değildir, bunlar yazarın zekâsı sayesinde eser içerisinde somut bir biçimde yer almaktadır. Psikiyatristler ise bu yasaları nasıl ki gerçek hasta vakalarına dayandırarak saptıyorsa, yazar eserlerinde de aynı çözümleme yöntemini kullanmaktadır.

Edebiyat ve psikoloji bilimlerinin ortak noktaları genel olarak göz önünde bulundurulduğunda her iki alanın birbiri ile yakın ve ortak kullanım alanları olduğu görülmektedir. Öncelikle her iki alanın da en önemli ve ortak malzemesi insandır. Edebiyat bilimi de psikoloji bilimi de insanın düşünce, davranış ve duygularına yön veren bilinçaltını yakından inceler. Dil, iki bilim için de etkili ve kalıcı bir araçtır. Dolayısı ile yakın özellikler barındıran iki ayrı disiplindirler. Kullandıkları yöntemler farklı da olsa vardıkları sonuçlar benzerdir.

Edebiyat Psikolojisi

Psikoloji, disiplinlerarası ilişkilere göre incelendiğinde Sosyal Bilimler, Sağlık Bilimleri, Tabiat Bilimleri, İnsan Bilimleri ve Güzel Sanatlarla oldukça yakından ilişkili bir bilimdir. Bu bağlamda da Din Psikolojisi, Sanat Psikolojisi, Eğitim Psikolojisi, Edebiyat Psikolojisi, Nöropsikoloji, Sağlık Psikolojisi, Endüstri/Örgüt Psikolojisi, Spor Psikolojisi ve Siyaset Psikolojisi olarak sınıflara ayrılmaktadır (Çalışkan, 2018, s. 23). Çalışmada tüm bu sınıflar içerisinde incelemeye fayda sağlayacak olan edebiyat psikolojisi ele alınmış ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Türkçede “psikoloji” kavramının önüne çeşitli alan isimleri getirilerek

psikolojinin alt disiplinleri elde edilmiştir. Edebiyat psikolojisi kavramı ise psikanalizin edebiyat alanına uygulanması sonucunda ortaya çıkmış bir kavramdır (Çalışkan, 2018, s. 25).

Edebiyat psikolojisi, yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlara göre edebiyat psikolojisi, yazarın nasıl bir insan olduğunun, bir edebî eserin nasıl ortaya çıktığının ve edebî eserlerdeki karakterlerin davranış özelliklerini inceleyen ve insan ruhunun farklı yanlarını edebî metinlerin dil kodlarının ardına geçerek çözümlemeye çalışan bir bilim dalıdır (Çalışkan, 2018, s. 29). Edebiyat psikolojisi disiplinine bakıldığı zaman psikoloji, edebî eserlerden, yazardan okuyucudan ve yayıncıdan yararlanmakta, edebiyat ise psikoloji biliminden faydalanmaktadır. Buna göre, psikolojinin geliştirdiği yeni yöntemler, yazarla sıradan insan arasındaki içsel farklılıkların belirlenmesi, yazarı yaratmaya götüren psikolojik faktörler, yazarın ruh dünyasının aydınlatılması, yaratma süreci, yaratma zamanına ilişkin süreçler, eserden hareketle yazarın dünyasına ışık tutulması, eser kahramanının kendisine verilen rolü yerine getirip getirmediği, eserde anlatılan olaylarla gerçek hayattaki yansımalarını karşılaştırmak gibi konular edebiyatın psikolojiden faydalandığı unsurlar olarak bu disiplin altında incelenmektedir (Emre, 2009, s. 325).

Psikoloji insan ve insan davranışlarını incelerken edebiyat psikolojisi, yazarların ve şairlerin yaratıcı hayal güçlerini okurların edebî eserlere olan tepkilerini ve eserlerdeki karakterlerin davranışlarını konu edinmektedir. Edebiyat psikolojisi bu incelemeleri yaparken bir taraftan psikolojinin penceresinden bakarak edebiyatı ve edebî eserleri değerlendirmeyi, diğer taraftan da bu eserlerde yansıması olan bilinç dair öğeleri incelemeyi amaçlamaktadır. Bir başka ifadeyle edebiyat psikolojisi, psikolojik bir olgu olarak ele aldığı edebiyata ve edebiyat tarihine önem atfederek kurmaca karakter davranışlarını, yazarların ve şairlerin psikolojisini, okuma/yazma psikolojisini, edebî eserlerin okuyucu ve toplum üzerindeki psikolojisini incelemeyi ve açıklamayı hedeflemektedir (Çalışkan, 2018, s. 33-34).

Psikoloji ve estetik her zaman birbirinden yardım almak zorunda olan iki alandır. Bu durumda biri diğerini hükümsüz kılmaz. Herhangi bir psişik malzemenin nedensel öncüllerden kaynaklandığının gösterilebilmesi psikolojinin önemli bir ilkesiyken psişik bir ürünü kendi içinde ve kendi için var olan bir şey olarak görebilmek de estetiğin ilkesidir (Jung, 2020, s. 117).

Edebiyat eleştirisi yapıldığında psikolojik teorilerden faydalanmak son derece önemlidir. Çünkü bir kişinin psikolojik teorileri iyi kavramadığı sürece edebiyatı anlaması da imkânsız hâle gelecektir (Çalışkan, 2018, s. 41). Doğası gereği edebiyata çok yakın bir bilim dalı olan psikoloji, edebiyatı besleyen en ciddi alanlardan biri olarak görülmektedir. Her iki disiplin de insan ruhunun karmaşasına, bilinmezliklerine ve karanlık noktalarına odaklanmaları açısından zaman zaman benzer yöntemleri kullanmışlardır. Her ikisi de insan ruhunun farklı ortamlardaki dil kodlarının şifresini çözme çabası içerisindeyler (Emre, 2009, s. 319). Günümüzde bilhassa modern edebiyatı incelerken psikanalizden faydalanmak yerinde olabilir, çünkü modern sanatçılar Freud'dan ve Jung'tan etkilenmiş ve psikanaliz öğretiyi kendi eserlerinde yazarken uygulamışlardır (Moran, 2018, s. 156).

İsmet Emre edebiyat psikolojisine, psikoloji ve edebiyat açısından olmak üzere çift yönlü bir bakışla yaklaşmak gerektiğini söylemektedir. Buna göre psikoloji bilimi açısından edebiyat psikolojisine bakıldığında edebî eser değerlendirilirken edebiyat bilimi açısından bakıldığında edebî eserden hareketle psikolojik gerçeklere ulaşma çabası ve deneyimleri değerlendirilmektedir. Bugüne kadar edebiyata, yazara, şaire ve ürettikleri eserlere psikolojik açıdan bakılmıştır. Buna karşılık edebiyat açısından, yazar, şair ve eserden hareketle psikolojiyi değerlendirmek üzerinde pek durulmamıştır. Emre'ye göre doğrusu, her iki bakış açısının birbiriyle kesiştiği ve karşılıklı olarak birbirlerinden etkilendikleri ortak noktaları açığa çıkarmaktır. Edebiyat psikolojisi üzerine çalışmalar yapmış olan Jung, psişik süreçlerin edebiyata ışık tutabileceğini söylerken bu duruma açıklık getirmektedir (Emre, 2009, s. 327).

Jung'a göre psişik süreçlerin bir incelemesi olan psikoloji, edebiyatın incelenmesi konusuna el atabilmektedir. İnsan ruhunu bütün bilimlerin ve sanatların kaynağı olarak gören Jung, bu sebeple psikolojinin belli bir sanat eserinin oluşumunu ve kişiyi sanat açısından yaratıcı kılan unsurları ortaya çıkarabileceğini söylemektedir (Freud-Jung- Adler, 1981, s. 53). Buna göre psişenin incelenmesi, bir taraftan sanat eserinin psikolojik yapısını açıklayabilirken öte taraftan kişiyi sanatsal açıdan yaratıcılığa götüren faktörleri açığa çıkarabilmektedir. (Jung, 2020, s. 115).

Aşk, aile çevresi, suç ve toplum üstüne yazılmış bütün romanlar, didaktik şiir, lirik şiirin önemli bir bölümü ve hem komik hem de trajik dramlar nasıl bir

sanatsal biçim alırsa alsın içeriklerini her zaman bilinçli insan deneyiminden almaktadır. Bir başka ifadeyle edebiyat eserleri yaşamın ruhsal taraflarından beslenmektedir. Bu eserler, psikolojik olarak anlaşılabilir bir çerçevede olmalarının yanı sıra kapsadıkları deneyim ve deneyimin sanatsal ifadesi de psikoloji alanına aittir (Jung, 2020, s. 120).

Freud, sanatçının kişisel deneyimlerinden hareketle sanat eserinin anahtarını bulduğunu düşünmüştür. Jung'a göre de bu olasıdır çünkü sanatçının psikolojisinin izleri eserlerine yer yer yansımakta veya eserin ayrıntıları içerisinde yer almaktadır. (Jung, 2020, s. 134).

Edebiyatı psikolojik yaklaşımlar ve teoriler çerçevesinde incelemek, her türlü edebî eserin çözümlenmesinde önemli bir katkı sağlamıştır. Ancak bu olumlu gelişmelere rağmen, edebiyata psikolojik yaklaşımın estetik yetersizlik gibi önemli bir eksikliği vardır. Bu çerçevede edebiyata psikolojik yaklaşımlar, psikanalitik edebiyat teorisi ve edebiyat psikolojisi teorisi edebî eserleri bütün yönleri ile inceleme ve açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Çalışkan, 2018, s. 43).

Psikoloji bilimi, bir özne olarak yazarın sıradan insanla arasında farklı özellikler bulunduğu üzerinde önemle durmaktadır (Emre, 2009, s. 322). Bir sanat eserinin niteliği onun içine sızan kişisel özelliklerden değil, kişisel olanın üzerine çıkmasından, sanatçının kendi zihin ve yüreğinden okuyucularının zihin ve yüreğine seslenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple kişisel özelliklerin çokluğu, ortaya çıkan ürünü sanat eseri niteliğinden uzaklaştırmaktadır. Dolayısıyla sanatın kişisel boyutu bir sınırlama olarak görülmektedir. Jung, yaratıcı bireyleri ikilik olarak görmektedir. Buna göre, yaratıcı bireyler bir yandan şahsî hayatları olan insanlar iken, diğer yandan kişilik dışında yaratıcı bir süreci ifade etmektedirler. Bu bireyler insan olarak sağlıklı veya hastalıklı olabilirler. Böyle bir durumda psikolojileri kişisel çerçeve sınırında açıklanabilmektedir. Ancak bir sanatçı olarak da yaratıcı becerileri çerçevesinden anlaşılabilirler (Jung, 2020, s. 135).

Yazarlar ve şairler, psikolojileri hakkında ipucu vermelerinden ve kendilerini örtük olarak anlatmalarından dolayı psikanalize elverişli olarak görülmektedirler. Öte yandan farklı meslek gruplarında yer alan kişileri de kendileri hakkında yazmıyorlar diye normal göremeyiz. Psikanalizin anlayışı ile onları ele alırsak onların da ruh yapılarında anormallikler buluruz. Bu açıdan sanatçılar ayrı bir sınıfta yer almazlar. Onları başkalarından ayıran unsur bir çeşit

ruh hastası olmaları değil, bu nevrozu başarılı bir şekilde kelimelerle aktarabilmeleridir. Başka bir deyişle, sanatçıyı sanatçı yapan ruhsal bozuklukları değil, bir çeşit yeteneğidir (Moran, 2018, s. 155). Jung, yaratıcılık sürecini bir çocuğun anne karnında gelişmesine benzetmektedir. Buna göre sanat, sanatçının kendi içinde gelişmektedir. Yaratma süreci feminen bir karakter taşımaktadır, yaratıcı çalışma ise bilinçdışı derinliklerden gelmektedir (Jung, 2020, s. 139). Holland’a göre de bir sanat eseri, onu meydana getiren kişinin bilinçaltında bulunan bir fanteziden kaynaklanmaktadır (Holland’dan akt. Cebeci, 2004, s. 9).

İsmet Emre ise bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Yazar, masanın başına oturup yazmaya başladığı andan itibaren artık bilinçaltı okyanusundan bilinç kıyılarına malzeme taşıyan bir aracı olmakla kalmayıp aynı zamanda görünür dünyaya çoğu insanın ulaşmaya cesaret edemeyeceği bilinç dışı ve bilinç üstü alanlardan da ciddi veriler taşır” (Emre, 2009, s. 322).

Holland’a göre psikanaliz edebî eserin kökeninde bulunan ve zihinsel hayatımız için özel yeri olan bir fantezinin keşfedilmesini sağlamaktadır (Holland’dan akt. Cebeci, 2004, s. 184). Bir başka ifadeyle psikanaliz, merkezi fanteziyi bulmayı hedeflemektedir. Holland’ın bu düşüncelerinden yola çıkan Cebeci, edebiyatın işlevini fantezilerin yetişkinlik çağında geçerli olacak biçimde bir anlama dönüştürülmesi olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda gelişimsel evreler olan oral, anal, üretal, fallik, oidipal, latent ve genital evreler farklı içeriklerle sanat yapıtının meydana gelmesinde rol oynamaktadır (Cebeci, 2004, s. 186).

Berna Moran’a göre, psikanalize dayanan yöntem her zaman sanatçının psikolojisine yönelmez. Bu yöntem bazen direkt olarak eseri çözümlemeye yarayabilir. Eserdeki karakterleri psikanaliz açısından incelediğimizde, bu karakterlerin davranışlarını ve kişiliklerini daha iyi kavrayabiliriz (Moran, 2018, s. 156).

Eserlerin yazarın bilinçaltının yansıması olarak kabul edilmesi ve karakter analizinde kullanılabilmesi düşüncelerinin yanı sıra, bu eserlerin okuyucuların üzerinde nasıl bir etki uyandırdığı ve neden okumaktan zevk aldıkları sorusu da psikanalitik yöntemlerle açıklanmıştır. Buna göre okuyucu, yazarınkine benzer deneyimleri edebî eser vasıtasıyla yeniden yaşamaktadır. Edebî eserde ele alınan konu okuyucunun geçmişte yaşadığı rahatsız edici unsurları içerebilmekte veya okuyucuya eyleme geçme zorunluluğu olmadan

olayları zihninde canlandırma imkânı vermektedir. Bu durum okuyucuya bir tatmin duygusu yaşatmaktadır (Holland'dan akt. Cebeci, 2004, s. 183). Buna göre okuyucu, okuma esnasında zaman ve mekân boyutlarını bir kenara bırakarak tek bir farkındalık durumu içerisine girmektedir. Bu süreçte okuyucu öncelikle, yapıtın dışındaki dünyaya dikkat etmez hâle gelmektedir. Sonrasında bütün dikkatini yapıt üzerine yoğunlaştıran okuyucu benliği ile yapıt arasındaki sınırları kaybetmektedir. Estetik yapıyla bütünleşme halinin nasıl ortaya çıktığını açıklayan Cebeci, okuyucunun yapıta yönelik tepkilerinin bir beklenti hâli ile belirlendiği söylemektedir. Her şeyden önce okur, gerçek bir durum yerine bir kurguyla karşı karşıya olmanın rahatlığı içerisinde. Edebî yapıtı oluşturan bu ruh hâli ve onu seyreden zevk duygusudur. Aksi hâlde belirli metnin edebîliği kendi başına bir zevk unsuru değildir (Cebeci, 2004, s. 193).

Sonuç olarak bakıldığında edebiyat psikolojisinin amacı kurmaca karakterlerin davranışlarını, eserlerin okuyucu üzerindeki psikolojisini, şair ve yazarların psikolojisini incelemekte ve araştırmaktadır. Psikoloji, edebiyatı besleyen ve doğası gereği de edebiyata çok yakın bir bilim dalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.PSİKOLOJİK TİPLER

İnsanları psikolojik tiplere ayırma çabasının geçmişi, yaklaşık iki bin yıl öncesine dayanmaktadır. İlk olarak, Yunan fizikçi Galen insanları dört ayrı tipe ayırmıştır ve bu tipleri; iyimser, sakin, sinirli ve melankolik tipler olarak adlandırılmıştır (Fordham, 2019, s.37). Daha sonrasında tipler, çeşitli şekillerde, çeşitli bilim insanları tarafından kategorize edilmiş, üzerlerinde denemeler ve çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri de Carl Gustav Jung’a aittir. Jung psikolojisi; Jung’un normal, nörotik ve psikotik insanlarla olan kendi deneylerine dayanmaktadır (Fordham, 2019, s.17).

Bilinç ve bilinç dışına yönelik birçok çalışma yapmış olan Carl Gustav Jung’un “psikolojik tipler” teorisi, psikanaliz alanında yapılan önemli çalışmalardan biri olarak kabul edilir. Jung’un, bu çalışmalarla temel amacı; bilinci kavrayabilmek, algılamak ve onun örtük doğasını açığa çıkarmaktır.

Jung, *Anılar, Düşler, Düşünceler* adlı yapıtında psikolojik tipler üzerinde çalışmalar yapmaya başlamasından şu ifadelerle söz eder:

“Aynı dönemde ilk kez, 1921 yılında yayınlanan *Psikolojik Türler* adlı yapıtım üzerinde de çalışıyordum. Bu yapıt daha çok, Adler’den ve Freud’dan farklı görüşlerimi açıklamak gereksiniminden doğdu. Bu sorunsala yanıt ararken türler sorunuyla karşılaştım. Çünkü bireyin yargılarını en başından beri saptayan ve kısıtlayan, o bireyin psikolojik türüdür. Bu nedenle yapıtım, bireyin dünyayla, başka bireylerle ve nesnelerle ilişkisini açıklamak çabasıyla oluşturuldu” (Jung, 2009, s.171).

Dolayısıyla, Jung’un psikolojik tipler üzerine çalışması, Freud ile arasında yaşanan görüş ayrılığından sonra, Adler ve Freud’un da kendi aralarında anlaşmazlık yaşamasıyla başlamıştır. Bu çatışmaya bir cevap bulma çabası Jung’un çalışmalarının temelini oluşturmuştur. (Bennet, 2006, s.53).

Adler ve Freud’un farklı görüşleri üzerine çalışan Jung, onların nevroz faktörlerini belirlerken kendi özelliklerine karşılık gelen sonuçlara kolaylıkla vardığını görmüştür. Dolayısı ile farklı görüş ve teorilerin gelişmesinin kaçınılmaz olmasını da her ikisinin olayları farklı algılamasına bağlamıştır. Bu çeşitliliğin nedeninin, mizaç farkından ve iki farklı zihin yapısından başka bir şey olmadığını düşünen Jung’a göre biri belirleyici etkiyi öncelikle öznde bulurken diğeri erekte bulmaktadır. Bu ikilem de Jung’u “en az iki insan tipi mi

var?” sorusuna yöneltmiştir. Sonuç olarak Jung, sayısız gözlem ve deneylerine dayanarak, “içedönük” ve “dışadönük” olarak adlandırdığı iki temel yaklaşım olduğuna kanaat getirmiştir (Bennet, 2006, s.55).

Jung, psişeyi bilinç ve bilinçdışı olmak üzere iki kısımda ele almıştır. Bilinci, bireyin içinde bulunduğu ilişkileri nedeniyle dış dünyayı algılaması ve onu tanıması şeklinde tanımlamıştır (Jung, 2018, s.78). İnsan bilincinin sürekli olmadığını söyleyen Jung’a göre; insan yaşamının bilinçli evresi toplam süresinin ancak üçte ikisi iken gerisi bilinçaltı yaşamından oluşur. “Gerçekten bilinçli olduğumuz çok az zaman vardır. Düşlerimizde ortaya çıkanlar bilincin önemsiz kırıntılarından başka bir şey değildir; düş gördüğümüzde edilgen rol üstleniriz” (Jung, 2018, s.73) diyerek bilinçaltının kesintisiz olduğunu ancak bilincin kopuk kopuk olduğunu vurgular. Bilincin merkezi “ben”dir. “Ben” kavramını da “son derece karmaşık bir yücelik, verilerin ve duyumların birikimleri ve yoğunlaşması” şeklinde tanımlayan Jung, bilinci; “ben” olarak adlandırdığı merkezî olguyla kurulan ruhsal ilişki olarak da açıklamıştır (Jung, 2018, s.78). Kişinin bilinci, benlik farkındalığı oluştuğunda kendini gösterir. Ancak bilinçdışı, birey doğduğu andan itibaren vardır. Bilinçten ayrıdır, bilinç belli bir düzeyde bulunduğu veya belli bir düzeye ulaştığında bilinçaltının etkinliği sürekliliğini korur. “Okuduğumuz, konuştuğumuz, yazdığımız anda bile, hiçbir şey sezmememize karşın, bilinçaltı, işlerliğinden bir şey yitirmez” (Jung, 2018, s.73). Bilincin altında işlerliğini sürdüren bilinçdışı; zaman zaman düş şeklinde uyanırken de dil sürçmeleri, eksik davranışlar vb. şekillerde ortaya çıkabilirler.

Bilinci, bilinçdışının bir uzantısı olarak kabul eden Jung’un, bilinçdışını açıklığa kavuşturmak üzere yaptığı kolektif bilinçdışı ve arketipler çalışması kuramının önemli bölümünü kapsar. İnsanları belirli tiplere ayırma konusunda ise temel olarak bilinç psikolojisini ele alır. (Fordham, 2019, s.39). “Kendimizi en yoğun biçimde duyumsamamız, en keskin biçimde kendi bilincimize varmamız bir duygu etkisinde kaldığımız zaman gerçekleşiyor” (Jung, 2018, s.78) diyerek bilincin bir duygu etkisi sonucu açığa çıktığını düşünen Jung’un bilinci kavramak amacı ile yaptığı çalışmalar “psikolojik tipler” başlığı altında toplanır. Jung, tipleri içedönük ve dışadönük tutum olarak ikiye ayırmıştır ancak bu konuda bireyleri sadece bu iki tip grubundan birine girmesi ile sınırlandırmamıştır. Her birey farklıdır ve her iki tipi de kişiliğinde barındırır.

Görece olarak ağır basan tip kişiliği belirler. Ancak kişinin kendisinin hangi tipe ait olduğunu anlaması zordur. Çünkü insanın kişiliği üzerindeki yargısı net değildir. Jung bu durumu: “her belirgin tipin, o tipin tek taraflılığını telafi etmeye yönelik özel bir eğilimi vardır, psişik dengeyi hiç durmadan sürdürmeye gayret ettiği için maksatlı bir biyolojik eğilimdir bu” (Jung, 2019, s.21) şeklinde açıklamıştır. Bu telafi, ikincil belirgin tipi oluşturur. Stevens’a göre sağlıklı gelişimin olması için her iki tutumun da bireyde bulunması gereklidir ve saf bir tip olduğundan söz edilemez. ”Bir insanı tek bir işlev ve tek bir tutumdan ibaret göremeyiz. Hepimiz birer karışımız. Bazı insanlarda hangi işlevin ve hangi tutumun ağır bastığını anlamak mümkünken, kimilerinde böyle bir çıkarım yapmak neredeyse imkânsızdır” (Stevens, 2014, s.136).

Bir denge ilişkisi içerisinde olan dışadönük ve içedönüklükte bilinç dışadönük olduğunda bilinçdışı içedönüktür. Eğer bilinç içedönükse bilinçdışı dışadönüktür. Yani içedönük bir bireyde dışadönüklük gölgede varlığını sürdürürken, dışadönük bir bireyde de içedönüklük gölge işlevdir. Bu denge ilişkisinde, birinde aşırı bir tutum sergilenip diğeri ihmal edilirse, bu durum bireyde nevrozla sonuçlanır.

Psikolojik tipler kuramı üzerine yoğunlaşan Jung, vardığı sonuçların yaklaşık yirmi yıllık çalışmasının bir meyvesi olduğunu söylemiştir (Jung, 2019, s.11). Tipleri ikiye ayırmış ancak “Benim tipolojim hiçbir anlamda insanlara ilk görüşte etiketler yapıştırmaya değil, karmakarışık ampirik malzemeyi ayıklayıp düzenlemeye yarayan eleştirel bir düzeneğdir daha çok” (Jung, 2019, s.17) açıklaması ile tipolojileri hakkında ortaya çıkan yanlış anlaşılmalara ve önyargılara da açıklık getirmiştir.

Jung’un tipolojisini sadece içedönük ve dışadönük tip olarak ele aldığımızda bu gruplandırma yüzeysel kalır ve detaylı olarak araştırıldığında aynı gruba giren bireyler arasında da birçok farklılıkların olduğu gözlemlenir. Burada temel psikolojik işlevler devreye girer. Bu işlevler bilincin, dış dünyayı anlaması, uyum sağlaması ve kavraması için kullandığı yardımcı işlevlerdir. Jung’un tecrübe ve deneyimlerine dayanarak gruplandığı bu işlevler; düşünme, hissetme, duyarlık ve sezgisellik adını verdiği dört ayrı fonksiyondan oluşur. Bu dört fonksiyon da her iki tipte bulunmak üzere sonuçta sekiz ayrı değişken oluşturur.

Dört fonksiyonu Jung, “duyumsama/sensation (yani duyu algısı) size bir

şeyin var olduğunu söyler, düşünme size onun ne olduğunu söyler, duygu ise onun hoş/uygun olup olmadığını söyler; sezgi ise onun nereden geldiğini ve nereye gittiğini söyler “ (Jung, 2018, s.57) tanımlamalarıyla açıklığa kavuşturur.

Jung bu dört işlevden düşünce ve duygunun rasyonel, duyum ve sezginin ise irrasyonel olduğunu söyler. “Duygu (düşünme gibi) rasyonel (yani düzene sokan) bir işleve, sezgi ise irrasyonel (yani, algılayan) bir işleve sahiptir” (Jung, 2018, s.57). Düşünce ve duygu Jung’a göre akıl yürütme sonucu ortaya çıkarken duyum ve sezgi işlevleri daha çok yolunu duyguları ile bulan insanlarda görülmektedir.

Bu dört işlev sadece bilinçte değil bilinçdışında da görev yaptığı için sadece bilince ait değildir. Bilincin aktif olmadığı zamanlarda bile işlemeye elverişli ruhsal işlevlerdir. Ancak bütün bu işlevleri aynı anda üst derecede tutmak imkânsızdır. Beyinsel ayırt etme gücü ve sahip olunan yetiler dört işlevi eşit şekilde devreye sokmaya olanak tanımaz. Bundan dolayı insanlarda genel olarak bir işlevin kullanılmasından ziyade daha çok iki işlevin kullanıldığı görülür. “Bunlardan biri öncelikli ve esas işlevdir, diğeri yardımcı işlevdir” (Stevens, 2014, s.123). İşlevlerin arasında beliren ayrılıkların sebebi ise karşılıklı zıt noktalarda yer almalarıdır. Bu dört işlevin, irrasyonel olanlar (duyum-sezgi) ile rasyonel olanlar (düşünme-hissetme) şeklinde birbirlerine karşıt olduğu görülür. Yardımcı işlev, esas işlevin gölgesinde yani daha çok bilinçdışındadır. Söz gelimi; esas işlevi içedönük sezgisel olan bir tipin yardımcı işlevi dışadönük duyum olarak gelişir. Bunun sebebi duyarlı biri ile sezgileri güçlü birinin nesneye olan bakış açılarının farkı olmasıdır. Duyarlı kişi nesneleri olduğu gibi görürken sezgili kişi nesneyi çevresi ile birlikte algılar ve nesnenin bütününe odaklanır. Benzer zıtlık, düşünce ve hissetme işlevlerinde de vardır. Mantığını kullanan kişi duygularını ikinci plana attığından nesnenin değerini duygusal kişi sorgular. Dolayısıyla esas işlevi düşünce yüklenirse duygu işlevi yardımcı işlev konumuna geçer. Bilinçdışında kalan bu işlev, gölge işlev veya alt işlev olarak da isimlendirilir.

Gölge veya alt işlev için Jung; “açık bir yara gibidir ya da en azından açık bir kapı gibidir” ifadelerini kullanır (Jung, 2000, s.27). Bunun sebebi insanın alt işlevinden korkması ve onun etkisi altına girmek istememesidir. Düşünen tip grubundaki biri için başkasına gönlünü kaptırmak ürkütücü ve uzaktır. Bu

yüzden sürekli bu yöndeki duygularına baskı uygular. Eğer gönlünü kaptırırsa davranışları elinde olmadan değişecek ve duyguları onu kontrolü altına alacaktır.

Alt işlev günlük yaşamda güvenilir niteliktedir ve belirsizdir. Genellikle egemenlik alt işlevdedir ve onun sözü geçer. “Kendi başına buyruktur; dilediği an bilinçdışından yüzeye çıkıverir. Ayrışmamış ve tamamıyla bilinçdışında gömülü bulunduğu, çocuksu, ilkel, içgüdüsel, eski çağlardan kalma niteliktedir” (Jung, 2006, s.36). Bazen yakından tanıdığımız kişilerde beklemediğimiz tepkiler ile karşılaştığımızda şaşırırız. Ancak bu davranışın nedeni kişinin alt işlevinin etkisi altında olmasıdır. Jung, alt işlevler bakımından insanların ilkellerden farklı bir yanı olmadığını söyler. İşlevler gelişip olgunlaştığında bireylerin uygar insanlar konumuna geldiğini ve ancak o zaman irade yetisine kavuştuğumuzu savunur (Jung, 2000, s.27). Alt işlevlerde irade olmadığından bireyin zayıf noktasıdır bu yüzden de genellikle bilinçdışına itilir ve bastırılırlar.

Jung’un kuramına göre bu dört işlev ve iki tutum farklı kombinasyonlarla bir araya gelerek tipleri oluşturur. Önce iki tutumdan daha sonra da dört işlevle birlikte ortaya çıkan sekiz farklı tipten ayrıntılı olarak ayrı başlıklar altında bahsedilecektir.

1.1. Dışadönük Tip

Dışadönük tiplerin tutumu nesneye yöneliktir, kararlarını öznel görüşlerine göre değil nesnel şartlara göre belirlemek ağır basar. “Dışadönük, dıştaki «nesne»ye göre düşünür, duygu duyar ve eylemde bulunur; ilgisi, öznenin çok nesneye bağlıdır ve kendini daha çok kendi dışındaki dünyaya yöneltir” (Jung, 2006, s.37). Dışadönük bir bireyin bilincinde nesne belirleyici rol oynar. Bilinci dışarıyı gözetir ve net belirleyicinin dışarıdan gelmesini bekler, onun dışında meydana gelen olaylar önem taşır. İç hayatından çok dış zorunluluğa boyun eğmek bir dışadönük birey için daha caziptir.

Jung’a göre bir düşünmenin dışadönük olup olmadığına karar vermeden önce ölçütün dışarıdan mı geldiği ya da kökeninin öznel mi olduğu sorgulanmalıdır. Bir başka ölçüt de düşüncenin dışa yönelip yönelmediğidir (Jung, 2019, s.362). Ancak düşünüş somut şeylerle meşgul olduğunda dışadönük olarak tanımlansa bile düşüncenin dış olgulara mı veya genel kabul görülen fikre

göre mi yöneldiği netleştirilmelidir. Eğer düşünüş gelenekten türetilmiş veya zamanın entelektüel atmosferinden alınmış ise bu düşünüş dışadönük denilebilir (Jung, 2019, s.363). Örneğin, bilimsel araştırma yapan birinin pratik düşünmesi gerektiğinde dışa yönelik olduğu gayet açıktır ancak bir filozofun düşünüşünün fikirlere ne zaman yöneldiği belirsizdir (Jung, 2019, s.362).

Dışadönük bireyin dikkatini ve ilgisini genellikle yakın çevresindekiler ve nesnel oluşumlar çeker. Jung, dışadönük bir bireyin eylemlerinin dış koşullarla bağlantılı olarak anlaşılabilirliğini söyler (Jung, 2019, s.355).

Sosyal bir tip olan dışadönük bireylerin çevresi ile iyi anlaştığı gözlemlenir. Çevresi ile ters düştüğü durumlarda tartışmaktan çekinmez veya çevresini kendi kalıplarına göre düzenler (Fordham, 2019, s.38). Dışadönük bireyler dost canlısıdırlar ve kalabalık ortamlardan keyif alırlar. İnsan topluluğunun olduğu yerlerde etkin konumdadırlar. Yardımsever, iyimser ve coşkuludurlar. İnsanlarla kısa sürede ilişki kurarlar ancak bu ilişkinin bozulması da o denli çabuk olur.

Yalnız kalmaktan hazzetmeyen dışadönük bireylerde özeleştirici eksikliği görülür. Dışadönük bireylerde görülen bu özeleştirici eksikliği, onları aile ve yakın çevresinden ziyade dış dünyaya karşı çekici kılar. Topluma iyi uyum sağlayan dışadönük bireylerin kararında genellikle sıradan değerlere uygun davranma eğilimi vardır. Ortak normlar ve değerler bir dışadönük için büyük önem taşır. Ahlâki değerlerini ve inançlarını da günün geçerli değerlerine göre kabul ederler (Fordham, 2019, s.41).

1.1.1. Dışadönük Düşünen Tip

Dışadönük düşünmeyi koşullandıran, nesnel verilerdir. Bu tipteki bireylerin hayatlarının amacı düşünmek üzerine kuruludur. “Bu tip ‘düşünüp taşınarak’ hareket eder ve ‘gerçekler’ dediği nesnel verilere dayanan sonuçlara varır” (Fordham, 2019, s.47).

Dışadönük düşünen tiplerin düşünüşünü genellikle nesnel veri ve olgular veya kabul edilen fikirler yönlendirir. Bu yüzden faaliyetlerini de sürekli entelektüel sonuçlara bağlamaya çalışırlar. Kabul ettiği entelektüel kurallar bir dışadönük düşünen birey için önemli olduğundan hem kendisi hem de çevresi için bu kuralları geçerli ilke olarak yüceltir. İyi ve kötü, güzellik ve çirkinlik bir dışadönük düşünen için kabul ettiği kurallara göre belirlenir. Kurala uyan her şey

doğru uymayanlar yanlış kabul edilir. Dolayısıyla çevresindekiler bir dışadönük düşünen bireyin doğrusunu kabul etmiyorsa hatalı konumundadır. Bundan dolayı da bir dışadönük bireyin gözünde mantıksız ve ahlâksızdır (Jung, 2019, s.366).

Dışadönük düşünen insan tipinde gölge işlev içedönük hissetmedir. Bu gölge işlev, genel olarak kabul görülen kurallara karşı aykırı bir tutum içerisinde olduğundan dolayı dışadönük düşünen birey bu işlevi bilinçdışına iter. Hissetme işlevini yoğun bir biçimde bastıran dışadönük düşünen tipler, insan ilişkileri konusunda iyi değildirler, bu yüzden kibirli bir izlenim bırakırlar. Dolayısıyla dışadönük düşünen tipler “düşüncenin yanında duyguyu küçümstedikleri için soğuk ve uzak görünebilirler” (Stevens, 2014, s.127). Genellikle duygularını bastırdıkları için de duygu patlamaları yaşarlar.

Dışadönük düşünen tipin en sert ve zorba yönüne maruz kalanlar genellikle en yakın çevresidir. “Dostluk ve diğer insanlarla arkadaşlık sanatını hor görür ve genellikle ailesine karşı zordadır. İlkeleri uğruna farkında olmadan –onların iyiliği için- dostlarını ve ailesini feda edebilir” (Fordham, 2019, s.47). Bu tiplerin duygusal anlamda bir insana bağlanması da bastırılmış duygularından kaynaklı olarak pek sağlıklı bir sürece işaret etmez.

1.1.2. Dışadönük Hisseden Tip

Dışadönük tutumda hissetmeye de yine nesnel veriler yön verir. Dışadönük hissin nesnel verilerle paralel olduğu görülür. Hisler, genellikle geleneksel ve zamanın kabul edilen kaidelerine göre belirlenir ve onların etkisi altındadır. Herhangi bir nesnenin güzelliği veya iyiliği karşısında bir dışadönük hissedenin tepkisi, nesneyi gerçekten güzel ya da iyi görmesinden ziyade genel olarak öyle kabul gördüğünden dolayı olumlu olur. Örnek verilecek olursa, başarılı bir sanatkârın yaptığı biblo takdire şayan ve güzel kabul edilir. Bu bibloyu alan birine dışadönük hissedenden tip bunun aksini iddia etmez. Bunun sebebi ise ortamda hoş bir duygu atmosferi yakalamak istemesidir.

Yalnız kalmayı sevmeyen dışadönük hissedenden tipler, cana yakındır ve onlarla genellikle kolay ilişki kurulabilir. İş ve arkadaş ortamlarının aranan kişileri olan bu tiplerin en zor zamanlarda hemen arkadaş çevresinin etrafında olduğu bilinir. (Stevens, 2014, s.129). Bu tipin en iyisinin yardımsever ve sempatik olmasının yanı sıra en kötüsü de yapmacıktır. Bunun sebebi ise aşırıya zorlandığı durumlarda hissetmesinin kişisel kalmaması durumudur. Bu yüzden

de “kendine özgü insancıl sıcaklığını yitirir, sahte ve güven vermeyen bir izlenim yaratır” (Fordham, 2019, s.52).

Jung, dışadönük hisseden tiplerin bariz bir şekilde kadınlar arasından çıktığını dile getirir ve bunun kadın psikolojisinden kaynaklı olduğunu söyler. Çünkü kadın psikolojisinde düşünmeden ziyade hissetme ağır basar (Jung, 2019, s.375). Bu tip kadınların rehberi hisleridir. Özellikle sevgi seçiminde hissiyatları genel değerlerle uyumludur. Bir kadın için erkek eğer yaşı, saygınlığı, konumu, ailesi gibi konularda kendisine uygun ise doğru bir seçim olur. Sosyal ve aile yaşantısını yaratma özelliğine sahip olan bu tip kadınlar, genellikle iyi bir ev sahibesidir. (Fordham, 2014, s.52). Sosyal ortamlarda rahat tavırlar sergilerler, topluluk veya gruplar içerisinde de özgüvenli bir duruşları vardır.

1.1.3. Dışadönük Duyum Tipi

Bir şeylerin nasıl olduğuna önem veren bu tip grubundaki kişiler nesnel gerçekliğe karşı ilgilidirler. “Duyu-algılama olarak duyuş, kendi nedeni olan nesneye, aynı zamanda da alıcıya bağımlıdır” (Fordham, 2019, s.53). Genellikle keyfine düşkün ve anı yaşayan bu tipler, yüzeysel ve ruhsuz oldukları yönünde bir algı oluştururlar. Düşünmemek için olaylara yüzeysel bakarlar ve işin iç yüzünü araştırmaya girişmezler.

Mantığını kullanan bir kişilik gibi görünen dışadönük duyum tipleri çevresinden saygı görür. Bu tiplerde, gelişmiş gerçeklik duygusuna akliliğin işareti olarak bakıldığı için, çok aklı diye saygı gösterildiğini belirten Jung, aslında durumun böyle olmadığını söyler. “Çünkü rastlantı eseri akıldışı olayların karşısında insanlar aklî olaylardaki kadar kendi duyumlarının merhametine kalır” (Jung, 2019, s.382). Böyle bir izlenim yaratmalarının bir diğer sebebi olgular üzerinde gösterdikleri ısrarlı tavırları ve sakin yaratılışlarıdır.

Anda mutlu olmak için yaşayan bu tiplerin ayakları yere sağlam basar, ayrıntıyı sever, meraklı ve pratiktir (Stevens, 2014, s.124). Hayat dolu bir kişilik oluşu bu tipleri iyi arkadaş kategorisine sokar. Arkadaş çevresine kendilerini önemli hissettirirler. Ortamlarda çok uyumludurlar (Jung, 2019, s.383).

Bu durum tersine döndüğünde, yani duyum fazla ağır basıp özneyi geriye iterse bu tip gölge işlevin etkisi altına girer ve kaba bir kişiliğe dönüştüğü görülür. Jung, bu ikinci kişilikte düşünme ve hissetmenin yapısının patolojik

parodiye dönüştüğünü belirtir. Aklın; takıntıya varacak boyutlarda titizliğe, ahlâkın; iç karartan ahlâki değerlendirmelere, sezginin; her durumda müdahalelerde bulunan bir işgüzarlığa dönerek insanın basitliğinin en alt seviyesine indiğini söyler (Jung, 2019, s.384). Obsesif- kompulsif bozuklukları olanlar da bu tip kişilerden çıkar. Bütün bunların sebebi bastırılmış alt işlevdir.

1.1.4. Dışadönük Sezgisel Tip

Bu tiplere göre hayat bir maceradır. Kendilerini acımasız bir maceracı olarak göstermeye çalışsalar da sezgici bakış açısından kaynaklı olarak kendilerine has bir ahlâk anlayışına sahiptirler. Bu macerada karşılarına çıkan bütün fırsatları değerlendirirler. Geçmiş ve şu an onlar için önemli değildir, geleceğe bağlıdırlar. Gelecek için her şeylerini feda etmeye hazırdırlar. (Fordham, 2019, s.55).

Ritüellerden, gelenek göreneklerden, kanun ve kurallardan hazzetmezler. Burada da yine kendilerine has ahlâk anlayışları devreye girer. Dışadönük sezgisel tiplerin kendi karakteristik ahlaklarının var olduğunu söyleyen Jung’a göre: “bu ahlâk onun vizyonuna sadakatle bağlıdır, vizyonun otoritesine gönüllü boyun eğer” (Jung, 2019, s.387).

Bu gruptaki kişilikler yenilikçidirler. İnsanlarla tanışmaktan, yeni fikirler ortaya koymaktan keyif alırlar. Jung, insanlarla tanışmaktan ziyade bu tiplerin sezgileri ile insanların yeteneklerini ve potansiyellerini ön görüp keşfedebildiklerini dile getirir. Yenilik konusunda da cesaret verme ve coşku uyandırma kapasitelerinin rakipsiz olduğunu söyler (Jung, 2019, s.388). Ancak her şeyden çabuk sıkılan bir yapıya da sahip olan dışadönük sezgisel tip için bu yenilikçi olma durumu pek de olumlu yönde ilerlemez.

Başladıkları işin genellikle sonunu getiremeyen dışadönük sezgisel tip, bu yüzden pek başarılı olamaz, çünkü ilgileri her zaman bir noktada toplanmaz. “Bu tip adamın karşılaştığı tehlike, ektiğini hiçbir zaman biçmemesidir. Başkası onun enerjisinin ve girişimciliğinin meyvelerini toplarken o, yaşamını olasılıklar peşinde harcar” (Fordham, 2019, s.55). Dolayısıyla istikrarsızlık dışadönük sezgisel tiplerin en belirgin özellikleridir denebilir.

Bu tipte erkeklerden daha çok kadınlar vardır. Bu tipteki kadınlar genellikle sosyal fırsatlardan yararlanma konusunda başarılıdırlar. Doğru sosyal bağlantıları da kurabilen yapıya sahip bu kadınlar, tipin genel özelliği olan çabuk

sıkılmaya müsait yapıları ile yeni imkânlar karşısında her şeyi terk ederler (Jung, 2019, s.387).

1.2. İçedönük Tip

İçedönük bir bireyde dışadönüklük gölgede varlığını sürdürürken dışadönük bir bireyde de içedönüklük gölgededir. İçedönüklükte bilinçli bakış öncelikle özneye yönelirken dışadönüklük de bilinçdışında kalır. Aslında içedönük olan birey nesnenin de farkındadır ancak bastırılmış olduğundan önce özneye yönelir ve nesneden kaçınır. Dolayısı ile içedönük tip dışadönük tipin tersine nesne tarafından yönlendirilmez, öznel etkenlere eğilim gösterir.

İçedönük ve dışadönük tiplerin dış dünyaya yönelik imgelemleri, algılama tarzları birbirinden farklıdır. İçedönük bilinç dış etkenlerin farkında olduğu hâlde öznel belirleyicilere ve duyu uyaranlarına karşılık gelen algıya yönelir. “Dışadönük, nesneden kendisine gelenden sürekli destek ararken; içedönük, duyu izleniminin öznde kümeleştirdiğine güvenir” (Jung, 2019, s.392).

İçedönük tiplerde enerji akışı içe doğrudur ve bu enerji genellikle kişisel etkenler üzerindedir. “Egemen etken ‘iç gereksinme’dir. Jung, bu davranış biçimini huy edinmiş kişilerden ‘içedönük tip’ diye söz etmektedir. İçedönük tiplerin, insanlara ve nesnelere karşı güveni yoktur, sosyal değildir ve düşünmeyi harekete geçmeye yeğler” (Fordham, 2019, s.38). Dost canlısı olan dışadönük tipin tersine içedönük tip, yalnızken veya sınırlı dost grubunda kendini daha iyi ve etkin hisseder. Düşüncelerini biriyle paylaşmak yerine kitaplara sığınmayı tercih eder. Genellikle gürültülü ortamlardansa sakin uğraşlar içedönükler için daha ön plandadır.

Bir içedönüğün kendi yargıları genel yargılardan ve görüşlerden daha önemlidir. Örneğin; çok popüler bir kitabı okumayı reddederken herkesin övdüğünü değersiz sayar. (Fordham, 2019, s.42). Bir içedönük her ne kadar sosyal nitelikler açısından eksikse de içten ve bağlı bir dost olma özelliğine sahiptir.

İçedönük bireyler, çevreleri tarafından yanlış anlaşılmaya müsait yapıdadırlar. Çünkü genellikle en iyi olan özelliklerini kendilerine saklarlar. İyi yönlerini sadece kendilerine yakın gördükleri ve içten buldukları ortamlarda ortaya koyabilirler. Toplumdan pek hoşlanmayan içedönükler kendilerini toplum

içerisinde kaybolmuş hissederler. “Savrukturlar ya da çok fazla dürüsttüler ve çok titiz bir biçimde, daha çok komiklik derecesinde naziktirler. Aşırı vicdan sahibi, kötümser ve eleştirici olma eğilimindedirler” (Fordham, 2019, s.42). Genellikle toplum içinde nasıl davranacağını bilemeyen içedönük tipler aynı zamanda aptal gibi görünmekten de korkarlar.

İçedönük bir bireyde gölgede varlığını sürdüren ve bilinçdışı tutum olan dışadönüklük fazla bastırıldığında yani, içedönük bir birey kendi “Ben”ini savunmak için nesneye yabancılaşıp onu bastırmaya çalıştığında, nesne bu girişimlere ket vurmaya başlar. Nesnenin meydana getirdiği etki ve eziyet içedönük için ciddi anlamda bir iç mücadele girmek demektir. Jung’a göre bunun sonucu; “aşırı duyarlılık, öte yandan tükenme ve kronik yorgunluğa yatkınlık olan bir hastalıktır” (Jung, 2019, s.397).

İçedönüklüğü baskın olan ancak gölgede kalan dışadönüklüğünü dengede tutamayan bireylerde gelişen nesne korkusu kendine has bir korkaklığa dönüşür. Nesnenin gücünü arttırmaktan korktukları için görüşlerini ve kendilerini hissettirmekten de çekinirler (Jung, 2019, s.397).

1.2.1. İçedönük Düşünen Tip

Bu tiplerin düşünce yönü içedönüktür. Düşünmeleri için motivasyonlarını iç faktörlerden sağlarlar. Dışadönük düşünen tipten farklı olarak içedönük düşünen tipler dış dünyadan bağımsız olarak kendi fikirlerine yönelirler. Yani, gerçeklerle ilgilenmezler, onlar için önemli olan her zaman fikirleridir. “Bu tiplerin eylemlerini de akılcı bir yaklaşım belirler, ancak onları yönlendiren bu kez içsel ölçütleridir” (Stevens, 2014, s.127).

Dışadönük düşünen tipin aksine kalabalıktan pek hazzetmeyen ve yalnızlığı tercih eden içedönük düşünen tipler, kendi fikirleri ile baş başa kalmaya, düşünmeye ve sakinliğe meylederler. İçedönük düşünen tipler, zihinsel bakımdan kendi kendilerine yetebilmeleri sebebi ile düşüncelerinin kabul görüp görmemesi ile ilgilenmez (Stevens, 2014, s.128). Bu konuda da düşüncesinin genel olarak kabul görülmesine çok önem veren bir dışadönük düşünen tipin zıttı bir karakter sergiler. Yalnızlığı ile mutlu olan bu tiplerin dış dünya ile irtibatı da kesiktir. Dolayısı ile olanlardan uzaktır ve ne olup bittiğini önemsemez. Başkalarının yanında “çekingeni ve sessizdir ya da ilgisiz konuşmalar yapar” (Fordham, 2019, s.49). Duygularını ifade etmekte başarısız olduklarından

bilinçdışına itilen duygular da sağlıklı bir şekilde ortaya çıkmaz.

Nesneyi her zaman ikinci planda tutan bu tip, dışarıdan soğuk, sert ve acımasız görünür. Genellikle terbiyeli, dostane ve naziktir ancak “art düşüncüyü açığa vuran belli bir huzursuzluk da her daim fark edilir” (Jung, 2019, s. 401). Genellikle bildiğini okuyan içedönük düşünen tipler inatçıdırlar. Fikirlerinin peşinden giderken herhangi bir müdahaleye maruz kalmamak için kendisine acımasızca davranılmasına ve sömürülmeye göz yumar (Jung, 2019, s.402).

Çevrelerindeki insanlar bu tipleri düşüncesiz bulurlar, ancak tanıdıkça onlar hakkındaki fikirleri değişir ve onlara yakınlaştıkça içtenliklerini daha iyi görürler. “Yabancılar huysuz, yanına yaklaşılmaz ve kibirli, kimi zamanda anti-sosyal önyargıları sonucunda somurtkan gelir” (Jung, 2019, s.403). Öğretme konusunda pek başarılı değillerdir, çünkü malzemenin sunumundan ziyade malzemeye odaklıdırlar. Bu tiplerin düşünüşü zamanın olguları ile ilişkisi devam ettiği sürece de olumlu yöndedir.

1.2.2. İçedönük Hisseden Tip

Bu tiplerin duyguları, iç faktörlerden beslenir ve öznel etkenler tarafından yönetilir. Jung, içedönük hissetme sürecini entelektüel açıdan açıklamanın ve tanımlamanın zor olduğunu belirtir (Jung, 2019, s.404). Öznel olarak şartlanan bir içedönük hissedenden tipinin nesneyle ilişkisi ikinci planda olduğundan genellikle yanlış anlaşılabilir.

Bu tipin amacı, nesneye uyum sağlamak değil onun altında yatan imgeleri anlayıp yorumlayabilmek için nesneyi bilinçdışında bırakmaktır. Nesneleri, asıl iç yoğunluğu bulabilmek için bir araç olarak görür.

Jung, içedönük hissedenden tiplerin, dışadönük hissedenden tiplerde olduğu gibi yine kadınlarda ağır bastığını söyler (Jung, 2019, s.406). Bu tiplerin çoğunlukla sessiz olduğu gözlemlenir. Bu yüzden de anlaşılabilirliği güçtür. Kendilerini ne çok belli ederler ne de fark edilecek kadar ışık saçarlar. Çocuksu bir maskenin ardında gizlenirler ve melankoliye yatkındırlar. Dışardan gözlemlendiklerinde uyumludurlar. Karşı tarafa hoş bir huzur hissettirirler ve sempatik bir izlenim uyandırır. Herkesin beğendiği ve herkes tarafından kabul görülebilenlerden ziyade kendilerine özgü zevk ve beğenilere sahiptirler. Bu hâllerinden dolayı bu tiplere karşı bir hayranlık duyulur. Yüzeysel olarak gözlemlendiğinde bu tip kadınlar soğuk ve mesafeli göründükleri için hissiz olarak yorumlanabilirler.

Ancak Jung’a göre bu yanlıştır çünkü bu tip kadınların hisleri yaygın olmaktan ziyade yoğundur (Jung, 2019, s.407). Hislerin bu tiplerde derinlemesine geliştiği görülür.

Bu tipteki kadınlar hislerinin çoğunu çocuklarına aktarırlar ve onların aracılığı ile hislerini ifade ederler. Ama hislerinin onlara açıktan değil gizliden geçmesine izin verirler (Jung, 2019, s.408).

Dışadönük tipteki erkekler içedönük hissedenden kadınlardan etkilenirler. İçedönük hissedenden tiplerde de diğer tiplerde olduğu gibi, dengeleyici eşik altı sürecin baskılanması sonucu bilinçdışı düşünüş tersine döner. Özellikle kadınlarda görülen ve dışadönük erkeği etkileyen içedönük hissedenden kadın tipi, gücü ile erkeğin bilinçdışını etkisi altına alır. Derinden hissedilen ve bilinçdışı imgelerden gelen bu gücü, kadın bilinçli olarak “Ben”e bağlama eğiliminde olduğundan kadının etkisi ve bu hissin gizemli gücü kibirli bir egemenlik kurma arzusuna dönüşür. Böylece ortaya ahlâksız ihtirası olan acımasız bir kadın tipi çıkar (Jung, 2019, s.408). Sonuç olarak bu değişikliğin sonu nevrozla biter.

1.2.3. İçedönük Duyum Tipi

Bu tipteki kişiler, nesnelerden ziyade öznelerin uyandırdığı duyumlara önem verirler. Jung’a göre de bu tipin ifade yeteneği duyumlarının yoğunluğuyla doğru orantılı olabilirse akıl dışılığı olağanüstü çarpıcı olur (Jung, 2019, s.412). Bu akıl dışılığını ortaya koyabilen içedönük duyum tipleri, genellikle kendilerini ifade edebilme alanı olarak sanatı tercih edenlerden çıkar. Sayıları az da olsa farklarını yaratıcılıkları ile ortaya koyarlar.

Genel olarak kendilerini ifade etmekte zorlanan içedönük duyum tipleri, sakinliği ve edilgenliği ile göze çarpar. Kendi hâlinde olan bu tipler, insanlar için tehlikeli görünürler bu yüzden de başkalarının saldırganlıklarına maruz kalırlar. İnsanlar tarafından kötüye kullanılırlar ancak bunun karşılığını da mutlaka ödetirler (Jung, 2019, s.414).

Hafızaları çok kuvvetli olan bu tiplerde “görüntüler, renkler, okudukları pasajlar, sesler, konuşmalar, kokular, tatlar ve dokunsal duyuların anıları oldukça canlıdır” (Stevens, 2014, s.126). İstediklerinde bütün ayrıntılarıyla her şeyi hatırlarlar ve gördüklerini unutmazlar.

1.2.4. İçedönük Sezgisel Tip

İçedönük sezgisel tiplerde gizemli, hayalci, kâhin ve sanatçı bir taraf varken diğer taraftan sadece tuhaf bir kişilik de söz konusu olabilir. Sanatçı kişiliği içinde barındıran içedönük sezgisel tipin amacı problemi algılamak ve algısına şekil vermektir. Jung, sanatçı olan tarafı, bu tipin normal temsilcisi olarak gördüğünü söyler (Jung, 2019, s.418). Sanatlarını icra ederken farklı ve başarılı eserler ortaya koyarlar.

Tuhaf olan bir içedönük sezgisel tip ise kendisini şekillendiren görsel fikirler ile yetinir. Sezgisel olarak yoğunlaştığından dolayı gerçeklikten uzaklaşır ve yakın çevresi ile iletişimi yok denecek kadar azalır. Sanatçı tarafı olmayan bu tuhaf kişilik, Jung’a göre: “yanlış anlaşılan bir dâhi, ‘hata yapmış’ bir büyük adam, bir tür safdil bilge, ‘psikolojik’ roman figürüdür” (Jung, 2019, s.418).

Genel olarak içedönük sezgisel tipler, dışarıya kapalı ve karmaşık bir izlenim yaratırlar. İletişim konusunda başarısız olan bu tipler delilik ve dâhilik arasında ince bir çizgidedirler. Fordham; bu tipteki kişilere “çok garip, hemen hemen deli olarak” (Fordham, 2019, s. 56) bakıldığını dile getirir ve eğer gerçekten deneyimleri ve yaşam arasında bir ilişki sağlayacak yolu bulamazlarsa da delirdiklerini söyler.

Kendilerini ifade etmek için seçtikleri yol gizli topluluklara girmek olur. Bu topluluklarda küçük gruplar ve gizli tarikatlar kurarlar. Aslında zararsız görünen bu tipler, iç dünyalarındaki hayallere kapıldıklarında amaç iyi veya kötü olsa da hızlıca yayılabilecek bir güce sahip olurlar (Fordham, 2019, s.57). Gerçek yerine rüya ve hayallere meyillidirler. Bu tipin gölge işlevi, dışadönük duyumdur. Bilinçli tutum abartılıp bilinçdışı zıtlasmaya geçerse, bu tiplerde “zorlanım nevrozu, evham semptomları, duyu organlarının aşırı hassasiyeti” (Jung, 1019, s.419) gibi birtakım rahatsızlıklar görülür.

İKİNCİ BÖLÜM

2. HALİD ZİYA UŞAKLIĞI'IN YAŞAMI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. Yaşamı ve Edebî Kişiliği

1865 yılında İstanbul Eyüp'te doğan Halid Ziya aslen Uşaklıdır. Helvâcızadeler olarak bilinen ve helvadan ziyade halı ticareti ile geçimini sağlayan, İzmir'de ikamet eden aileye mensuptur. Yazarın, ticaret çevresinde adından söz ettirmiş bir iş adamı olan dedesi Hacı Ali Efendi Avrupa ticaret çevresi tarafından da tanınmış ve işlerini genişletmiştir. İstanbul'da açtığı halı mağazasının başına Halid Ziya'nın babası olan büyük oğlu Hacı Halil Efendi'yi getirmiştir. Mizaç itibarıyla ticarete yatkın olmayan Hacı Halil Efendi, yazarın da deyişiyle “fikir ve his adamı”dır (Uşaklıgil, 2017, s.27). Farsça bilen, tasavvuf kültürüne ve edebiyatına bağlı olan Hacı Halil Efendi, Mevlâna Celâlettin-i Rumî ve Hâfız Şirazî'yi okumuştur. Aynı zamanda Avrupaî yaşayış şekline de uyum sağlamış giyiniş ve yaşayışında bir Avrupalı gibi davranmıştır. Modern tiyatro oyunlarını takip edip izlemekten de geri kalmayan baba Hacı Halil Efendi, bazı zamanlar oğulları Ethem ve Halid Ziya'yı da yanında götürmüştür (Huyugüzel, 2004 s.13). Bu kültürlü ve zengin ailenin bir üyesi olan Halid Ziya, üç kardeşin en küçüğüdür.

Halid Ziya, aileden insanların, dadıların ve lalaların olduğu kalabalık bir ortamı olan konak ortamında büyümüştür. Altı yaşında iken mahalle mektebine yazdırılan yazar daha sonra eğitim hayatına Askerî Rüştîye'sinde devam etmiştir. Okumaya ilgisi o zamanlarda başlayan yazar, ağabeyi Ethem'in kitaplarından *Leyla ile Mecnun*, *Kerem ile Aslı*, *Binbir Gece Hikâyeleri*, *Âşık Garip* gibi geleneksel kültüre ait eserleri okuduktan sonra edebiyata karşı daha yakın bir ilgi duymaya başlamıştır. Tiyatro kitaplarına olan ilgisi de babası ile gittikleri Gedikpaşa Tiyatrosu'nda izlediği piyesler ile başlamıştır. Tiyatronun onda yarattığı etki ile hemen hemen bütün tercüme ve telif piyesleri okumuştur (Kaplan, 2016, s.158). Dönemin karışan siyasi olayları ile yazarın ailesinin işleri de kötüye gitmiş, halı ticaretleri zarar görmüştür. İşleri bozulan Uşakizâdeler tekrar İzmir'e dönmek zorunda kalmışlardır. Bu süreçlerde on üç yaşında olan yazar henüz Rüştîyenin üçüncü sınıfındadır. Ailenin ve toplumun yaşadığı bu zorlu günlerde okumalarına ara veren yazar, dedesi Hacı Halil Efendi'nin, her

akşam misafirlerin yanında ona Ahmet Mithat Efendi okutması ile okumalarına tekrar devam etmiştir.

İzmir Rüştîyesinde gördüğü eğitim yazarı pek tatmin etmediği için eğitimini yabancı okula hazırlanması için özel öğretmen ile sürdürmüş, Fransızca, matematik ve imla dersleri almıştır. Özel derslerle yeterli seviyeye gelen Halid Ziya, Ermeni Katolik rahiplerinin çocukları için kurdukları Mechitariste okuluna kaydedilmiştir. Bu okulda hem kendi akranlarından daha iyi yetişme hem de azınlıklar ve levanterler arasında bir çevre edinme imkânına sahip olmuştur (Huyugüzel, 2004, s.16). Fransızca ile birlikte İtalyanca da öğrenen Halid Ziya edebiyat ile olan ilişkisini kesmemiştir. Fransızca'dan çeviriler yapan yazar, Namık Kemal'in ve Abdülhak Hâmit'in eserlerini okuyup devrin önemli dergilerini de takip etmiştir. Yaptığı ilk çeviri Jean Racine'in *La Thebaide* adlı eseri olmuştur (Önertoy, 1995, s.2).

Yazarın ilk yazıları Louis Figuiet'in on büyük ciltlik *Tableaux de la Nature* adlı eserinin kısaltılarak toplanılmış fennî makaleleri olarak *Hazine-i Evrak* adlı dergide yayımlanmıştır (Kaplan, 2016, s.159). Halid Ziya, Mechitariste okulundan mezun olduktan sonra maddi imkânsızlıklardan dolayı tahsiline devam edememiştir ancak edebî alanda kendisini geliştirecek faaliyetlerden de geri durmamıştır. Yazardaki büyük edebî yeteneği keşfeden hocalarının Avrupa'dan getirttiği eserleri okumuş ve İngilizce dersleri almıştır. Bunlar dışında İtalyan ve Fransız operet kumpanyalarını izleyerek tiyatro kültürünü de arttırmıştır. Ayrıca Türk Müziği dersleri de alan yazar, birkaç dilin dünyasına girmekle kalmamış tiyatro ve müzik gibi sanat dalında da kendini geliştirerek küçük yaşlardan itibaren yaşlılarından çok daha ileri bir eğitimle yetişmiştir (Huyugüzel, 2004, s.17).

Yazar, *Hazine-i Evrak* dergisinde çıkan ilk yazısından sonra *Aşkının Mezarı* adlı ilk edebî yazısını yine aynı dergiye göndermiştir. Ancak bu yazının “mezarda aşk aramak, ölüde can aramaya benzer” (Uşaklıgil, 2017, s.110) cümlesi ile Muallim Naci tarafından alaya alınması, Halid Ziya'yı hiddetlendirmiştir. Yine de bu iğnelemenin kendisinde yarattığı etkiye karşı bir nevi aşı görevi gördüğünü dile getirmiştir. Yaşadığı hayal kırıklığını çabuk atlatan yazar yazı hayatına Mustafa Reşit'in çıkardığı önemli edebiyat dergilerinden *Envar-ı Zekâ*'ya birkaç edebî çeviri göndererek devam etmiştir. Daha sonra dergilere yazı göndermekle yetinmeyen Halid Ziya, yakın

arkadaşları Bıçakçızâde Hakkı ve Tevfik Nevzat ile birlikte İzmir'in ilk edebiyat dergisi olan *Nevruz*'u çıkarmıştır (Huyugüzel, 2004, s.19). Yazarın dergide Alfred De Musset ve Victor Hugo'dan yaptığı şiir çevirileri, mensur şiirleri ve bazı fennî yazıları yer almıştır (Huyugüzel, 2004, s.19). On iki sayı çıkan dergi daha sonra kapanmıştır.

Dergi kapatıldıktan sonra kendisine iyi bir gelecek hazırlamak için İstanbul'da memuriyete girmek isteyen yazarın şansı iyi gitmemiştir. İzmir'e dönen yazar, İzmir rüştiyesine Fransızca öğretmeni olarak atanmıştır. Daha sonra İzmir İdadisine nakledilmiştir. Bu okuldaki son yıllarında Türkçe ve Edebiyat derslerini de birlikte yürütmüştür. Hem rüştiye de hem de idadîde verdiği dersleri yeni bir düzene sokarak kitap hâlinde yayımlamıştır (Huyugüzel, 2004, s.21).

Öğretmenlikten sonra tekrar arkadaşı Tevfik Nevzat ile birlikte *Hizmet* gazetesini çıkaran yazar, ilk büyük edebî faaliyetini bu gazetede göstermiştir (Kaplan, 2016, s.160). *Hizmet* gazetesi ile yazar kalemini çok daha serbest ve verimli bir şekilde kullanabileceği geniş bir yazı alanı elde etmiştir ve yazı faaliyetleri geniş bir alana yayılmıştır. Recaizâde Mahmut Ekrem'in gazeteye gönderdiği teşekkür yazıları ile başlayan mektuplaşma, iki yazarın arasındaki dostluğu da geliştirmiştir. Recaizâde, yazarın mensur şiirlerini beğenerek onu teşvik etmiştir. Gazetenin birinci sayısından itibaren tefrika edilen *Sefile*'yi kitap olarak bastırmak için müsveddelerini de istemiştir (Önertoy, 1995, s.3). Encümen-i Teftiş'e gönderilen tefrika hâlindeki eser, islâmî amaç ve prensiplere uygun görülmediği için yayınına izin verilmemiştir (Huyugüzel, 2004, s.23). *Sefile*'den sonra gazetede tefrika edilen *Nemide*, *Bir Ölü'nün Defteri*, *Ferdî* ve *Şürekâsı* romanları kitap hâline getirilmiştir.

Halid Ziya'nın eskilik yenilik tartışmalarına girmesi, Muallim Naci'nin, Abdülhak Hamit, Recaizâde ve onları beğenen gençliğe karşı davranış ve yaklaşımlarına dayanamadığı zaman başlamıştır. Yazar, arkadaşları ile birlikte Muallim Naci'nin Ukaz- ı Osmanî sütununa karşılık olarak Ukaz-ı Şübban sütununu açmıştır. Daha sonra Halid Ziya'nın gençler tarafından beğenilen ve Muallim Naci'ye karşı yazılan "Püf" başlıklı makaleye Muallim Naci'nin karşılık vermesi ile tartışmalar süregelmıştır (Önertoy, 1995, s.4). Halid Ziya'nın yazı hayatındaki ikinci dönem, 1893'te İstanbul Reji dairesine başkâtip olarak atanmasıyla başlamıştır. Halid Ziya, Mehmet Rauf'un *Düşmüş* adlı öyküsünü *Hizmet*'te yayımladıktan sonra iki yazarın arasında bir dostluk bağı oluşmuş,

Halid Ziya'nın İstanbul'daki ilk günlerinde görüşmeleri sıklaştıktan sonra samimiyetleri daha da güçlenmiştir. Uşaklıgil'in rejideki odası zamanla Mehmet Rauf'un, Hüseyin Siret'in, Recaizâde'nin ve Ahmet İhsan'ın onu ziyarete ettiği bir toplantı odası yeri haline gelmiştir. Halid Ziya'nın İstanbul'daki yazı hayatının ilk yapıtları da Ahmet Cevdet'in önerisiyle ile *İkdam* için yazdığı küçük öyküler olmuştur (Önertoy, 1995, s.5).

Halid Ziya, 1896'da idaresini eline aldığı ve edebî bir şekilde Avrupaî düzenle Tevfik Fikret'in çıkarmaya başladığı Servet-i Fünun dergisinde Recaizâde Mahmut Ekrem'in de isteği üzerine yazmaya karar vermiştir. Yenilik yanlısı olan Recaizâde'nin gençleri bu dergi etrafında toplamak isteme girişimi zamanla genişlemiştir. Birçok başarılı yazar art arda dergide yazmaya başlamıştır. Böylece Halid Ziya Edebiyat-ı Cedide hareketinin en önemli isimlerinden biri hâline gelmiştir. Arka arkaya *Mai ve Siyah*, *Aşk-ı Memnu* ve *Kırık Hayatlar* romanlarını tefrika etmesi ona büyük bir ün kazandırmıştır (Huyugüzel, 2004, s.32).

Gazete ve dergilerdeki yazılarının dışında yazar, kitap hâlinde elliye yakın eser yazmıştır. Her biri ayrı bir değer taşıyan edebiyat tarihleri, tercümeleri ve hatıraları bir yana özellikle hikâye ve romanlarıyla Türk edebiyatında önemli bir yer teşkil etmiştir. Halid Ziya kendisinden önceki sağlam teknikten mahrum eserlerden sonra kahramanlarının duygularını ve ihtiraslarını tahlil eden, esas amacı onları muhitlerinin içinde göstermek olan sanatkârane bir üslup ile hakiki Batılı romanı Türk diline kazandırmıştır. Eserlerinde; duyguların gelişimini, en ince ayrıntısına kadar dikkat ederek kaleme aldığı tahlillerini, eşya ve tabiat tasvirlerini sağlam tekniği ile büyük bir ustalıkla kullanmıştır (Kaplan, 2016, s.163). Zengin bir aile içinde büyüyen ve dolayısıyla zengin çevrelerde bulunan Halid Ziya'nın eserlerinde de genellikle üzerlerinde maddi şartların baskısı olmayan ve aşk için yaşayan insanların hayatını anlattığı görülmüştür. Yazarın en sevdiği ve işlediği, aynı kadının iki erkek tarafından sevilmesi veya aynı erkeğin iki kadın tarafından sevildiği ve bu yüzden yaşadıkları ruhsal buhranlar gibi konularda Fransız geleneğine bağlı kaldığı gözlemlenmiştir ve Türk cemiyetinin o dönemki derin ve köklü meselelerine eserlerinde rastlanmamıştır (Kaplan, 2016, s.163).

Oğuz Atay, Halid Ziya'nın kahramanlarının kendileri ile sürekli olan hesaplaşmalarını, zayıf iradeli oluşlarını ve kaderlerini önleyememeleri sonucu

hesaplaşmalarından hep yenik çıktıklarını dile getirmiştir. Ancak kaderlerine takılıp gitmekten ziyade olayların akışı içinde bulundukları durumu değerlendirerek suçlu olduklarının bilincine varmışlardır ve kendilerini sorumlu hissetmişlerdir. Atay, Halid Ziya'nın böyle durumlarda güçlü bir anlatım ve çözümleme yeteneğini gösterdiğini ve Edebiyat-ı Cedide'nin süslü anlatım geleneğinden uzaklaştığını söylemiştir. Atay'a göre Uşaklıgil: "ruhsal bir çatışmaya doğru olayı geliştirirken, insanların davranışlarındaki kaçınılmazlığa okuyucuyu inandırır. Bütünüyle gerçekçi –realist- bir tavır içindedir" (Atay, 2019, s.188).

Halid Ziya, son yıllarında dönemin bazı kültür sanat olaylarında görülmüştür. Darülbeydi'de edebî heyet üyesi yapan yazar yapılan ilk dil kurultayında bildiri sunmuş, Türkçe sevgisi üzerine yaptığı konuşma bilim edebiyat dünyasında büyük yankı uyandırmıştır. Yıllarca hafızalardan silinmeyen bu konuşmanın yanı sıra Eminönü halkevinde yaptığı konuşma da büyük ilgi uyandırmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın açtığı roman yarışmasında jüri başkanı seçilmiştir (Huyugüzel, 2004, s.45). Halil Vedat'ın ölümü de bu dönemlere denk gelmiş ve bu ölüm Halid Ziya'yı ruhen ve bedenen sarsmıştır. Oğlunun bu beklenmedik ölümünden sonra yazar hayatının son yıllarında mateme gömülmüştür. Acısını yazmaya devam ederek hafifletmeye çalışan Halid Ziya'nın, edebiyat dünyasındaki son yazılarından olan ve oğlunun hayat macerasını kaleme aldığı *Bir Acı Hikâye* edebiyat dünyasında bıraktığı son yazılarından (Huyugüzel, 2004, s.46).

Oğlunun ölümünden sonra hastalanan yazar hiçbir tedaviyi kabul etmemiş hayatının son iki yılını kendi köşesine çekilerek geçirmiştir. Ömrünün son üç ayında hastalığı ile ilgili hiçbir tedaviyi kabul etmeyen yazar 27 Mart 1945 sabahı hayata veda etmiştir. Ölümü basın ve edebiyat dünyasında büyük hüznü yaratmıştır. Dönemin hemen hemen bütün dergi ve gazetelerinde ona büyük hayranlık ve sevgi duyan birçok yazar yazı ve inceleme yayımlamışlardır (Huyugüzel, 2004, s.46).

2.2. Eserleri

1883 yılından 1943 yılına kadar süren uzun yazı hayatında, yazarın nesrin hemen hemen her alanında çok sayıda eserleri bulunmaktadır. Büyük yazı ustası Halid Ziya'nın roman ve hikâyelerinin yanı sıra mensur şiir ve tiyatro

alanlarında da eserleri mevcuttur. Makale ve kitaplarında edebiyat tarihi ve çeşitli sanat dallarının problemleri üzerinde durmuştur. Hatıra türünün de güzel örneklerini kaleme alan yazarın fenni konularda da birçok kitabı bulunmaktadır.

Yazarın, romanları İzmir’de yazdığı ve İstanbul’da yazdığı romanlar olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. İzmir’ de; *Sefile, Nemide, Bir Ölünün Defteri* ve *Ferdi ve Şürekâsı* romanlarını, İstanbul’ da; *Mai ve Siyah, Kırık Hayatlar, Aşk-ı Memnu* ve *Nesl-i Âhir* romanlarını yazmıştır. Romanları içerisinde siyasi mahiyet taşıyan tek eseri *Nesl-i Âhir*’dir.

Halid Ziya’nın küçük roman ve hikâye arasında bulunan hacimli hikâyeleri yayın sırasına göre; *Bir Muhtıranın Son Yaprakları, Bir İzdivacın Tarih-i Muaşakası, Deli, Bu Muydu?, Heyhat, Bir Yazın Tarihi, Valide Mektupları* olmak üzere sıralanmaktadır. *Valide Mektupları* adlı hikâyesi yazarın ölümünden çok sonra kitap hâline getirilmiştir (Huyugüzel, 2011, s.354). Diğer hikâyeleri yine yayın sırasına göre; *Tuhfe-i Letaif, Nâkil, Küçük Fıkralar, Bir Yazın Tarihi, Solgun Demet, Bir Şiir-i Hayal, Sepette Bulunmuş, Beyaz Şemsiye-Elfin, İzdivac-ı Mütayemmiri-Akşam, Mayıs Pazarı-Bir Deli, Bir Hikâye- i Sevdâ, Hepsinden Acı, Aşka Dair, Onu Beklerken, İhtiyar Dost, Kadın Pençesi, İzmir Hikâyeleri*’dir (Huyugüzel, 2011, s.361).

Yazarın edebiyatımıza kazandırdığı mensur şiirleri ise ilk olarak *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayımlanmıştır. Yazar, şiirlerini kendisinin çıkardığı Hizmet gazetesinin her sayısında Mensur Şiirler genel başlığı altında yazmaya devam etmiştir. Yazarın şiir türünde yazdığı eserlerinin ikincisi Mezardan Sesler adlı eseridir. Annesinin ölümünden sonra yazdığı bu uzun mensur şiiri Hizmet dergisinde tefrika edilmiş daha sonra kitap hâline getirilmiştir.

Yazarın eser verdiği diğer edebî türlerden biri tiyatro diğeri ise hatıra ve gezi yazılarıdır. Kaleme aldığı tiyatro eserleri, *Fürûzan, Fare* ve *Kâbus*’tur. Halid Ziya’nın mevcut belgelerinin bir yangında yok olması sebebi ile sadece hafızasına dayanarak yazdığı eseri *Kırk Yıl*, onun devamı niteliğinde olan ve Almanya gezisi dönüşüne kadar olan süreyi anlattığı *Saray ve Ötesi*, yazarın genç yaşta ölen oğlunu yaşamak ve yeniden yaşatmak için yazdığı *Bir Acı Hikâye* yazarın hatıra türündeki eserlerdir.

Son olarak yazarın eser verdiği tür edebiyata dair olan yazılarıdır. Bunlardan biri İzmir’de yazdığı edebiyat tarihinden ve daha çok roman teorisi

konusundaki fikirlerini yazdığı *Hikâye* adlı eseridir. Roman teorisi konusunda yazılan ilk eserlerden olduğu için Türk edebiyat tarihinde önemli bir yeri vardır. Yazar, edebiyata dair yazdığı makalelerin birçoğunda da Türk edebiyatı tarihine dair çeşitli konular ele almıştır (Huyugüzel, 2011, s.380).

2.3. Romanların Tanıtımı ve Özetleri

2.3.1 Sefile

Sefile, yazarın “çocukluk” veya “emekleme” dönemi olarak nitelendirdiği İzmir yıllarına ait olan dört romanından ilkidir. Romanın tamamı *Hizmet* gazetesinde 13 Kasım 1886 - 30 Temmuz 1887 tarihleri arasında 73 tefrika hâlinde yayımlanmıştır (Uşaklıgil, 2016, s.5). Tefrika tamamlandıktan sonra eser islâmî amaç ve prensiplere aykırı görüldüğünden kitap olarak yayımlanmasına izin verilmemiştir. *Sefile* romanı, Ahmet Mithat Efendi’nin *Henüz On Yedi Yaşında* romanının bir antitezi olarak realist bir anlayışla kaleme alınmıştır. Her iki eserde de aşkı yüzünden kötü yola düşmüş masum genç kızların hikâyesi vardır ancak üslûp bakımından farklılıklar göstermektedir. (Huyugüzel, 2004, s.48).

Romanın konusu şöyledir: Mazlume, annesi ile birlikte yaşayan yetim ve yoksul bir kızıdır. Annesi dikiş dikerek geçimlerini sağlamak için uğraşır. Eski, küçük ve tek odalı bir evde yaşayan anne kız için yağmurlu ve soğuk günler çok zorlu geçer. Böyle zamanlarda evin karanlık olmasından dolayı dikiş dikemeyen anne aynı zamanda sinir hastasıdır. Bir gece aniden fenalaşan anne ölür. Annesi öldüğünde beş yaşında olan Mazlume yedi yıl boyunca ev sahipleri olan Rahime Hanım’ın yanında yaşar. Mazlume’nin yersiz baş ağrıları ve öfke nöbetleri bir süre sonra Rahime Hanım’ı endişelendirir. Annesi gibi Mazlume’de de sinir hastalığının başlangıç emareleri görülür. Yaşlı olan Rahime Hanım’ın da ölümü üzerine Mazlume sokakta kalır ve bir camii avlusuna sığınır. Kış mevsiminde bir hasır üstünde caminin avlusunda uyuyan Mazlume acıkır ve donma tehlikesi geçirir. Mazlume’yi on gün aradan sonra soğuktan ve açlıktan ölmek üzere iken Mihriban Hanım bulur. Mazlume’yi evine götürmek isteyen Mihriban Hanım’ın çok iyi niyetli olmadığını sezdiği hâlde başka çaresi olmayan Mazlume, Mihriban Hanım ile birlikte gider.

Eve girdiklerinde merdivende İkbâl ile karşılaşır. Mihriban Hanım

aslında kızı olan İkbâl'i ev işlerine yardım etmesi için getirdiğini söyler. Mihriban Hanım ve İkbâl, İstanbul'un orta sınıfının yaşadığı üç katlı bir evde oturur. Evin en üst katı Mazlume'ye verilir. Ev işlerine yardım eden Mazlume arta kalan zamanlarında İkbâl ile vakit geçirir. Birlikte kitap okumaktan keyif alan Mazlume ve İkbâl kısa sürede iki iyi dost olur. Mazlume evde kaldığının onuncu günü eve gelen erkeğin İkbâl'in odasına gönderildiğini görür. Olanlara bir anlam veremeyen Mazlume merakına yenilip anahtar deliğinden İkbâl'in odasını gözetler. Odada bulunan İhsan Bey'in İkbâl'e yalvardığını ve daha sonra öpüşüklerini görür. İkbâl'in erkeklerle birlikte olan bir kadın olduğunu anlayan Mazlume büyük bir şaşkınlık yaşar ve ilk defa bir erkek ile bir kadının ilişkisine şahit olur. Yaşadıkları ve şahit olduklarının karşısında büyük bir öfke yaşayan Mazlume, Mihriban Hanım'a fuhuş hakkındaki gerçekleri bildiğini anlatmaya çalışsa da Mihriban Hanım bunu olağan bir durum olarak görür ve Mazlume'yi ciddiye almaz. Mazlume'nin fuhuş sebebiyle Mihriban Hanım ve İkbâl'e olan kızgınlığı sürerken, İhsan Bey ile merdivende karşılaşır ve bu karşılaşmada İhsan Bey ile Mazlume birbirlerinden etkilenirler. Mazlume, fuhuş yapılan bu evde İkbâl ve Mihriban Hanım ile kalmak istemese de gidecek bir yeri yoktur. Tekrar soğuğa ve açlığa maruz kalmayı da göze alamadığı için evden ayrılmaya cesaret edemez. İkbâl bir öğlen vakti Mazlume ile konuşmak ister. Başta İkbâl'e olan öfkesinden dolayı onunla konuşmak istemeyen Mazlume, İkbâl'in yalvarmalarına dayanamayıp onu dinler. Fuhuşa nasıl başladığını yirmi beş yıl geçmişe giderek anlatmaya başlar. Annesinden hiçbir zaman şefkat göremeyen İkbâl, babası ölmeden önce onun yanında ne kadar mutlu olduğundan söz eder. Babasının ölümünden sonra annesi Mihriban Hanım'ın erkeklerle birlikte babasının servetini tükettiğini bu yüzden de gittikçe maddi olarak güç duruma düştüklerini anlatır. Bütün bu yaptıklarından dolayı annesine öfkeli olan İkbâl, annesinin onu kendisinden yaşça büyük ve sevmediği bir adamla evlendirmesi üzerine annesine olan düşmanlığının büyüdüğünden bahseder. Bu evliliği ile cinsel isteklerine karşılık bulamayan İkbâl de erkeklerle içinde aşk olmayan cinsel birliktelikler yaşar. Daha sonra da maddi imkânsızlıklardan dolayı fuhuş devam eder. Ancak İhsan Bey ile birliktelik yaşayan İkbâl onu gerçekten sevdiğini Mazlume'ye itiraf eder. İhsan Bey'e olan aşkıdan dolayı da geçmişinden utanır. Zaten artık fuhuş hayatı yaşayamayacak kadar hasta ve yorgundur. Bütün bunları Mazlume'ye anlattıktan sonra rahatlar. Mazlume

İkbal'i affeder. İkbal'in kirli geçmişinden dolayı İhsan'ı temiz bir aşkla sevdiğine inanmayan İkbal, aşkından hasta olup yataklara düştüğü için ona acır ancak bir yandan da İhsan'ı ondan kıskanır.

İhsan Bey İstanbul'un iyi ailelerinden birinin oğludur. Annesinin disiplinli ve terbiyeli olarak yetiştirmek için çok emek verdiği oğlu İhsan Bey, kalemlerden birinde memur olarak çalışır. İhsan Bey de babasını erken kaybetmiş bir yetimdir ve annesi ile birlikte konakta yaşar. İhsan'ın İkbal ile tanışması, İstanbul'un çoğu iyi ailenin konağına girip çıkan Mihriban Hanım'ın İhsan Bey'in konağına da gidip gelmeye başlaması ile gerçekleşir. İhsan Bey, annesi ile birlikte konağa gidip gelen İkbal'e gönlünü kaptırır. Bir gün konaktan çıktıklarında onları takip eden İhsan Bey, İkbal ile birlikte olur. Birlikteliklerinden sonra İkbal'in para karşılığında erkeklerle birlikte olan bir kadın olduğunu öğrenir ve yaptıklarına pişman olur. Artık Mihriban Hanım'ın konağa girmesine de müsaade etmez. Aradan geçen on beş günün ardından tekrar Mihriban Hanım ve İkbal ile karşılaşır. Yanında arkadaşları varken İkbal'in ona karşı aşağılayıcı tavırları İhsan Bey'i daha da öfkelerir. Hakaret etmek üzere evlerine giden İhsan Bey, İkbal'i çok sevdiğini anlar ve bunu İkbal'e de itiraf eder. Bu itirafın ardından aralarında yoğun ve cinsel bir aşk başlar. İhsan Bey, İkbal ile yaşamak için bir köşk tutar. İkbal onunla birlikte yaşamayı istediği hâlde köşkte kalmayı kabul etmez. Çünkü böyle bir durumda İhsan'ın annesini terk edeceği düşüncesini kabullenmez. İkbal'e bu fikrini kabul ettiremeyen İhsan çok öfkelenir ve ağlar. Ertesi sabah öfkeli iken yaptıklarından utanan İhsan, pencereden dışarı bakarken Mazlume'yi görür ve onu çok masum bulur.

İhsan Bey, İkbal ile beraberliğinden sonra annesini, arkadaşlarını ve işini ihmal eder ve sürekli içer. İhsan Bey ile yaşadığı aşk İkbal'i de hastalandırır. Hastalanan İkbal'i tedavi etmesi için İhsan Bey doktor arkadaşını çağırır. Hava değişimi tavsiyesinde bulunan doktor İkbal'in iyileşmesinin İhsan'a da bağlı olduğunu söyler. Bunun üzerine İhsan Bey, İkbal'i Çamlıca'daki köşke yerleştirir. İlk günlerde hava ve mekân değişimi İkbal'in hastalığına iyi gelir. Mazlume de ona refakat eder, birlikte bahçede gezinirler. Ancak İhsan Bey'in İkbal'den fazla ayrı kalamamasından dolayı İkbal tekrar hastalanır. Geçen iki aylık zaman içerisinde İkbal'in hastalığının iyice artması ile İhsan Bey İkbal'den uzaklaşır. Mazlume'nin masumiyetini çekici bulmaya başlar. Bir gece bahçede Mazlume'yi yalnız bulan İhsan Bey Mazlume'ye karşı duyduğu yoğun arzusuna

yenilir ve Mazlume ile birlikte olur. Mazlume İhsan Bey'e yalvarıp kendini kurtarmaya çalışsa da ona engel olamaz. Bütün olanlara şahit olan İkbâl ise İhsan Bey'i hainlik ile suçlayarak ölür.

İkbâl'in ölümünün üzerinden bir hafta geçtikten sonra İhsan Bey Mazlume'ye onu çok sevdiğini ve onunla birlikte başka bir yerde yaşamak istediğini söyler. Bekâretini kaybetmiş olan çaresiz Mazlume, İhsan Bey'i sevdiği için bu teklifini kabul eder ve Emirgan'da bir yalıya yerleşirler. Bir süre herkesten uzak mutlu bir birliktelik yaşarlar. Bir sabah Mihriban Hanım gelip İhsan Bey'e annesinin ölmek üzere olduğunu haber verir. Bunun üzerine annesi ölmeden gidip yetişir ancak verdiği emekler karşısında kendi seçtiği hayatı yaşayıp onu terk ettiği için annesi İhsan Bey'i affetmeden ölür. Derin bir acı ve üzüntü ile İhsan Bey tekrar içmeye başlar ve eve sarhoş döner. On gün boyunca da annesinin ve İkbâl'in adını sayıklayarak hasta yatar. İyileştikten sonra sürekli dışarı çıkıp geç dönmeye başlar. Mazlume bu durumdan rahatsızlık duyar ve İhsan Bey ile aralarında sürekli tartışmalar yaşanır. Bir tartışma sırasında İhsan Bey Mazlume'ye tokat atar. İhsan Bey'in yaptıklarında dolayı ondan intikam almak isteyen Mazlume, Mihriban Hanım ile birlikte dışarı çıkar ve başka bir erkekle birlikte olur. İhsan Bey Mazlume'den şüphelenir ve ona sorular sorar Mazlume de intikam almak için soruları yanıtsız bırakır. Bir akşam artık dayanamayan İhsan Bey, Mazlume'ye kendini affettirir. Her şey tekrar yolunda gitmeye başlar. Mazlume bir sabah sevinçle hamile olduğunu İhsan Bey'e haber verir ancak beklediği karşılığı alamaz. Çünkü İhsan Bey, Mazlume'nin onu aldattığını düşünür. Mazlume tekrar İhsan Bey'den intikam almak için bu defa onu terk eder.

Mihriban Hanım Mazlume'yi Aksaray'da bir fuhuş evine götürür. Sevdiği adamın ona yaşattıklarındansa fuhuş yapmayı tercih eder. Mihriban Hanım'da Mazlume'yi fuhuş aracı olarak kullanarak onun üzerinden para kazanır. Fuhuşuna engel olduğu için Mihriban Hanım bir gece Mazlume'yi sarhoş eder çocuğunu aldırır. Mazlume, onu böyle bir hayatın içine attığından ve çocuğunu aldırıldığından dolayı Mihriban Hanım'dan nefret eder.

Bir süre sonra fuhuş evinden kaçan Mazlume tekrar sokaklarda yaşar. Sokaklarda yaşarken bile fuhuş hayatı devam eden Mazlume artık aklını yitirmeye başlar. Onu yine bir duvar dibinden alıp evine götüren Mihriban Hanım olur, Mazlume'ye yaptıklarından dolayı pişmanlık duyar. Aklını yitiren

Mazlume, Mihriban Hanım'ı tanımaz. Ancak fırtınalı bir gecede eve gelen İhsan Bey'i tanır. İhsan Bey'e duyduğu öfke ile üzerine atılan Mazlume, İhsan Bey'in boğazını parçalayarak onu öldürür. Kendisi de İhsan Bey'in üstüne düşerek can verir.

2.3.2 Nemide

Nemide, yazarın İzmir döneminde yazdığı romanların ikincisi ancak kitap olarak basılan ilk eseridir. Roman önce *Hizmet* gazetesinde 1887-1888 yılları arasında tefrika edilmiş daha sonra kitap hâlinde yayımlanmıştır. (Uşaklıgil, 2016, s.7). Halid Ziya Uşaklıgil bu eserinde tamamen ferdî konuya kaymıştır. *Sefile*'de olay örgüsünün temelini oluşturan üçlü aşk kalıbı *Nemide* romanında da karşımıza çıkar. Yazarın ikinci romanı olan bu eser batılı roman tarzına ve diline daha yatkın bir örnek olmuştur (Huyugüzel, 2004, s.51-52).

Romanda, Şevket Bey, kültür düzeyi ve maddi imkânları yüksek İstanbullu bir ailenin oğludur. Devrine göre sahip olunması gereken bilgi düzeyine uygun eğitim görmüştür. Anne babasının ardından ağabeyini de kaybedince hayatta artık yalnız kalacağını düşünen Şevket Bey, Naime Hanım ile tanışır. Görür görmez âşık olduğu Naime Hanım ile evlenir. Naime Hanım hassas bir bünyeye sahiptir. Evliliklerinin üzerinden çok geçmeden rahatsızlanan Naime Hanım için doktor hamileliğin yasak olduğunu söyler. Eşinin hasta olmasından dolayı Şevket Bey ona daha da çok bağlanır. Bir süre sonra Naime Hanım'ın hamile olduğu anlaşılır. Doğuma kadar Naime Hanım yataktan kalkamaz ve hamileliğini acılar içinde geçirir. Doğumdan sonra Naime Hanım'ın ölmesi ile hayata küsen Şevket Bey kızı Nemide'yi doktor arkadaşı Osman Bey'e bırakır ve üç yıl süren bir seyahate çıkar. Aradan geçen zamanda kızına haksızlık ettiğini düşünür ve geri döner. Annesi gibi hassas bir bünyeye sahip olan Nemide'yi büyük bir özenle yetiştiren Osman Bey'in evine gelir. Kızını aynı hassasiyetle yetiştirmek üzere yanına alır ancak Osman Bey Nemide'yi her zaman kontrol edeceğini söyleyerek Nemide'yi babasına teslim eder. Şevket Bey, kızıyla yeni başladığı hayatında ağabeyinin karısı ve çocuğunu da sahiplenir. Ağabeyinin oğlu Nail'in bütün masraflarını karşılayarak onu Galatasaray Sultanisine gönderir. Nail, her Cuma düzenli olarak amcasını ziyaret eder. Hassas bir bünyeye sahip olduğu için kendisine gösterilen aşırı özen ile hırçın bir kız olan Nemide, Nail'i çok sever ve ona bağlanır. Cuma günleri geldiğinde

heyecanlanan Nemide Nail için özel olarak hazırlanır. Henüz çocuk yaşta olmasına rağmen Nail Nemide için farklıdır. Şevket Bey bazı günler Nemide ve Nail ile birlikte gezmeye çıkar. Yine gezmeye gidecekleri bir gün Nemide saatlerce hazırlanır. Nail'i almaya gittiklerinde evlerinde Nail'in teyzesinin kızı Nahit'i görür. Nahit'i görmek Nemide'nin pek hoşuna girmez ve onu Nail'den kıskanır. Nemide, gezmeye onlarla birlikte gelen Nahit ile sürekli alay eder ve onun hoşuna girmeyecek sözler sarf eder. Kızının bu halleri Şevket Bey 'i endişelendirir. Onun Nail'e olan düşkünlüğünden dolayı korkmaya başlar. Nemide'nin aşırı kıskançlığı onu rahatsızlandırınca Şevket Bey, Osman Bey'e danışır ve onun tavsiyesine uyarak Nemide'yi Kanlıca'daki köşke götürür. Bir tarafı orman bir tarafı deniz olan köşkü Nemide çok beğenir ve onun için hazırlanan odaya yerleşir. Aradan bir hafta geçtikten sonra Nail ile Nahit Nemide'yi ziyarete gelir. Köşkte çok iyi vakit geçirdiğini söyleyen Nemide, Nahit'in de onunla birlikte kalmasını ister. Nail'de okumak için Paris'e gitmeden önce annesi ile birlikte kızlara veda etmeye gelir. Kızların ikisi de Nail Paris'e gideceği için ona kızgındır. Nahit de teyzesi ile birlikte döner. Nail Paris'e, Nahit teyzesine gidince Nemide uzun bir süre ikisi ile de çok az görüşür. Vaktini kitap okuyarak, ata binerek, balık tutarak geçirir. Bazen de köşkte gül yetiştiren babasına yardım eder.

Nail üç sene kaldığı Paris'ten yalnızca bir okul tatilinde İstanbul'a gelir. Uzak kaldığı için Nail'den soğuyan Nemide onu görmeye gitmez. Ancak sık sık amcası ile mektuplaşan Nail'in kesin dönüş yapacağını haber verdiği telgraf Nemide'yi heyecanlandırır. Artık çocukluktan çıkan Nemide on altı yaşındadır. Heyecanı ve Nail'in adı geçtiğinde utangaç tavırlar sergilemesinden dolayı Şevket Bey kızının Nail'e âşık olduğundan emin olur. Kızının büyümüş ve âşık olmuş olması durumu Şevket Bey'i üzer. Yine soluğu Osman Bey'in yanında alır. Osman Bey Nemide ile Nail'in evlenmesi için yardımcı olur. Osman Bey'in aracılığıyla Nemide ve Nail nişanlanır. Bu nişan meselesinde mutsuz olan tek kişi Nail'e âşık olan Nahit'tir.

Nişandan sonra Nemide Nahit'in onunla birlikte kalmasını ister. O gece Nahit, Nemide'ye evlilik ile ilgili uzun bir konuşma yapar. Nemide'nin istediği her şeye sahip olduğunu sevdiği adam ile evleneceğini söyler. Kendisinin ise şanssız ve kimsesiz olduğunu anlatırken Nail'e olan aşkını da Nemide'ye itiraf eder. Bu itirafa aldırmayan Nemide mutluluk sarhoşudur. Nahit bütün olanlara

ve mutsuzluğuna rağmen köşkte Nemide ile kalmaya devam eder. Bir sabah Nail Nemide'yi görmek için köşke gelir. İki nişanlı kumsalda yürürken Nemide, Nail'in eş olarak kendisini seçmesinden dolayı çok mutlu hissetmektedir. Onları izleyen Nahit ise son derece mutsuzdur.

O gün Nail köşkte kalır. Akşam yemeğinden sonra herkes odasına çekilirken Nail, Nahit'in onunla buluşmak istediğini yazdığı notu görür. Nail önce kararsız kalır ancak sonra Nahit'in yanına inmeye karar verir. Bahçede buluştuktan sonra Nail Nahit'in de onu sevdiğini anlar. Aralarında fiziksel yakınlaşma gerçekleşir.

Ertesi sabah, Nail'in hem kendisine hem de Nahit'e gül vermesi Nemide'yi huzursuz eder. Yine aynı günün akşamı Nahit ile Nail'in bakışmalarından rahatsız olur. Nahit'in mutluluğunu zedeleyeceği düşüncesine kapılır. Herkesin odasına çekildiği gece Nahit'in odasına giden Nemide onu yatağında bulamaz. Bahçeye inen Nemide, Nahit ile Nail'i el ele görür. Odasına dönen Nemide ağlar ve üzüntüsünden hastalanır. Ancak sabah kalktığında hasta olduğunu babasına belli etmemeye çalışır. Nail'e soğuk davranmaya başlamasından dolayı Nail kırılır ve Nemide'nin bu davranışını yine gelip geçici bir sinir krizi olarak yorumlar. Ancak Nahit, Nemide'nin her şeyi anladığından şüphelenir. Nail eve döndükten sonra kızının hasta olduğunu hisseden Şevket Bey kızı ile ilgilenir. Nemide babasına evlenmek istemediğini ve Nail'i artık sevmediğini söyler.

Ertesi sabah Osman Bey Nemide'yi muayene etmek için gelir. Nemide babasının ve Osman Bey'in odadan çıkmasını ve Nail'in onu muayene etmesini ister. Hastalıklı bünyesinin vereme meyilli olduğunu bilen Nail, Nemide'nin verem olduğunu da anlar. Nemide'de Nail'in ona olan merhametinden dolayı sevdiğini hisseder. Onu Nahit'i sevdiği gibi sevmediğini düşünür. Çok uzun yaşayamayacağını bilen Nemide, Nail'den ayrılacağını söyleyerek nişan yüzüğünü Nahit'in parmağına takar. Gitmek isteyen Nail'i de durdurur ve akşam ısrarla sandal gezintisine çıkmak istediğini söyler. Babası ve Nail itiraz etse de Nemide onlara aldırılmaz Nail ve Nahit'i yanına alarak çıkar. Sandala bindiklerinde denizin dalgalı olmasından dolayı yaratacağı tehlikeyi de umursamaz. Sandalı akıntıya doğru sürdüğünde sandal tam batmak üzere iken Nail duruma müdahale eder. Kendisini kaybeden Nemide olayın şokunu atlattıktan sonra kendine gelir. Büyük bir korku yaşayan Nahit ve Nail

Nemide'nin bu yaptığına bir anlam veremez. Bir hafta sonra hastalığı iyice ilerleyen Nemide ölür. Nemide'nin ölümünden bir sene sonra Şevket Bey aklını yitirir. Nail ile Nahit evlenir ancak Nemide'yi ve ölümünü hatırladıkları için mutluluklarını tam anlamı ile hissedemezler.

2.3.3. Bir Ölünün Defteri

Halid Ziya'nın İzmir'de yazdığı üçüncü romanı olan *Bir Ölünün Defteri* yazarın roman tarzı ve üslûbunun tutarlılık kazandığı eseridir. Roman *Hizmet* gazetesinde 1890-1891 yılları arasında tefrika hâlinde yayımlanmıştır. Bu romanda da üçlü aşk kalıbı karımıza çıkmaktadır ancak diğer iki romandan farklı olarak iki delikanlının bir genç kıza duyduğu aşk konu edilmiştir. Ayrıca roman yazarın çocukluğuna ait 93 Harbi'nin izlerini de taşımaktadır (Huyugüzel, 2004, s.54).

Osman Vecdi, annesini küçük yaşta kaybeder ve babası ile birlikte dul halasının Beylerbeyi'ndeki evinde büyür. Halasında yaşamaya başladığı zamanlarda halasının kızı Nigar henüz iki buçuk yaşındadır. Nigar ile Osman Vecdi birlikte büyürler. Osman Vecdi sekiz yaşına girdiğinde babası onu yatılı olarak Galatasaray Sultanisine yazdırır. Okulun birinci haftasını tamamlayıp yalıya döndüğünde babasının memurluk için uzak bir yere gönderildiğini öğrenir. Babası da gidince kendini iyice yalnız hisseder. Okulda kendisi gibi üzgün ve yalnız hisseden Hüsam ile tanışır ve onu kendine çok yakın bulur. Kısa sürede dost olan Hüsam ve Osman Vecdi birbirini çok sever. Anne babasından uzak olan Hüsam'ın isterse hafta sonu kendisi ile birlikte yalıya gelebileceğini teklif eder. Birlikte yalıya geldikleri bir hafta sonu Hüsam'ı halası ve Nigar ile tanıştırır. Nigar ile de anlaşılan Hüsam beş yıl boyunca her hafta sonu Osman Vecdi ile birlikte yalıya gidip gelir. Ev halkı Hüsam'a Hüsam'da ev halkına alışır.

Aradan geçen beş yılın ardından okul biter ve yaz tatilinde Hüsam memleketine gitmez. Yaz tatilini de Osman Vecdi ve Nigar'ın yanında geçirir. Hüsam'ın okulunun bitmesine üç yıl varken Osman Vecdi'nin okuldaki son yılıdır. Geçen beş yılın ardından yaş alan üç arkadaşın arasında fikir ayrılıkları olmaya başlar. Hüsam doktorluğu ruhsuz bir meslek olarak görürken Osman Vecdi ise şiirin insan hayatını değil ancak bir doktorun bunu yapabileceğini söyler. Hüsam ile hemfikir olan Nigar, Osman Vecdi'nin fikirleri ile alay eder.

Nigar'ın bu davranışı Osman Vecdi'yi çok kırar. Hüsam ile daha yakın ve daha sıcak bir ilişki kurmaya başlayan Nigar'ın kendisi ile arasında olan mesafesi Osman Vecdi'nin dikkatini çeker. Artık evden ayrılıp kendi düzenini kurma kararı alan Osman Vecdi bu düşüncesini halası ile paylaşır. Artık çalışıp Nigar'a ve halasına bakarak onların emeklerinin karşılığını vermek istediğini söyler. Ancak halası Osman Vecdi'nin gitmesini değil Nigar ile evlenmesini ister. Nigar'a çocuk gözüyle bakan Osman Vecdi halasından düşünmek için kendisine zaman tanımasını ister. Halasının bu isteğini bir mektupla Hüsam'a yazar. Böyle bir durumu hiç beklemediğinden söz eder. Hüsam, Osman Vecdi'ye cevap olarak Nigar'la evlenmesini onayladığını yazdığı mektubu gönderir. Hüsam'ın evlilik konusundaki bu olumlu cevabından sonra Osman Vecdi'de evlenmeye sıcak bakar. Nigar'ı sevdiğini anlar ancak Nigar'ın onu sevip sevmediğinden ve nasıl yaklaşacağını bilemediğinden Hüsam ona yardımcı olur. Nigar'ın ona olan sevgisini ve yaklaşımını tartmak için onunla konuşur. Şiire ve kitaplara olan düşkünlüğünden bahseden Nigar'a gerçekte şiiri sevmesine rağmen nefret ettiğini söyler. Nigar, Osman Vecdi'nin yaklaşımından hoşlanmaz ve fikir ayrılıklarından dolayı da aralarında mesafe olur.

Osman Vecdi, okulu bitirir doktor olur. Hüsam'da mezun olduktan sonra muharrir olur. Bu süre zarfında Hüsam, Osman Vecdi ile Nigar hakkında konuşmaktan sürekli kaçır. Osman Vecdi, gazetede Hüsam'ın yazdığı bir şiiri okur çok beğenir ve onu kıskanır. Kıskançlığından dolayı parçalayıp attığı gazete parçalarını Nigar bulur ve Hüsam'ın muharrir olup gazetede şiir yazdığını böylece öğrenmiş olur. Hüsam'ın neden onlardan uzaklaştığını anlamaya çalışır. Nigar'ı seven Osman Vecdi, Nigar'ın Hüsam'ı sevdiğinden şüphelenir. Daha sonra Nigar'ın Hüsam'ı sevdiğini halasından öğrenir. Halası bunu bildiği hâlde Nigar ile evlenmelerini istediğini ama bu yüzden de pişman olduğunu anlatır. Osman Vecdi duydukları karşısında çok üzülür. Nigar'ı sevdiği hâlde halasına zaten Nigar'ı sevmediğini hatta Hüsam ile birlikte mutlu olmalarını daha çok istediğini söyler. Odaya gelen Nigar'a da halası istediği için onu kırmamak adına böyle bir durumu kabul ettiğini anlatır. Nigar'da bu konuşmaların üzerine Hüsam'ı sevdiğini itiraf eder. Bütün bu olanlardan sonra Osman Vecdi büyük bir şok ve şaşkınlık yaşar.

Annesinin ölümünden on sekiz yıl sonra Çamlıca'daki köşke giden Osman Vecdi tekrar eve yerleşmeye karar verir. Hüsam'ın da yanına taşınmasını

istediğini söyler. Nigar ile olan evlilik meselesinin kapandığını ve aralarında böyle bir durumun söz konusu olmayacağını Hüsam'a anlatır. Köşke yerleştiklerinde Osman Vecdi onda olan Nigar'ın resmini dolabı üstüne koyar. İki gün sonra resmin yerinde olmadığını fark eder. Resmi Hüsam'ın aldığını anlayan Osman Vecdi Hüsam'ın da Nigar'ı sevdiğinden emin olur ve evlenmeleri için elinden geleni yapar. Nigar ile Hüsam evlendikten sonra Osman Vecdi köşke kapanır ve insanlardan uzaklaşır.

Evden çıktığı bir gün savaşa gönüllü olarak katılmak isteyen birkaç arkadaşı ile karşılaşır. Onlarla konuştuktan sonra o da savaşa katılmaya karar verir. Hüsam, halasının ve Nigar'ın itirazlarına rağmen bu kararından vazgeçmez. Gönüllü olarak katıldığı savaştan bir kolunu kaybetmiş olarak geri döner. Altı yıl geçen zaman zarfından Nigar ve Hüsam'ın iki çocuğu olur. Osman Vecdi onların yanına geldiğinde kendisini fazlalık olarak görür. Bütün yaşadıklarını bir deftere yazan Osman Vecdi yağmurlu bir akşam bu mutlu ailenin yanından ayrılıp evine döndüğünde bile bile camları ve kapıları açık bırakarak ıslak bir hâlde yatağına uzanır. Çok hastalanan Osman Vecdi ölüm döşeğindeyken Hüsam'ı yanına çağırır. Yaşlı hizmetlisi gelip Hüsam'a Osman Vecdi'nin çok hasta olduğunu ve onu görmek istediğini söyler. Yanına gittiğinde Osman Vecdi, defteri Hüsam'a verir. Hüsam, bütün gerçeklerin yazılı olduğu bu defteri sabaha kadar okur ve Osman Vecdi'nin Nigar'ı sevdiği hâlde onlar için yaptığı fedakârlığı öğrenir. Defteri bitirdiğinde Osman Vecdi ölür.

2.3.4. Ferdi ve Şürekâsı

Yazarın İzmir'de yazdığı son romanı olan *Ferdi ve Şürekâsı* 1892 yılında *Hizmet* gazetesinde tefrika edilmiş 1895 yılında İstanbul'da kitap hâlinde basılmıştır (Uşaklıgil, 2017, s.10). Romanda zengin-fakir çatışması ve fakirliğin acılarının yanı sıra diğer romanlarda olduğu üzere üçlü aşk kalıbı işlenmiştir. Romanda yazarın dedesine ve babasına ait ticarethanelerde ve Osmanlı Bankası'nda yaşadığı olay ve izlenimler de gözlemlenir (Huyugüzel, 2004, s. 58). Romanda iki farklı sosyal çevre vardır. Dolayısıyla roman kahramanları da öncekilere kıyasla daha geniş bir sosyal çevre içindedirler (Huyugüzel, 2004, s.59).

Romanın konusu şöyledir: Babasını henüz küçük yaşta iken kaybeden İsmail Tayfur, babasının çalıştığı Ferdi ve Şürekâsı Ticaretevi'nde çalışarak evini

az bir maaş ile geçindirmeye çalışır. Annesi ve zamanında babasının sokakta bulup sahiplendiği Saniha ile birlikte yaşar. Amacı iyi bir meslek sahibi olup zengin olmak annesine ve Saniha'ya daha iyi şartlar altında bakabilmektir.

Birlikte büyüdüğü Saniha ile de çok iyi anlaşır. Saniha'yı ev halkı çok sever ve çabuk kabullenir. Saniha'da İsmail Tayfur'un işlerini üstlenir. Oda ve kıyafet temizliğini yapar. İsmail Tayfur ile Saniha'nın arasındaki sevgi bağı çok güçlüdür. İsmail Tayfur Ferdi ve Şürekâsı Ticaretevi'nde babasının arkadaşı Hasan Tahsin Efendi ile de çok iyi anlaşır. Çalışma hayatına giren İsmail Tayfur'un okuma hayalleri gittikçe suya düşer ve hayattaki tek umudu Saniha ile evlenmek olur. Çalıştığı hâlde evi geçindirmekte zorlanan İsmail Tayfur annesine ve Saniha'ya iyi maddi imkânlar sunamadığı için üzülür.

Ferdi ve Şürekâsı Ticaretevi'nin sahibi Ferdi Efendi ise çok zengin ve hayatı paradan ibaret gören biridir. Kızı Hacer'den başka kimsesi olmayan Ferdi Efendi için onun tek varisi olan kızı çok kıymetlidir. Hacer'de babasına çok düşkündür. Hacer, babasının Ticaretevi'nde çalışan İsmail Tayfur'a âşıktır. Sabahları diğer çalışanlar gelmeden İsmail Tayfur'u görmeye gelir. Erkeklerle görüşmesine engel olacak yaşa geldiğinde rahatlıkla gelip gidemez. İsmail Tayfur'da Hacer gelemeyeceği için rahatlar. İsmail Tayfur'u göremeyen Hacer hissettiklerini ve İsmail Tayfur'a olan özlemini bir deftere yazar. Bir akşam Ferdi Efendi kızının odasında bu defteri okuyup Hacer'in İsmail Tayfur'u sevdiğini öğrenir. Bir damat adayı olarak İsmail Tayfur'un çok uygun olduğunu düşünür ve kızının onunla evlenmesini ister. Bir gün Ticaretevi'nde İsmail Tayfur'u yanına çağırır. Onun çalışmasından çok memnun olduğunu söyler ve ortaklık teklif eder. Akşamüstü Hasan Tahsin Efendi ile birlikte işten çıkarlar. Ferdi Efendi'nin bu teklifinin altındaki niyetini anlamlandırmaya çalışan İsmail Tayfur durumu Hasan Tahsin Efendi'ye anlatır. Bu teklifin Hacer ile ilgili olduğunu anlayan Hasan Tahsin Efendi Hacer'in kendisine olan ilgisini İsmail Tayfur'a hatırlatır. İsmail Tayfur Hacer'i almayacağını ve onu istemediğini söyler. Eve gelen İsmail Tayfur olanları düşünür. Saniha'yı daha çok sevdiğine ve para için ondan vazgeçmeyeceğine karar verir. Hacer ise babasının verdiği vaatler karşısında İsmail Tayfur ile evleneceğine kesin gözüyle bakar ve hayaller kurar.

Aradan geçen iki aydan sonra Hasan Tahsin Efendi, İsmail Tayfur'a artık bir karar vermesi gerektiğini söyler. İsmail Tayfur ise Saniha'yı sevdiğini ve onunla evlenmek istediğini anlatır. Hasan Tahsin Efendi aşkın geçici bir duygu

olduğunu yoksulluk içinde sevdiği kadını mutlu edemeyeceğini, yoklukta gerçeklerle yüzleştiği zaman aşkın gücünün değil gerçeklerin ağır geleceğini anlattığı bir konuşma yapar. Bunları duyan İsmail Tayfur, Saniha'yı ve Hacer'i düşünür onları zihninde karşılaştırır. Gerçekten de maddi olarak Saniha'ya iyi bir hayat sunamayacağı ve onu mutlu edemeyeceği konusunda kafası karışır.

Bu konuşmanın üzerinden üç gün geçtikten sonra Hacer'in mürebbiyesi İsmail Tayfur'un evine gelir. Saniha gelenlerin kim olduğunu anlamaya çalışırken mürebbiye Besime Hanım'a Hacer ile İsmail Tayfur'un birbirini sevdiğini ve evlenmek istediklerini haber verir. Geldiklerini İsmail Tayfur'un ve Hacer'in bilmediğini söyler. İsmail Tayfur'un annesi Besime Hanım oğlunun iyi imkânlarla sahip olacak olmasına sevinir ancak bu durumun Saniha'yı üzeceğini bildiğinden dolayı da endişelenir. Duydukları karşısında Saniha çok şaşkındır. Duyduklarına inanmakta güçlük çeker. Olanları anlamak için durumu mürebbiye ile gelen besleme Melekzat'a sorar. Melekzat İsmail Tayfur'un ve Hacer'in yıllardır birbirlerini sevdiğini bunu öğrenen Ferdi Efendi'nin de onları nişanlandırıldığını söyler. Saniha, Melekzat'ın anlattıklarına inanır.

Saniha, Besime Hanım'ın bu evliliği istediğini ve Hacer'in de İsmail Tayfur'u sevdiğini anlayınca kendini geri çeker ve İsmail Tayfur'dan uzaklaşır. Ona olan sevgisini inkâr etmeye başlar ve kardeşi gibi gördüğünü söyler. Evlilik hazırlıkları için Ferdi Efendi'nin konağına Besime Hanım ile birlikte gider. Hacer'den nefret etmek yerine onu gördüğünde sevmeye karar verir. Hacer'de Saniha'yı çok sever ve kardeş olmaya karar verirler. Bütün bu olanlardan sonra Ferdi Efendi İsmail Tayfur'u yine odasına çağırır ve şirket hisselerinde yüzde yirmi pay sahibi olduğunu söyler. Önüne koyduğu kâğıtları imzalamasını ister. Bu emrivaki karşısında şaşırان İsmail Tayfur kâğıtları alıp odadan çıkar. Ticaretevi'nden çıktıktan sonra Hasan Tahsin Efendi İsmail Tayfur'u kendine gelip açılması için Gülhane çayırına götürür. İsmail Tayfur ağlayarak kendisini para için sattığını artık hayatın onun için anlamı olmadığını söyler. Hasan Tahsin Efendi İsmail Tayfur'un toparlanması için ağırbaşlı olması gerektiğini söyleyerek kızar. Eve dönen İsmail Tayfur, onlardan habersiz konağa gittikleri için annesine çok öfkelenir. Besime Hanım oğlunun iyiliği ve mutluluğu için çabaladığını düşünürken onun bu öfkesini görünce yanlış yaptığını düşünür. Saniha, İsmail Tayfur'u alıp odasına götürür. Annesinin onun mutluluğu için çabaladığını kendisinin de onu kardeşi gibi gördüğünü bu yüzden annesiyle birlikte hareket

ettiğini söyleyerek İsmail Tayfur'a onu sevdiğini inkâr eder. Hacer'le evlenmelerini çok istediğini söyler. Bunları duyan İsmail Tayfur, artık kâğıtları imzalar. Düğün hazırlıkları tamamen başlar. Hazırlıklar bitip düğün günü geldiğinde İsmail Tayfur etrafa donuk ve hissiz gözlerle bakar. Onun mutsuzluğunu gören Saniha'da duygularını bastırıp İsmail Tayfur'un bu hâline sebep olduğu için pişmanlık duyar.

Düğünden sonra Hacer, heyecanla İsmail Tayfur'a kavuşmayı ve ondan sevildiğini duymayı bekler. İsmail Tayfur, Hacer'e onu sevdiğini söylemez. Beklediği ilgi ve sevgiyi görmeyen Hacer büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Ertesi sabah aralarında soğuk ve mesafeli bir hâl ile uyanırlar. Evlilikten sonra Hacer odasında İsmail Tayfur'a karşı öfkeli iken babasının yanında mutsuzluğunu belli etmemeye çalışır. Ancak zamanla Hacer İsmail Tayfur'dan intikam alma düşüncelerine kapılır.

Bir gece uyandığında İsmail Tayfur'u yatağında bulamaz. Saniha'nın odasına doğru yürür ve İsmail Tayfur ile konuşmalarını duyar. İsmail Tayfur, Saniha'ya onu sevdiğini, bu evlilik ile hayatlarını mahvettiklerini birlikte ama buralardan kaçıp gidebileceklerini söyler. Onu kardeşi gibi gördüğünü söyleyen Saniha, odasına geri dönmesini ister. Hacer, nefretinden ve öfkesinden titreyen bir hâlde İsmail Tayfur'u odasında bekler. Odaya dönen İsmail Tayfur, Hacer'e Saniha'yı alıp gideceğini söylerken Hacer kapıyı kilitler ve anahtarı parmağına takar. İsmail Tayfur anahtarı almaya çalışırken masadan mumu alan Hacer cibinliği tutuşturur. Kısa sürede alev bütün odaya yayılır. Anahtarı almak için çabalayan İsmail Tayfur'a birlikte yanacaklarını söyler. Hacer'i ani bir hareketle kapıya götüren İsmail Tayfur kapıyı açmayı başarır ancak Hacer yanarak ölür. Kızını İsmail Tayfur'un kucağında ölmüş şekilde gören Ferdi Efendi'nin para kasası da yangında kül olur. Hem kızını hem paralarını bir yangında kaybeder. İsmail Tayfur ise aklını yitirir.

2.3.5. Maî ve Siyah

Yazarın en çok okunan ve sözü edilen romanı olan *Mai ve Siyah* Servet-i Fünun döneminde İstanbul'da yazdığı ilk eseridir. Romanın kahramanı Ahmet Cemil aslında Servet-i Fünun neslinin bir sembolüdür. Eserlerinde genelde İstanbul'u mekân olarak seçen yazar bu eserinde çok daha geniş bir sosyal çevrede Ahmet Cemil adlı kahramanının hayallerini ve hayatın gerçekleri

karşısında yaşadığı hayal kırıklıklarını kaleme alır (Huyugüzel, 2004, s.60). Roman boyunca hayallerin gerçeklerle çarpışması sonucunda gerçekler üstün gelir. Romanın mai bir geceyle başlayıp siyah bir geceyle sonlanması sembolik bir anlam taşır (Huyugüzel, 2004, s.61). Eserin en önemli özelliği neredeyse kusursuz şekilde kurgulanmış ilk büyük roman olmasıdır. Roman tarihine bakıldığında olay örgüsü bu derece sağlam ve tutarlı bir şekilde kurulmuş başka bir roman örneğine rastlanmamıştır. Bu açıdan bakıldığında Mai ve Siyah Türk romanının zirvelerinden biridir (Huyugüzel, 2004, s.64).

Romanın başkahramanı Ahmet Cemil, on dokuz yaşına kadar annesi, babası ve kardeşi ile birlikte huzurlu bir ailede büyür. Ancak babasını kaybettikten sonra hayatları değişir. Ahmet Cemil, babasının yokluğundan sonra uzun bir süre boşluğa düşer, duygularını kaybetmiş gibi bir ruh hâline bürünür. Evin sorumluluğu Ahmet Cemil'e kalır. Maddî olarak eve bir gelir getirmesi gerekir. Henüz Mekteb-i Mülkiye'den mezun olmasına üç sene vardır. Okuldan samimi arkadaşı olan Hüseyin Nazmi'nin yanına bu durumda ne yapması gerektiği konusunda fikir almak için gider. Hüseyin Nazmi ve Ahmet Cemil'in ortak özellikleri okumaya duydukları ilgidir ve şair olma hayalleri vardır. Bir gün Ahmet Cemil Hüseyin Nazmi'nin yanına gider. Hüseyin Nazmi, Ahmet Cemil'e bir süreliğine şairlik hayallerini bir kenara bırakıp çalışması gerektiğini söyler. Ahmet Cemil tercüme yaparak para kazanmaya çalışır. Tercümeden bir kazanç sağlayamayan Ahmet Cemil gazetelerin yazılara önemi derecesinde para verdiğini öğrenir. Mirat-ı Şuun gazetesinde bir hikâyeye ihtiyaç olduğu için de oraya gider. Gazetenin sahibi Ali Şekip Bey ile tanışır. Olaylar beklediğinden daha hızlı gelişir. Ali Şekip Bey'in tavsiye ettiği hikâyeyi yazmaya başlar. Bir ay sonunda Mirat-ı Şuun'un kadrosuna dâhil olur. Ali Şekip Bey Ahmet Cemil'e özel ders vereceği bir iş daha ayarlar. Özel dersten gelen kazancı ile para biriktirmeye imkân bulur. Hem okuyup hem çalıştığı zamanlar Ahmet Cemil için kolay olmaz. Okulu bitirdikten sonra dergide yazılar ve tercümeler yapmaya devam eder ve bir matbaa sahibi olma hayalleri kurmaya başlar.

Okul kapandıktan sonra Hüseyin Nazmi ile eskisi kadar sık görüşemeyen Ahmet Cemil bir gün Hüseyin Nazmi'nin uşağı ile dergide karşılaşır. Uşak ona Hüseyin Nazmi'nin kendisini görmeye gelmesini istediğini söyler. Görüşmeye giden Ahmet Cemil ile o günden itibaren arkadaşlıkları kaldığı yerden devam eder. Hüseyin Nazmi ile her ay mutlaka görüşüp onun yanında kalır, Hüseyin

Nazmi’de dergiye gidip gelir. Sürekli görüşmeye başlayan iki arkadaş dergiye gönderilen yazıları okur ve üzerine konuşmalar yaparlar. Gelen yazıların seviyesi düşüktür ve gönderilen yazılardan biri Ahmet Cemil’in şiirine yazılan bir eleştiridir. Aynı zamanda Ahmet Cemil’in kişiliğine hakaret içeren bir yazıdır. Eleştiriye karşı duygusal bir tavır sergileyen Ahmet Cemil’e, Hüseyin Nazmi telkinlerde bulunur. Eleştirilerin ve alayların onu küçültmeyeceğinden bahseder. Bu yazının Ahmet Cemil ile aynı dergide çalışan ve eski şiir anlayışını savunan Raci tarafından yazıldığını anlarlar. İkisi de bu eleştiri yazısından dolayı halkın etkileneceğini ve onların yeni şiir anlayışına önem vermeyeceklerini düşünürler.

Ahmet Cemil, yine de hayallerinin peşini bırakmaz ve yeniliklerle dolu eserini bitirdiğinde şöhret olacağını söyler. Hüseyin Nazmi, Ahmet Cemil’e eserini bitirdiğinde evinde onun için bir ziyafet vereceğini ve önemli edebiyatçıları da bu yemeğe çağıracağını sözünü verir. Hüseyin Nazmi’nin evinde bir akşam yemeğinde yine onlarla birlikte olan Ahmet Cemil, o akşam onlara piyano çalan Lamia’dan çok etkilenir. Hayallerinde artık Lamia’da vardır.

Ahmet Cemil, şiirlerini yazmaya devam ederken Hüseyin Nazmi’nin zengin kütüphanesinden faydalanır. Musset, Lamartine ve Hugo’dan sonraki şairlerin kitaplarını alır. Dekadanları, sembolistleri, parnasyenleri okur. Bir yılda eserinin sadece yarısını tamamlar. Eseri için yazdığı şiirleri de dergide yayınlamaz.

Bir Mayıs günü, Ali Şekip Bey, Ahmet Cemil’e matbaa müdürü Tevfik Efendi’nin oğlu Vehbi Bey’i evlendirmek istediğini ve oğlu için de Ahmet Cemil’in kız kardeşi İkbâl’i uygun gördüğünü söyler. Ahmet Cemil, kardeşini evlendirme fikrine sıcak bakmaz. Akşam annesi ile evlilik meselesini konuşur. Matbaada Vehbi Bey’i de gören Ahmet Cemil, bu evliliğe itiraz edecek bir taraf bulamaz ve onaylar. On beş gün içinde düğün yapılır. Kardeşi için hayal ettiği görkemli düğün karşısında yapılan sıradan düğün Ahmet Cemil için hayal kırıklığı olur. Düğünden sonra bir hafta Hüseyin Nazmi’nin yanında kalır. Eve döndüğünde Vehbi Bey’in laubali tavırlarını garip karşılar. Artık Vehbi Bey’in de evde olmasının onu mutlu edemeyeceğini anlayan Ahmet Cemil, evden mümkün olduğunca uzak kalmaya çalışır. Bir sabah annesi, Ahmet Cemil’e kardeşinin mutlu olmadığını odasında ağladığını anlatır. Vehbi Bey’in akşamları içmesi, evin giderlerine katkıda bulunmamasından çok rahatsız olurlar. İkbâl’in mutsuzluğunu anlayan Ahmet Cemil kardeşini görmek için odasına gider.

Onunla konuşup arada bir odasına gelip dertleşmesini ister.

Artık kış mevsimdir ve Ahmet Cemil için hayat kolay geçmemeye devam eder. Derslere gidip gelen Ahmet Cemil eve geç döner, yemeklere yetişemez, ıslanmış, üşümüş ve yorgun düşmüş hâlde gelir. Vehbi Bey'i de yalnızca yetiştiği zamanlarda yemeklerde görür ve onunla hiçbir ortak noktası yoktur. Yemeklerden sonra annesi ile yalnız kaldığı akşamlar bazen İkbâl'de onlara eşlik eder. Ahmet Cemil, bu sıkıntılı zamanlarda en çok şiirleri ile uğraştığında hayattan zevk alır. Zaman hızla ilerlerken bir Mayıs ayı Ahmet Cemil'in şiirleri matbaadan çıkar. Taksim Bahçesi'nde şiirlerini okumayı düşünürken Beyoğlu'nda bir senedir görmediği Lamia ile karşılaşır. Hayallerini süsleyen Lamia ile evlenmesine ailesinin de onay vereceğinden hiç şüphesi yoktur. Ancak onunla evlenmesi için meşhur bir şair olması ve iyi para kazanması gerektiğini düşünür.

Bir gece, Tefvîk Efendi'nin hastalandığı haberi alınır. İkbâl, abisine Vehbi Bey'in babasına bir şey olması durumunda matbaanın başına onunla birlikte geçmeyi ve matbaayı onunla birlikte idare etmek istediğini söylediğini söyler ve kocasının babasının ölümünü beklediği bir adam olduğunu anlatmaya çalışır. Ertesi gün matbaaya gelen Vehbi Bey'in hâl ve hareketleri Ahmet Cemil'in hoşuna gitmez. Sonraki gün Vehbi Bey matbaanın idaresini Baha Efendi'ye başmuharrirliği Ahmet Cemil'e bırakacağını kendisinin matbaaya gelmesine bile gerek olmayacağını söyler. Matbaada olanları Hüseyin Nazmi'ye anlatmaya giden Ahmet Cemil Lamia'yı da göreceği için heyecanlanır. Bahçede dolaşırken Ahmet Cemil olanları Hüseyin Nazmi'ye anlatır. Hüseyin Nazmi'de Avrupa'daki elçiliklerden birinde görev almak için başvuru yaptığını söyler. Hüseyin Nazmi bu haberi verirken Lamia'yı düşünen Ahmet Cemil, yürürlerken Lamia'nın müzik öğretmeni ile birlikte önlerinde olduklarını görür. Ahmet Cemil heyecandan Hüseyin Nazmi'nin konuşmalarını duymaz.

Matbaada gelişmeler devam eder. Vehbi Bey, Ahmet Cemil'in biraz parasının olması karşılığında matbaaya ortak olabileceğini söyler. Baha Efendi'nin yerine de onun geçeceğini dergiyi sadece Sait ve Saip ile idare edeceklerini haber verir. Onlar dışında matbaada çalışan herkesin işine son verilir. Matbaaya yeni makinalar alınması için de Süleymaniye'deki evi ipotek etmeleri gerektiğini söyler. Bu fikir Ahmet Cemil'e cazip gelir çünkü ona göre bir meslek sahibi olmak ev sahibi olmaktan daha elzemdir. Böylece matbaadan

kazanacağı para ile borçlarını da ödeyebileceğini düşünür. İlk zamanlarda matbaada her şey yolunda gider. Ahmet Cemil bütün işlerle ilgilenir. Dergiyi istediği gibi bastıran Ahmet Cemil çok mutludur. Para kazanmaya başladığı için borcunun ilk taksitini de öder. Artık evin masraflarına karışmayan Ahmet Cemil'in eniştesi ile samimiyeti de artar. Eserini bitiren Ahmet Cemil, Hüseyin Nazmi'ye haber verir. Bir gece Erenköy'de eserini tanıtmak için toplantı düzenler. Bu gecede edebiyat dünyasının önemli isimleri de bulunur. Gencine-i Edep'te şiirleri yayımlandığı için herkes tarafından tanınan Hüseyin Nazmi'nin arkadaşı için yaptığı konuşma etkili olur. Ahmet Cemil şiirlerini okur ve topluluk tarafından şiirleri beğeni toplar. Eseri tam olarak anlaşılmadığı belli olsa da herkes Ahmet Cemil'i tebrik eder.

Ahmet Cemil, bir gün kardeşinin hamile olduğunu öğrenir ancak hâlâ mutsuz olduğunun farkındadır. Onun evlilikte yaşayamadığı mutluluğu belki anne olarak yaşayacağını düşünerek kendini avutur. Bir akşam İkbâl ile Vehbî Bey arasında olan tatsızlığı fark eden Ahmet Cemil, ne yapsa da ağlayan kardeşini konuşturamaz. Babasının genç karısı Seher'e göz koyan ve bu yüzden sık sık babasının evine giden Vehbî Bey Seher'e cinsel tacizde bulunur, İkbâl'i sürekli aşağılar. Evdeki her şeyi de kusurlu bularak evde hâkimiyeti ele geçirir. Bütün bunları sonradan öğrenen Ahmet Cemil Vehbî Bey'den nefret eder. İkbâl'in bu mutsuz evliliğine sebep olduğu için kendini suçlar. Matbaadan ayrılması da artık mümkün değildir. Çok çalışıp matbaayı ele geçirmeyi amaç edinir.

Matbaaya gittiği bir sabah, Raci'nin yine onun şiirlerine yazdığı hakaretlerle dolu yazıyı okuyanları ve gülüşüklerini görür. Onlar gibi herkesin şiirleri ile alay ettiğini hatta Lamia'nın da onlardan biri olduğunu düşünerek hayal kırıklığı yaşar. Bir akşam Vehbî Bey, İkbâl'e abisi yüzünden derginin aşağılandığını söyleyerek bağırır ve buna müsaade etmeyeceğini söyler. Hiçbir şey söylemeden evden çıkan Ahmet Cemil, ertesi gün kovulduğunu ve yerine Osman Tayyar'ın getirildiğini öğrenir. Vehbî Bey borçları üstlenmez, makinalarında matbaaya ait olduğunu söyler. Ahmet Cemil öfke krizleri geçirir.

Bir akşam İkbâl'i tekmeleyerek evden çıkıp giden Vehbî Bey, İkbâl'in ölümüne sebep olur. Kardeşinin ölümü Ahmet Cemil'i çok etkiler. Aradan geçen belli bir süre sonra Ahmet Cemil, Hüseyin Nazmi'nin ona bıraktığı notu bulur. Ahmet Cemil'e ulaşamadığını yazdığı notta onun yanında olmak istediği de

yazar. Ahmet Cemil vakit kaybetmeden vapura binip arkadaşının yanına gider. Hüseyin Nazmi ile acısını paylaşır. Hüseyin Nazmi ona sefaretlerden birine tayini olduğunu söyler ancak Ahmet Cemil arkadaşının bu sevincine ortak olamaz. Bunun üzerine bir de Lamia'nın bir subay ile nişanlandığını haber verir. Ahmet Cemil, bu habere inanmakta güçlük çeker. Orada daha fazla kalmak istemez. Suluğu ertesi gün kardeşinin mezarında alan Ahmet Cemil, ağlayarak kardeşine derdini anlatır.

İyice kabuğuna çekilen Ahmet Cemil, odasına kapanır. Bütün hayalleri yok olduğu için şiirlerini de sobaya atarak yakar. Hayallerine veda eden Ahmet Cemil, içinde hayal barındırmayacak vilayetlerden bir yer olan Arabistan'da bir çöle gitmeye karar verir. İstanbul'dan ayrılacakları gün iskelede Hüseyin Nazmi ile karşılaşır. Avrupa'daki şehirlerden birine gidecek olan Hüseyin Nazmi ile Arabistan'a gidecek olan Ahmet Cemil'in gemileri onları ayrı dünyalara götürmek üzere uzaklaşır. Ahmet Cemil İstanbul'u son kez izlediğinde gecedir. Mavi gecede başlayan hayalleri bu siyah gecede kaybolup gider.

2.3.6. Aşk-ı Memnu

Halid Ziya Uşaklıgil'in en hacimli ve başarılı romanı olan *Aşk-ı Memnu* aynı zamanda Türk romanının da en büyük örnekleri arasındadır. Bu eserle yazarın sanatı doruk noktasına yükselmiştir. Diğer romanlardan farklı olarak şahıs kadrosu daha geniştir ve her bir roman kişisi kendine özgü bir hayat yaşar (Huyugüzel,2004, s.64). *Aşk-ı Memnu*, üslup bakımından yazarın zirveye ulaştığı eseri olarak görülmekte ve roman tarihinde hatta günümüzde bile aşılmamış bir örnek olarak kabul edilmektedir.

Kurgusu iki farklı çizgide gelişen romanda Nihal ve Bihter'in hikâyesi işlenir. Romanın konusu şöyledir: İstanbul'da yalıda yaşayan Firdevs Hanım, kızları ile birlikte Melih Bey Takımı olarak tanınır. Hayal ettiği maddi imkânlarla sahip olabilmek için Melih Bey ile evlenen Firdevs Hanım, kocasına bağlanmaz. Onu sadece masraflarını karşılayacak bir kasa olarak görür. Kocasına hiçbir zaman aşk duygusu ile bağlanmayan Firdevs Hanım'ın aşk hikâyeleri de evlendikten sonra başlar. Üç yıl arayla kızlarından önce Peyker sonra Bihter doğar. Zevklerine düşkün bir kadın olan Firdevs Hanım, anne olmasına sebep olduğu için kocasından nefret eder ve kızlarını da sevmez. Bir gün karısına gelen aşk mektuplarını gören Melih Bey fenalaşır ve ölür. Melih Bey'in ölümünün

üzerinden daha bir ay geçmişken Firdevs Hanım tekrar mesire alanlarında görünmeye başlar. Kızları büyüdükçe onları kendisine rakip olarak gören Firdevs Hanım kocasının ölümünden sonra yeni bir kasa arayışındadır. Peyker, Nihat Bey ile evlenir. Kısa zamanda torun sahibi olacak olması daha anne olmayı bile kabullenmeyen Firdevs Hanım için zor bir durum olur.

Peyker'den sonra İstanbul'un zengin hayatından asil ve seçkin bir aileye mensup olan Adnan Bey, Bihter ile evlenmek ister. Ellili yaşlarda iki çocuklu olan Adnan Bey çocukları küçükken karısını kaybetmiş ve karısının ölümünün üzerinden dört yıl geçmiştir. Bu dört yıl boyunca da annelerinin yokluğunu çocuklarına unutturmak için kendisini onlara adar. Nihal, annesinin kaybından sonra sürekli ağlama ve öfke krizleri geçiren hassas bünyeli bir kız olur. Annesinin yokluğunu kabullenemeyen Nihal babasına daha da fazla düşkün hâle gelir. Bülent, Nihal'in tam tersine hayat dolu bir çocuktur. Nihal daha dört yaşındayken eve gelen mürebbiye Mlle De Courton çocuklara çok iyi bakar. Nihal için de önemli bir yere sahiptir. Nihal, kardeşi Bülent'i de herkesten kıskanır ve üzerine titrer.

Adnan Bey'in Bihter'e olan ilgisini Firdevs Hanım kendi üstüne alır. Annelerinin bu hâlleri kızları için alay konusu olur. Gerçeği öğrenen Firdevs Hanım'ın kızlarına olan düşmanlığı artar. Adnan Bey'in yaşından dolayı Bihter'le evlenmesinin mümkün olmayacağını söyler. Peyker'de daha bu genç yaşta üvey anne olmasını yanlış bulur. Odasına çıkıp yalnız düşünmek isteyen Bihter, annesinin kötü şöhretinden dolayı karşısına daha iyi bir evlilik çıkmayacağını düşünür. Adnan Bey'in zarafeti ve zenginliği Bihter için onun dul ve iki çocuk babası olması durumunu kapatmaya yeter. Odadan çıktığında Adnan Bey ile evlenmeye kararlıdır. Bu kararını annesi ile paylaşan Bihter Firdevs Hanım'ın öfkesi ile karşılaşır. Annesinin bu öfkesi karşısında zafer kazandığını düşünür.

Adnan Bey, çocuklarının bu evlilik meselesini nasıl karşılayacağı konusunda endişelidir. Nihal'e bu kararını söyleyecek cesareti kendinde bulamayan Adnan Bey, Mlle De Courton'un aracılığıyla olmasını ister. Mlle De Courton'da Adnan Bey gibi bu haber karşısında Nihal'in sinir krizi geçirmesinden dolayı kaygılıdır. Nihal'e bu durumu, eğer o isterse bir kadının geleceğini onlarla yaşayacağını ve onları çok seveceğini söyleyerek anlatır. Babasının da kendisinden haber beklediğini söyler. Nihal bu durumu kabul eder

ancak babası ile arasındaki mesafenin ilk kapıları böylece açılmış olur.

Adnan Bey'in yeğeni Behlül'de onlarla birlikte yaşar. Behlül, keyfine düşkün, İstanbul'daki eğlence mekânlarında vakit geçiren bir gençtir. Nihal ile sürekli atışır. Eve yeni bir kadın geleceğini öğrenen Behlül bu konuda da Nihal'e sataşır. Ancak Nihal'in aşırı hassasiyetini fark edince onunla şakalaşmaktan vazgeçer. Genç ve şık yenge fikri Behlül'ü heyecanlandırır.

Aradan geçen on beş gün içinde evde evlilikle ilgili konuşulmaz. Yatak odası takımı gelir bu yüzden de evde tadilat olur. Bu süreç içerisinde çocuklar Mlle De Courton ile birlikte Ada'ya gider. Ada'da on beş gün kalırlar. Nihal babasının evlilik meselesi ile ilgili hiç konuşmamasına ve babasını sormamasına rağmen bu durum içini kemirir. Artık eve dönüp dönmeyeceklerini Mlle De Courton'a sorar. Dönebileceklerini öğrenince evliliğin gerçekleştiğini anlar. Bihter'de çocuklarla tanışmak için onların dönmesini ister. Ada'dan döndüklerinde onları çok sıcak ve sevgi dolu karşılar. Bu samimiyetinden dolayı Nihal ile dost olmayı başarır. Babasını affedemeyen Nihal sürekli ondan kaçır. Aradan bir yıl geçer. Adnan Bey ile Bihter'in evlilik yıldönümlerinde verilecek ziyafet için hazırlıklar başlar. Bu ziyafet Nihal'i hiç mutlu etmez bu yüzden de katılmak istemez. Mlle De Courton ile derdini paylaşan Nihal, kimsenin onun acılarının farkında olmadığını söyler. Göksu'da yapılan eğlencede Behlül Peyker'e yaklaşmaya çalışır ona cinsellik taşıyan sözler sarf eder ancak Peyker tarafından reddedilir. Behlül onları kimsenin fark etmediğini zannederek Peyker'i öpmek için ona iyice yakınlaşır. Daha sonra Bihter'i hemen yakınlarda Bihter'in onları izlediğini görür. Eğlence devam ederken Firdevs Hanım, Behlül'ü yanından ayırmaz. Onları gözlemleyen evin hizmetlileri anne ve kızlarının ahlâksız olduklarını kendi aralarında konuşurlarken Bihter'in de annesi gibi bir kadın olduğuna kanaat getirirler. Bu yüzden Bihter'den nefret ederler. O geldiğinden beri de evin huzurunun bozulduğunu düşünürler. Bu düşünceleri ile Nihal'i de kışkırtırlar. Nihal ve Mlle De Courton bu kalabalıktan uzak bir ağacın gölgesinde otururlar. Nihal, babası ve onun evliliği konusundaki mutsuzluğundan dolayı tekrar Mlle De Courton'a içini döker. Mlle De Courton Nihal'i teselli etmeye çalışır.

Geri döndüklerinde Bihter, Mlle De Courton'a Nihal'i sorar. Evde kendi aleyhinde konuşulanların farkında olduğunu ve hizmetlilerinde Nihal'i kışkırttıklarını bildiğini söyler. Mlle de Courton yapıcı olmaya çalışır. Akşam

yemeğinden sonra günün yorgunluğundan dolayı herkes gibi Bihter’de odasına çekilip yalnız kalmak ister. Hava serin olmasına rağmen vücudunda ateş hissederek ve hasta olduğunu düşünür. Üzerindeki gömleği de çıkararak çıplak kalan Bihter pencereden içeri gelen rüzgârı vücudunda hissederek. O sırada Adnan Bey odaya izin almadan girdiği için Bihter çok sinirlenir ve çok yorgun olduğunu bu yüzden yalnız kalmak istediğini söyler. Adnan Bey çıktıktan sonra odasının kapısını kilitleyen Bihter, evliliğini sorgulamaya başlar. Yatak odasının dışında Adnan Bey ile mutlu olduğunu düşünen Bihter, tüm kadınlığı ile kocasına bağlı olmak istese de bu mümkün olmaz. Adnan Bey’e aşkla bağlı olmadığı için onunla sevişmek Bihter için tiksindiricidir ve kendini bu yüzden kirlenmiş hissederek. Bir seneden beri evliliği ile ilgili olan olumsuzlukları düşünür. Maddî olarak bütün imkânlarla sahip olan Bihter evin ruhunun kendisine ait olmadığını anlar. Artık üvey annelik sıfatı da ona ağır gelmeye başlar. Nihal için yaptığı tüm fedakârlıklara rağmen bir karşılık göremeyen Bihter evde sadece Bülent ile dosttur. Aklından bütün bunlar geçerken birden Behlül’ün eğlencede Peyker’i öpmek için ona doğru yaklaştığı sahne gözünde canlanır. Bu duruma şahit olduktan sonra Peyker’in gelip ona kocasını aldatmak için evlenmediğini söylediği zaman sesindeki imayı fark eder. Kendisi de bu niyetle evlenmemiş olmasına rağmen annesi ile arasındaki benzerliği hatırlar. Peyker gibi babasına değil de annesine benzediği için hayatı boyunca mutsuz olacağını düşünür. Ancak ona benzememek için elinden geleni yapmaya karar verir. Odasında sahip olduğu eşyalarına bakarken sevmek ve sevilme dışında her şeye sahip olduğunu görür. Aynadan çıplak vücudunu izlerken aşktan yoksun kalacağını düşünerek üzülür. Evliliğin vermediği mutluluğu ihanetinde vermeyeceğini bilen Bihter yatağa çıplak girerek uykuya dalar.

Bülent yatılı okula başlar Nihal’in de piyano dersleri devam eder. Birbirlerini çok özleyen kardeşler mektuplaşmaya başlarlar ve hafta sonlarını iple çekerler. Nihal henüz Bülent’in evdeki yokluğuna alışmaya çalışırken Şakire Hanım’ın da evden ayrılmak üzere eşyalarını topladığını öğrenir. Şakire Hanım’ın yanına gittiğinde evdeki diğer hizmetlilerin de orada olduğunu görür. Hepsi Nihal’i görünce yaşadıkları kızgınlıkları dile getirirler ve Bihter’in onları istemediğini söylerler. Nihal hizmetlilerin odasından çıkıp kendi odasına döndüğünde sinir krizi geçirir. Mlle De Courton Nihal’i sakinleştirmeye çalışırken Bülent Şakire Hanım’ı suçlar. Şakire Hanım’a karşı Bihter’i

savunduğu için Nihal, Bülent'i duyarsızlıkla suçlar ve ona çok kızar. Babasının da artık kendisini sevmediğini düşünür.

Aradan zaman geçer ve bir Aralık ayı akşamında Bihter, sipariş ettiği şekerlemeleri almak için Behlül'ün odasına gider. Behlül, şekerlemeleri Bihter'e uzatırken yere kadın fotoğrafları düşer. Bunun üzerine Behlül kendini Bihter'e karşı savunmaya çalışır. O sırada kanepede Behlül'ü dinleyen Bihter birbirlerine çok yakındırlar. Behlül elini Bihter'in dizine koyar. Bihter'in uzak ve kaygılı duruşunu hisseder. Kendisi de bu yakınlıktan korkar. Bihter odadan çıkmak ister ancak Behlül izin vermez. Dudaklarını Bihter'in saçlarına yaklaştırır. O anda eğer gerçekten bir kadın sevecekse bütün maceralarını bir kenara bırakıp bu kadının Bihter olmasını ister. Bihter'i ellerinden sonra da dudaklarından öper. Bihter odaya giderken böyle bir tehlike ile karşılaşacağını düşünmezken bu yaşadıklarının etkisi ile bir rüyada gibidir ve bir süre yerinden hareket edemez. Behlül, Bihter ile yaşadığı bu yakınlaşmadan sonra şimdiye kadar yaşadığı bütün aşk maceralarını çocukça bulmaya başlar. Bihter ile aşk hayatında yeni bir sayfa açmayı ve bu sayfayı onunla sonlandırmayı düşünür.

Behlül o akşam yemeğe inmek istemez, Adnan Bey ile karşılaşmaktan çekinir. Ancak Bihter ile olan yakınlığından dolayı kendini suçlu hissetmek istemez. Bu evlilikte Bihter'in mutlaka birini seveceğini, o kişinin kendisi olmasından dolayı vicdan azabı çekmenin gereksiz olduğunu düşünür. Ona göre hiçbir şeyden haberi olmayacak olan Adnan Bey yine mutlu evliliğine devam edecektir. Behlül ile yaşadıklarının ertesi günü Bihter kendisini tamamen Firdevs Hanım'ın kızı gibi hisseder. Bütün olanları Adnan Bey'e itiraf ederek kendisi ile evlenmesinin bir hata olduğunu söylemek ister. Böylece günahlarından kurtulacağını düşünür. Bihter, Behlül ile ikinci karşılaşmalarında onun hiçbir şey olmamış gibi davranmasına şaşırır. Ancak Behlül böyle bir gizli aşk yaşamış olmaktan dolayı gayet keyiflidir.

Bir gün dışarı çıkmak için hazırlanan evin hanımlarını gören Behlül onlarla birlikte gitmek ister. Bihter'in kadın kadına gideceklerini söylemelerine rağmen Behlül kararından vazgeçmez. Firdevs Hanım ile yaklaşmış onun hoşuna gidecek şekilde davranır. Firdevs Hanım Behlül'ün ona olan ilgisinden dolayı keyiflenir. Bütün bunları gören Bihter, Behlül'ün ne kadar aşağılık olduğunu düşünür ve onunla yaşadıklarından dolayı pişman olur. Döndüklerinde Behlül, Bihter'i odasına çağırır. Bihter ağlar ve Behlül'e yaşananları unutmak ve

eskisi gibi devam etmek istediğini söyler. Behlül bunu kabul etmez, Bihter'e onsuz yaşayamayacağını söyleyerek onu tekrar öper. Artık ikisi de bu yasak aşka kendisini kaptırır.

İlişkileri ilerledikçe Behlül, Bihter'in kayıtsız şartsız ona teslim olması hâlinde sıkılır. Bihter'i annesine benzetir ve yaşlandığı zaman onunda annesi gibi bir kadın olacağı fikrine kapılır. Bihter'den uzaklaşmaya başlar. Behlül'ün bu değişikliğini ve soğukluğunu hisseden Bihter, bir akşam evden çıkıp dönmeyeceğini söylemesine rağmen onu bekler. Behlül, bu soğuk ve mesafeli olduğu zamanlarda Bihter'i sürekli aldatır. Döndüğünde Bihter'in onu yaptıklarına rağmen kabul etmesi karşısında Bihter'i de macera yaşadığı kadınlardan farksız görür. Hayatına giren bütün kadınlardan farklı bir konumda gördüğü Bihter'in onun karşısında bu kadar küçülmesine dayanamaz.

Firdevs Hanım, Bihter ve Behlül'ün ilişkisi olduğunu anlar. Bihter annesinin bu durumu bilmesinden dolayı bir rahatsızlık duymaz ancak bu durum Firdevs Hanım'ın hoşuna gitmez. Çünkü Adnan Bey'in her şeyi öğrenmesi durumunda rahatlık içinde yaşadığı düzeninin bozulmasından korkar. Bu yüzden de Behlül'ün ilgisinin Nihal'e kayması için harekete geçer. Firdevs Hanım'ın Behlül ile Nihal'i yakıştırması kısa sürede evde yayılmaya başlar. Gözünde Bihter'in bir değeri kalmayan Behlül, başta aralarında bir ilişki olma ihtimalinin olmayacağını düşündüğü Nihal'i artık farklı görmeye başlar. Firdevs Hanım'ın ortaya attığı oyun Behlül'ü yavaş yavaş etkiler. Bir gün Behlül odasına gelen Nihal ile konuşur ve onunla evlenmek istediğini söyler. Kapıyı dinleyen Bihter konuşulanları duyar. Behlül'ün onu başka kadınlarla aldatmasına razı olduğunu ancak Nihal ile evlenmelerine izin vermeyeceğini söyler.

Behlül ile Nihal'in evlilik meselesi Bihter hariç herkes tarafından olumlu karşılanır. Firdevs Hanım'ın Behlül ve Nihal'i Ada'ya göndermesi üzerine işin iyice ciddileştiğini anlayan Bihter artık bu duruma dayanamaz. Gidip annesine Behlül'e olan aşkını haykırır. Nihal ile Behlül'ü sırf kendisini üzme için yakınlaştırdığı için ona çok öfkeli. Annesini, bu evlilik meselesini bozmazsa Adnan'a her şeyi itiraf etmekle tehdit eder. Firdevs Hanım, Behlül'e bir not yazar ve notu bir bahane ile Bülent'e verip onu Ada'ya gönderir. Bülent notu Behlül'e teslim eder. Notta Behlül'ün hemen yalıya dönmesi gerektiği yazar. Notu okuyan Behlül bir işi çıktığı bahanesi ile yalıya dönmek için çıkar. Yalıya gidecekken Nihal'i temiz bir aşkla sevdiğini ancak Bihter'i öyle görmediğini

düşünür ve son vapurla Ada'ya geri döner.

Behlül'ün gelmeyeceğini anlayan Bihter kocası ile konuşup her şeyi itiraf etmeye gider. Merdivenlerde Behlül ile karşılaşır. Aralarında geçen konuşmaya şahit olan Nihal, Behlül'ün Bihter ile yaşadığı yasak aşkı öğrenerek fenalaşır. Bütün gerçekleri bilen Beşir, Adnan Bey'e bu yasak aşk ile ilgili bütün bildiklerini anlatır. Bihter odasına çıkar, onunla konuşmak için Adnan Bey'de odaya gider. Bihter olanları kaldıramaz ve intihar eder. Bütün bu olanlardan sonra yalıda her şey Bihter gelmeden önceki zamana döner. Ama artık Adnan Bey daha yaşlanmış Nihal biraz daha çocuklaşmıştır.

2.3.7. Kırık Hayatlar

Kırık Hayatlar, 1901 yılında *Servet-i Fünun* dergisinde tefrika edilirken yarım kalır. Eser yirmi yıl sonra *Vakit* gazetesi tarafından tekrar tefrika edilir. 1924'te kitap hâlinde basılır (Uşaklıgil, 2018, s.17). Yazar bu romanında diğerlerinden farklı olarak daha sade bir anlatıma başvurmuştur (Huyugüzel, 2004, s.70). Bu eserde yazarın *Mai ve Siyah* ve *Aşk-ı Memnu* romanları gibi olgunluk döneminin ürünüdür.

Romanda ailesine bağlı ve başarılı bir doktor olan Ömer Behiç, Vedide ile evlidir. Mutlu bir evliliği olan Ömer Behiç, Selma ve Leyla adında iki kız çocuğu babasıdır. Küçükken geçirdiği zatürre nedeniyle bünyesi zayıf ve hassas olduğu için anne ve babası Leyla'nın üzerine titrer. Sadece bir ablası olan Ömer Behiç'in eşi ve çocukları dışında bir ailesi yoktur. Birkaç sene Vedide'nin ailesi ile yaşarlar. Ömer Behiç'in tek hayali ailesi ile birlikte kendilerine ait bir eve sahip olmaktır. Bu yüzden uzun bir zaman birikim yapar ve Şişli'de bir arsa bulur. Evin inşaatı başlar. Vedide ile hayallerindeki bir evi kurarlar. Ömer Behiç'in muayenehanesi de evin girişindedir.

Bir gün Ömer Behiç ve Vedide evlerinin penceresinden görülen Kâğıthane dönüşünü izlerken tanıdıkları birçok insanı görürler. Onları izlerken hayatları hakkında yorumlar yaparlar. Bu yaşanan hayatlar ve Ömer Behiç'in yorumları karşısında Vedide dayanamaz. Kendi hayatlarını diğer hayatlarla karşılaştırırken kaygılara kapılır. Bir gün onların kötü durumlar yaşayabilme ihtimali onu endişelendirir. Bu mutluluklarının da bir garantisi olmadığını düşünür. Eşinin bu korkularını fark eden Ömer Behiç, şaka ile geçiştirerek

Vedide'yi rahatlatmaya çalışır.

Evlerine tamamen yerleşip düzenlerini kurduktan sonra, Ömer Behiç'e ablasından bir mektup gelir. Eniştesinin çok hasta olduğunu bu mektupla öğrenir. Bu durumu Vedide ile paylaşan Ömer Behiç, ablasının gelip onlarda kalabilme durumu olduğunu haber verir. Bir görünce ile yaşamanın zorluklarının farkında olduğundan da söz eder.

Ömer Behiç muayenehanesinde kadın erkek arasında yaşanan ve acı çekmelerine sebep olan aşk hikâyelerini dinler. İçten içe tepki gösterir. Ancak kendi içinde de yaşadığı başka bir kadın düşüncesinden de kaçmaktadır. Ömer Behiç'e göre, bir erkeğin başka bir kadını veyahut bir kadının başka bir erkeği arzulaması kaçınılmazdır. Böyle durumlarda yapılması gereken tehlike hissedildiği anda evine sığınmaktır. Kendisi de bu tür bir durum yaşadığında şimdiye kadar hep eşine ve çocuklarına sığınmıştır. Ona göre asıl suçlu konumuna bu duruma bir mazeret üretmekle düşülür.

Ömer Behiç'in mahalleden arkadaşı Bekir Servet, onun tam tersi bir kişiliktir. Bekir Servet'e göre tek bir kadına bağlılık esirlikten farksızdır. O yüzden ilişkileri gelip geçicidir. Veli Bey'in kızlarından Nebile ile birliktelik yaşar. Bir gün Ömer Behiç'e Nebile'nin kız kardeşi Neyyir'in ona ilgisi olduğunu söyler. Anneleri Sahire Hanım rahatsızlanınca iki arkadaş birlikte Veli Bey'in evine gider. Ömer Behiç, Sahire Hanım'ı muayene eder ve önemli bir durumu olmadığını anlar. Bu yüzden bir daha gelmesini gerektirecek bir durum olmadığını söyledikten sonra evden çıkarken kapıda Neyyir'i görür.

Nebile ile evlilik niyeti olmayan Bekir Servet, Nebile'nin evlendirileceğini öğrenir. Talat ile evlendirileceği için de canı sıkındır. Yine de Nebile'nin evlenmesi için tüm koşulları sağlamak amacıyla Ada'ya gidip ortadan kaybolmayı düşünür. Talat Bey evliyken, annesi Muazzez Hanım onun Veli Bey'in kızlarından biri ile evlenmesini istediği için karısından boşatır. Ekonomik olarak annesine bağımlı olan Talat Bey istemediği hâlde eşinden boşanır. Bekir Servet bu durum karşısında Talat Bey'in eski karısı Müzzan ile birlikte olarak durumu eşitleme peşindedir. Bekir Servet'in bu yaptıkları karşısında Ömer Behiç ona çok sinirlenir ve ondan tiksindir. Vedide'nin anne ve babasının yemekte olduğu bir akşam Ömer Behiç'in ablası gelir. Kocasını kaybeden ablası artık onlarda kalır. Ömer Behiç, mutlu bir kadın olan Vedide ile mutsuz bir kadın olan ablasının birlikte nasıl yaşayacakları konusunda endişelidir. Ablası ile kendisi

arasında da büyük farklar vardır. Uzun süre görmediği ve birlikte ortak bir hayat yaşamadığı ablası evdekilerle mesafesini korumaktadır. Kendisine ev yaptırdıktan sonra da kendi düzenini kurmayı planlamaktadır. Ablasının mesafeli davranışlarından dolayı onunla yakınlık kuramayan Ömer Behiç ablasından sıkılır.

Bir gün Veli Bey'in kızlarından Neyyir rahatsızlandığı için Ömer Behiç çağırılır. Neyyir'i muayene ederken Sahire Hanım ile Nebile evden çıkar. Ömer Behiç sadece Neyyir ve evin hizmetçisi ile evde kalır. Yatakta yarı çıplak olan Neyyir'i muayene ederken aslında hasta olmadığını anlar. Neyyir'in onu arzuladığını fark eder. Neyyir'e ilacını verirken aralarında olan tensel yaklaşma ile Ömer Behiç de arzularını daha fazla bastıramaz ve Neyyir ile beraber olur. Neyyir'le birlikte olan Ömer Behiç bir süre eve gitmek istemez. Eve gittiğinde de çok başka biri gibi hisseder. Düşünceleri ile yaptığı bu durum birbirini tutmayan Ömer Behiç, ahlâk anlayışı ile karşı karşıya gelir. Ancak bütün bu vicdan muhasebelerine rağmen ikinci bir kez Neyyir ile buluşacakları gün için heyecanlıdır.

Bu sırada Leyla'nın rahatsızlığı artar. Bekir Servet'in Ömer Behiç ile muayenehanede olduğu bir gün Vedide, Ömer Behiç ile meslektaş olan Bekir Servet'in Leyla'yı muayene etmesini ister. Bekir Servet, Ömer Behiç'e Leyla'nın başının normalden büyük ve gözlerinin de birbirinden uzaklaştığını söyler ancak doktor da olsa bir babaya bunu söylediği için pişman olur. Ömer Behiç, kızının hastalığından dolayı onu kaybetme düşüncesini kabul edemez.

Neyyir ile buluşma zamanı gelen Ömer Behiç, onunla bir terzi odasında görüşür. Tekrar birlikte olurlar. Ömer Behiç, Neyyir'e onunla yaşadıklarını başka kimse ile yaşamadığını söyler. Neyyir de aynı şeyi söyler ancak Ömer Behiç, Neyyir'in geçmişini düşününce söylediklerine inanmaz ve onu kıskanır. Zamanın geç olduğunu fark eden Neyyir, hızlıca hazırlanıp Ömer Behiç'i öperek eve döner. O gittikten sonra Ömer Behiç, aynanın önüne bırakılan terzi faturasını görür. Terzi odasından çıktığında bir aile babası olduğunu hatırlayan Ömer Behiç, hasta kızının ilaçlarını alarak evine gider.

Ömer Behiç ile Vedide, Haziran ayı başlarında evlerinin bahçelerinin önünde oynayan çocuklarını izlerler. Karısı ile birlikte olmak isteyen Ömer Behiç, Vedide'yi alıp içeriye götürür. Aralarında bir uzaklık olduğunu sezen çift birbirinden utanır. Ömer Behiç karısını derin bir saygı ile sevdiğini Neyyir'le

yaşadığının sadece bedensel bir hazdan ibaret olduğunu düşünür.

Bir gün yine Bekir Servet, Ömer Behiç'in yanına gelir. Evlilik ve kadın erkek ilişkisi konusunda aralarında uzun bir konuşma geçer. Bekir Servet, Müzzan'ın masumiyetine hayran kaldığını ve ona âşık olduğunu Ömer Behiç'e anlatır. Müzzan için geçmişine bir set çekip yepyeni bir hayata başlamak istediğini söyler. Bunun için de Ömer Behiç'e onu örnek aldığını, onun gibi sevdiği kadına sadık bir eş olmaya çalışacağından bahseder. Bir taraftan Bekir Servet'e Neyyir ile yaşadıklarını söyleyemeyen Ömer Behiç bir taraftan da artık onun düşündüğü gibi eşine sadık, temiz bir adam olmadığını itiraf edememenin üzüntüsünü yaşar. Bekir Servet bu sırada Neyyir'in kendisine zengin bir Mısırlı bulunduğunu ve onunla evleneceğini haber verir. Böyle bir haberin gerçek olma ihtimalinin olmadığına kendini inandırmak isteyen Ömer Behiç, Neyyir'i çok kıskanır. Bekir Servet, bir dahaki gelişinde Müzzan ile ilgili ciddi bir karar veriyse Ömer Behiç'in buna şaşırmasını söyledikten sonra Leyla'nın çok hasta olduğunu ve ona dikkat edilmesi gerektiğini hatırlatarak arkadaşının yanından ayrılır.

Neyyir ile buluştuğu zaman ona Mısırlı biri ile evlenip evlenmeyeceği meselesini sorar. Neyyir böyle bir şey istemediğini sadece onu sevdiğini söyler. Tekrar birlikte olurlar. Birliktelikten sonra Neyyir, Ömer Behiç'e evlilik meselesi gerçekleşse bile bu durumun aralarındaki ilişkiye engel olmayacağını onunla yine de görüşebileceğini söyler. Neyyir'in bu söylediklerine çok öfkelenen Ömer Behiç bunu kabullenmez. Neyyir ile ilk defa dargın ayrıldıktan sonra bundan sonraki buluşmaları da artık hep birbirlerini kırıp incitmekten zevk alacak şekilde devam eder. Mısırlı ile evlenen Neyyir ile Ömer Behiç'in ilişkisi gittikçe kötüleşir. Onu başka biriyle paylaşmak istemeyen Ömer Behiç'in sözleri karşısında Neyyir de onu başka biri ile paylaşmak istemediğini aynı şeyi Ömer Behiç'ten beklediğini söyler. Evliliği ile ilgili meselenin Ömer Behiç'i öfkелendirdiğini gördükçe daha çok üstüne giderek onu öfkелendirir. En sonunda Neyyir ona eğer bu şekilde devam etmeyecekse yerine Bekir Servet'i gönderebileceğini söyleyince Ömer Behiç, Neyyir'den iğrenir ve bir daha onunla görüşmemek üzere yanından ayrılır.

Ağustos ayının son günleri, Leyla sürekli baygınlık ve ateş nöbetleri geçirir. Kızının hastalığı ile ilgilenen Vedide yorgun ve üzgündür. Ömer Behiç ile de ilişkilerindeki mesafe gün geçtikçe artmaktadır. Önceleri Ömer Behiç'den

şüphelenen Vedide artık onu Neyyir ile aldattığından emindir. Bu durumu bildiğini kocasına belli etmeden ona vicdan azabı yaşatmak ister.

Leyla'nın yine fenalaştığı bir akşam Ömer Behiç, Bekir Servet'i çağırır. Daha sonra ikisi birlikte hocalarından yardım isterler. Leyla'yı muayene ettikten sonra hastalık teşhisini Ömer Behiç'e içlerinde en yaşlı ve tecrübeli olan hocaları söyler. Leyla'nın hastalığı beyin zarı iltihabıdır. Ömer Behiç duyduklarının şokunda iken bunu evdekilere nasıl söyleyeceğini bilemez. Eve gittiğinde Leyla'nın başında bekleyen Vedide'ye gerçeği söylemek yerine kızlarının sinir buhranı geçirdiği için rahatsız olduğunu söyler ancak Vedide buna inanmaz. O gece Ömer Behiç, Vedide'nin onu aldattığını bildiğini de anlar. O gecedan sonra Ömer Behiç ile Vedide arasında hasta kızlarının başucunda süren bir matem başlar. Vedide bakışları ile Ömer Behiç'e duyduğu kını hissettirir. Suçunun farkında olan Ömer Behiç duvarın kenarında bekler. Leyla artık ölüm döşeğindedir. Annesini son bir kez çağırırken kızının öleceğini anlayan Vedide baygınlık geçirir, Leyla ölür.

Leyla'nın ölümü aileyi yıkar, bir süre kendine gelemeyen Ömer Behiç'e Bekir Servet destek olmaya çalışır. Aradan geçen iki ay boyunca Vedide odasından çıkmaz evin idaresini de tamamen Müveddet Hanım'a bırakır. Odasından hiç çıkmayan Vedide sürekli namaz kılıp Kur'an okur. Karısının yanına gidip onu affetmesini bekleyen Ömer Behiç, Vedide'nin yanında bir suçlu gibidir. Vedide'nin başındaki örtüyü çektiğinde ise Vedide'nin saçlarının bembeyaz olduğunu görür.

2.3.8. Nesl-i Ahîr

Yazarın son romanı *Nesl-i Ahîr'dir*. 7 Eylül 1908 – 5 Mart 1909 tarihleri arasında Sabah Gazetesinde tefrika edilen eser bir devir romanıdır. Uşaklıgil'in diğer romanlarının aksine bu eseri devrin yönetimine yönelik eleştiriler içermektedir. Bu romanda istibdat yönetiminin baskısından dolayı bunalan gençlerin isyanları ve gelecekleri için kaygılı oldukları görülür. Uşaklıgil, istibdata karşı savaşan gençleri anlattığı bu romanını *Kırk Yıl* adlı eserinde beğenmediğini dile getirir:

“Bunların hiçbirisi benimle münasebeti olan şeyler değildi. Belki bir tanesi müstesna: Bir tefrika tutturdum. Bu büyük bir roman olacaktı; büyük ve mühim...İstibdat idaresine karşı ruhunda isyan taşıyan genç nesil bu romanda timsalini bulmuş olacaktı. Ona Nesl-i Ahir demiştim.

Eser baştan başa yazıldı ve neşrolundu, fakat günler umulmayan hadisatını getirdikçe eser de mevzuunun esasından uzaklaşmaya başlayarak nihayet gide gide her adımda yatağını değiştirerek yayıldığı sahada kaybolan bir ırmak dağınıklığı ile ne olduğu belli olmayan bir şekil aldı. Bugün ona uzaktan bakınca bu uzun kitaptan ancak yirmi otuz sahifelik birkaç parçayı belki nisyandan kurtarmak zahmetine değer diye düşünüyorum; geri kalanları yakmak, yok etmek isterdim” (Uşaklıgil, 2017, s,535).

Roman Süleyman Nüzhet’in Marsilya’dan İstanbul’a döndüğü gemi yolculuğu ile başlar. Altı yıl önce gittiği yurtdışından dönmesinin sebeplerinden biri yönetime karşı öfkeyle dolu olan gençlere destek olmak diğeri de de kızı Azra’yı görmektir. Süleyman Nüzhet, tek gözlüklü, giyimine kuşamına dikkat eden, sanat ile arası iyi olan, okumayı seven ve sözünü esirgemeyen bir diplomattır. Yolculuk esnasında İrfan ve Şakir adlı iki genç ile tanışır. Fikren kendisine yakın bulduğu bu iki genç ile karşılaştığı için mutlu olur. İrfan ve Şakir aracılığı ile nesl-i ahir olarak adlandırdığı diğer gençler; Behiç, Dâniş, Kâşif, Sâhir ve Muzaffer’le İstanbul’da tanışma fırsatı bulur. Bu gençlerin hepsi istibdat yönetimine karşı öfke doludur. Her birinin mücadelesi ayrıdır.

İrfan romanda en çok üzerinde durulan gençlerden biridir. Onu Paris’e piyano eğitimi alması için gönderen babası bu yüzden Erzurum’a sürgün edilir. Babasının yaşadığı bu haksızlık karşısında vicdan azabı yaşayan İrfan, İstanbul’a döner dönmez babasını Erzurum’dan İstanbul’daki görev yerine getirebilmek için mücadele eder. Şakir ise önceden saygın olan ancak daha sonra gözden düşen Molla Cenap ailesindendir. Okumak için Paris’e giden Şakir, kendisine elçiliklerden bir görev alabilmek ya da hariciye memuru olmak için uğraşır.

Süleyman Nüzhet, kızı Azra’yı görmek için okuluna gider. Hide School’da yatılı okuyan Azra babasının geldiğini görünce mutluluktan ağlayarak ona sarılır. Babasından artık gitmemesini ve onunla yaşamasını ister. Kızına çok düşkün olan Süleyman Nüzhet ağlamamak için kendini zor tutarak Azra’ya ancak okulu bitince birlikte bir eve yerleşebileceklerini söyler ve Azra’nın yanından ayrılır. Büyük Ada’da bir otele yerleşen Süleyman Nüzhet, orada Sahir ve Muzaffer isimli iki asker genç ile daha tanışır. Bu sırada babasının İstanbul’a gelmesi için uğraşan İrfan, ulaştığı isimler aracılığı ile hiçbir sonuca ulaşamamış, Süleyman Nüzhet’in yanına Ada’ya gelmiştir. Daha sonra Şakir yanında Gıyas, Behiç ve Kaşif ile birlikte Ada’ya gider. Süleyman Nüzhet iş bulamayan bu eğitimli gençlerin hâline üzüldür. Birlikte yedikleri öğlen yemeğinde memleketin

içinde bulunduğu durumu değerlendirirler. Akşam olunca dağılan gençlerden sadece İrfan ve Şakir Süleyman Nüzhet'in yanında kalır. O gece Şakir, İrfan'a İtalyan subay Apollo'nun ona yardımcı olabileceğini söyler. Ertesi sabah İrfan, Apollo ile birlikte Şadi Revnak Paşa'nın yanına gider. İrfan, Paşa'ya durumunu anlattıktan sonra Paşa ondan hafiyelik yapmasını ister ve onu bir altın sigara kutusu hediye eder. Paşa, hediyeği kabul etmeyen İrfan'a babasının işi ile ilgileneceğini söyler.

Süleyman Nüzhet kızı Azra ile alışverişe çıkar. O gün kızının hâl ve hareketlerini gözlemler. Kızının olgun tavırlarından, kendi yaşlıları gibi aşk ve evlilik meselelerine ilgisi olmayışından dolayı gurur duyar. Bütün gün Beyoğlu'nda alışveriş yapan baba kız, Azra'nın anneannesine, teyzesine ve halasına da hediye alır. Akşam yemeğinde herkes Süleyman Nüzhet'in ablasının yalısında toplanır. Azra aldığı hediyeleri dağıtır. Azra, halasının eşi olan Affan Bey'in yeğeni Server ile konuşurken Süleyman Nüzhet'in ilgisini çeker. Server de Süleyman Nüzhet ile ilgilenir. Süleyman Nüzhet, yaşından dolayı hissettiklerinden utanır ancak Server'in Azra gibi bir kız olmadığı ve aşk isteği içinde bulunduğu için onu düşünmekte bir sakınca görmez. Tüm gece boyunca Server'i düşünür. Daha önce aşk yaşadığı Suat ile Server'i karşılaştırdığında Server'in gözlerinde gördüğü yakıcı aşk ateşinin Suat'ta olmadığını onun ile yaşadıklarının daha ağırbaşlı bir aşk olduğu kanaatine varır.

Süleyman Nüzhet ile Server'in ilk yakınlaşması ertesi gün evin merdivenlerinde karşılaştıklarında gerçekleşir. Server ellerini, elleri tırbazanın üstünde olan Süleyman Nüzhet'in elinin üstüne koyar. Süleyman Nüzhet içten içe fena bir duygu karmaşasına düşer.

Uzun bir süre İrfan'dan haber alamayan Süleyman Nüzhet Ada'ya dönerken vapurda Apollo ile karşılaşır. Apollo'ya İrfan'ı sorar. Apollo'da İrfan'dan haberi olmadığını söyler. İrfan'a ve kendisine mektuplar geldiğinden bahseder. Süleyman Nüzhet, İrfan'a babasının arkadaşlarından gelen mektubu açar. Mektupta İrfan'ın annesi babasının intihar ettiğini kendisinin de İstanbul'a döneceğini bildirir. Süleyman Nüzhet, İrfan'ın bu gerçeği annesinden duymasının daha uygun olacağını düşünürken İrfan gelir. Erzurum'a gitmek için işlerini hallettiğini ve artık yola çıkabileceğini haber verir. Süleyman Nüzhet, gitmesine artık gerek kalmadığını söyleyince İrfan sebebini öğrenmek için ısrar eder. Süleyman Nüzhet, telgrafi göstermek zorunda kalır. Babasının intihar

ettiğini öğrenen İrfan yıkılır ve babasının intikamını almak için söz verir.

Ertesi gün Süleyman Nüzhet, Emirgan'a gitmek için vapura biner. Vapurda Şakir ve Gıyas ile karşılaşır. İskelede sandalla bir yere gitmekte olan Suat'ı on iki yıl sonra uzaktan da olsa gören Süleyman Nüzhet ona duyduğu aşkı hatırlar. Erenköy'e vardığında evde Server dışında kimsenin olmadığını öğrenir. Odasına çıkarken Server ile karşılaşır. İkisi de heyecan ve aşkla birbirine yakınlaşır. Server'in odasının önünde aralarında bir yakınlaşma olur. Bu yakınlaşma Süleyman Nüzhet'i cesaretlendirir, Server'in odasına girmek ve onunla daha da fazla yakınlaşmak ister. Server, onun bu isteğini kabul etmez, salona geçerler. Salonda Süleyman Nüzhet, Server'in Ada'ya gelmesini ister ilk önce bu teklifi kabul etmeyen Server daha sonra ikna olur ve Ada'ya gitme sözü verir.

İrfan Erzurum'dan gelen annesini geçici bir süreliğine dadısının yanına yerleştirir. Babasının intiharından kendini sorumlu tutan İrfan hasta, yorgun ve bitkin bir hâldedir. Tek düşüncesi babasının intikamını alabilmektir. Babasının intihar etmesine sebep olan kişinin Şadi Revnak olduğunu öğrenen İrfan hemen soluğu Apollo'nun yanında alır.

Süleyman Nüzhet, Azra'yı Cağaloğlu'ndaki teyzesine bırakmak için vapura götürürken Server'den ona mektup gelir. Çarşamba günü Server'in Ada'ya geleceğini öğrendiği mektubu okurken heyecanlanır bir yandan da Azra'dan mektubu saklamaya çalışır. Azra'yı teyzesine bıraktıktan sonra İrfan ile buluşmak için Tokatlıyan'a geçer. Buluştuklarında İrfan, Süleyman Nüzhet'e artık Apollo ve Şadi Revnak ile görüşmek zorunda olduğunu ancak gerçek amacını söylemeyeceğini, kendisinden ve namusundan şüphelenmemesi gerektiğini anlatır. Süleyman Nüzhet, İrfan'ın kendisi ile sırrını paylaşmamasına üzülür ve bu durum onu bir taraftan da endişelendirir.

Çarşamba günü Süleyman Nüzhet'in heyecanla beklediği an gelir. Server ile buluşurlar. Yan yana dostça yürürler, Süleyman Nüzhet Server'i hemen bırakmak istemez. Onu araba gezintisi ile Hristos tepesine çıkarır. Arabada yalnızken Server'i arzular ancak Server bu durumdan pek hoşnut olmaz. Server'in bu uzaklığını fark eden Süleyman Nüzhet, onun kendisi ile oyun oynadığını düşünür. Server, Süleyman Nüzhet'e onu çocukluğundan beri hayranlıkla sevdiğini, yıllarca onu özlediğini ve ulaşılmaz olduğunu düşündüğünü, hep böyle dokunmadan sevmek istediğini söyler. Süleyman

Nüzhet, Server'i sevmekten Server'in de onu sevmesinden dolayı korku duymaya başlar.

Aradan geçen altı ayda Azra babası ile birlikte Ada'ya taşınır. İrfan'da Azra'ya piyano dersi vermek için haftada bir gün Ada'ya gelip kalır. Yine bu süre içerisinde Server ve Süleyman Nüzhet'in şiddeti gittikçe artan ancak belirsiz olan ilişkileri devam eder. Bir akşam baba kız rıhtımda yürüyüşe çıkarlar. Azra babasının onun yüzünden evlenmediği için kendisini suçlu hissettiğini ama kendisinin de evlenmeyi düşünmediğini söyler. Hep onunla birlikte yaşamak istediğini dile getirir ancak Süleyman Nüzhet bunu kabul etmez ve Azra'nın asıl kaygısının kendisinin evlenebilme ihtimali olduğunu hisseder. Bir gece kalmak üzere İrfan ve annesi İffet Hanım Ada'ya gelir. İffet Hanım ile konuşan Süleyman Nüzhet, İffet Hanım'ında kendisi gibi İrfan'ın durumu hakkında endişeli olduğunu görür. İrfan'ın gizli bir iş peşinde koştuğundan bu yüzden de kendisine bir zarar gelmesinden korkar. Yemekten sonra da İrfan, Süleyman Nüzhet'e annesi için endişelendiğini söyler. İrfan'ın hüznü hâllerinden bir anlam çıkarmaya çalışan Süleyman Nüzhet ona nasihatlerde bulunur.

Süleyman Nüzhet, Şakir'den Gıyas'ın Server ile evlenmek istediğini öğrenir. Bu durum onun canını sıkarak bir taraftan da sonu belli olmayan bu ilişkinin bu şekilde biteceğinden dolayı içten içe memnun olur. Server ile bu durumu konuşan Süleyman Nüzhet'e Server bu isteğe önem vermediğini ve Gıyas ile hiçbir ilişkisi olmadığını söyler. Süleyman Nüzhet, Server ile tekrar yakınlaşmak ister. Server, Süleyman Nüzhet'in evlilik konusunda onu özgür bırakmasına çok içerler o günden sonra da birbirleriyle görüşmezler.

Süleyman Nüzhet kızı Azra ile İrfan'ın birbirlerine olan ilgisini fark eder. Birbirlerine açılmayan iki gence yardımcı olmak ister. İffet Hanım ile konuşan Süleyman Nüzhet, İrfan ile Azra'nın evlenmesini istediğini söyler. İffet Hanım İrfan'ın Azra için bir yorum yapmadığını ancak oğlunun Azra'yı sevdiğinden emin olduğunu söyler. Ancak fakir bir müzik öğretmeni olarak kendisini Azra'ya denk görmediği için Azra'yı istemesinin mümkün olmayacağını, oğlunun bunu gururuna yediremeyeceğini anlatır. Maddi sebebi bir bahane olarak görmeyen Süleyman Nüzhet İrfan'ı oğlu gibi gördüğünü maddi sorunların öneminin olmadığını anlatır. Ancak İrfan ile Azra'nın evliliğinin umutsuz oluşunu fark ederek üzülür. Server ile de evlenmek için herkesle savaşılmaya hazır olan

Süleyman Nüzhet, kızı Azra'yı tercih ederek onunla evlenemeyeceğini Server'e söyler. Aralarında bir evliliğin mümkün olmadığını anlamış olan Süleyman Nüzhet, Server'i de kaybettiği için üzgündür.

Haziran ayında bir Pazar günüdür. Bu süre içerisinde İrfan annesi İffet Hanım'ı da kaybetmiş Şeyda Bey'e düzenlenen suikasta karışmış ve her yerde aranmaktadır. Şakir'in nerede olduğu da bilinmemektedir. İskeleye dubaların üzerine oturup ayağını denize doğru uzatan İrfan, ölürse Azra'nın ne kadar çok üzüleceğini düşünür. Etrafındaki insan manzaralarını, mutlu aile tablolarını izler. Cebindeki silah ile önce evde intihar etmeyi düşünür ancak evden cesedinin sürüklenerek çıkarılacağı düşüncesi ile kendini Haliç'in sularına atarak intihar eder.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ROMANLARDAKİ ŞAHISLARIN JUNG TİPOLOJİSİNE GÖRE İNCELENMESİ

3.1. Dışadönük Tipler

3.1.1. Dışadönük Düşünen Tipler

3.1.1.1. İkbāl

İkbāl, *Sefile* romanının merkezî kişilerindendir. Annesi Mihriban Hanım ile geçimini fuhuş yaparak kazanan biri olarak karşımıza çıkar. Küçük yaşta çok sevdiği babasını kaybeden İkbāl, babasının ölümünden sonra çapkın bir hayat yaşayan annesinin fuhuş yaptığına şahit olur. Dolayısıyla anneliğin kutsallığına olan inancını yitirerek annesine olan sevgisini kaybeder. Annesi tarafından sevmediği biri ile evlendirilen İkbāl, mutsuz evliliğinden ve annesine olan nefretinden dolayı tepki olarak fuhuşa başlar. Ancak hiç hesapta yokken tanıştığı İhsan Bey’e âşık olur. Daha sonra hastalanan İkbāl, İhsan Bey’e kavuşamadan ölür.

Romanda İkbāl’ın dışadönük düşünen tip özelliklerini sergilediğini görürüz. Gölge işlev olarak da içedönük hisseden tip özelliklerine sahiptir. Dışadönük düşünen tipler için düşünmeyi koşullandıran saik nesnel veriler olduğu için tutumları da nesneye yöneliktir. İç hayatından çok dış zorunluluğa boyun eğmek her dışadönük bireyde olduğu gibi İkbāl için de daha cazip görünür.

İkbāl romanda: “...yirmi sekiz yaşlarında, uzun, iri yapılı bir kadındı. Omuzlarına iğreti bir suretle atılmış olan kürkünün üzerine uzun siyah saçları perişan bir hâlde dağılmış, dalgın dalgın süzölmüş olan gözlerini kıvrırcık, koyu kumral kirpikler tezeyyün etmekte idi” (Uşaklıgil, 2016, s.34-35) şeklinde tasvir edilir. İlk görüşte kibirli bir duruş sergileyen İkbāl’ın tanındıkça aslında iyimser biri olduğu anlaşılır. İkbāl’ın bu özelliğini Mazlume’nin gözünden görürüz:

“Kendisini yalnız bulduğu zaman, dün müteazzım, hadit zannettiği İkbāl Hanım’ın bugünkü hareketine taaccüp etti. Beynlerindeki cereyan eden musahabe-i sakitane fevkalâde hayretini celb etti” (Uşaklıgil, 2016, s.35).

İkbāl’ın kibirli bir izlenim bırakması ile birlikte duygularını geri plana atıp dışadönük düşünen tip özelliği sergilediğini “Lakin ben hiçbir şeye bahş-ı ehemmiyet etmemek (önem vermemek), her şeyi nazar-ı istihfafla (küçümseyici

bir gözle)görmek gibi mecnunane fikirlere düşmüştüm” (Uşaklıgil, 2016, s.49) cümlelerinde daha net görürüz. Stevens da, dışadönük düşünen bir bireyin düşüncenin yanında duyguyu küçümsediği için soğuk ve uzak görüldüğünü söyler (Stevens, 2014, s.127).

Genellikle sosyal çevresi ile iletişim konusunda iyi olan dışadönük birey özelliği, İkbâl’in Mazlume ile olan ilişkisinde açığa çıkar. Kısa sürede iyi anlaşılan İkbâl ve Mazlume’nin muhabbetleri de olumlu yönde ilerler. “İkbâl Hanım ile beyinlerindeki muamele refik muamelesi şeklini almıştı. Gündüzleri Mazlume işini bitirdiği zaman birleşirler, karşı karşıya oturup hem iş işlerler, hem konuşturlardı” (Uşaklıgil, 2016, s.36). Beraber zaman geçirmeyi seven iki arkadaşın saatlerce birlikte kitap okuyarak da vakit geçirdiği görülür.

Jung’a göre dışadönük düşünen tiplerin nahoş sonuçlarını tatmak zorunda kalanlar yakın çevreleri olur ancak sonucunda yine en çok acıyı bizzat öznenin kendisi çeker (Jung, 2019, s.367). İkbâl ve annesi Mihriban Hanım arasındaki kötü anne-kız ilişkisinden yola çıkarak İkbâl’i yorumladığımızda annesinin yaptıklarından dolayı ondan nefret eden İkbâl’in annesini dövecek kadar sert olması ve daha sonra yine ona benzemesi ile en çok acıyı onun çektiğine şahit oluruz:

“İşte her türlü ulviyet-i kalbiyeden tecerrüdüm şu anda vukua geldi; bütün fuhuş ve hasabeti ile beraber tabiatın kendisine bahşettiği hakk-ı muhteremiyeti pâmâl-ı tahkir ederek validemi... Evet, validemi...” “‘Dövdüm’ kelimesi boğuk bir suretle işitildi” (Uşaklıgil, 2016, s.52). “İkbâl, bir vakitler Mihriban’ın habasetinden ikrah eden İkbâl, kudsiyet- i izdivacı tahkir ediyordu. Ebedi bir rabîta-ı hayatı muvakkat bir zevk-i şehvâniye feda ediyordu” (Uşaklıgil, 2016, 53).

Fuhuş hayatına başlayarak annesi gibi olmasının ve hayatının bu şekilde devam etmesinin verdiği üzüntüyü, İkbâl’in Mazlume ile dertleştiği ve bastırıldığı tüm duyguları ona açtığı zaman görürüz:

“Ah Mazlume, çıldıracağım... Sen beni mes’ut mu yaşıyor zannediyorsun?.. (Uşaklıgil, 2016, s.55).

Dışadönük düşünen tip gölge işlevi olan hissetmeyi bastırıldığı için bu his yetersizliği Jung’un deyimiyle kendini başka yollardan gösterir (Jung, 2019, s.369). İkbâl’in yaşadıklarından dolayı olaylara hissi açıdan yaklaşmayıp hayatını anlık zevklere bırakması aslında buz dağının görünen kısmıdır.

“İkbâl hikâyesinde biraz tevakkuf etti. Hatırat-ı müellimeyi iş’alden

içtinab ediyormuş gibi davrandı. Fakat hissiyat-i kalbiyyesini başka bir kalbe dökmeye şiddetle ihtiyacı vardı” (Uşaklıgil, 2016, s.45).

İkbal’in bu psikolojik tasvirinde içinde bastırdığı duyguların patlaması ile onun gölge işlevi olan içedönük hisseden tarafını görürüz. Jung, dışadönük düşünen tiplerin hislerini değersizleştirdiğini dile getirir (Jung, 2019, s.369). İkbal’de de hayatında kötü giden olaylar üzerine hissizleşme tavrı görülür. Hayallerindeki gibi bir evlilik gerçekleşmez:

“Ben fecî muaşakalar, şairane muhabbetler tasavvur ederdim. Fakat heyhat!.. Bir ihtiyara, lezaiz-i kalbiyeden bîhaber bir zevce müsadif olmuştum ” (Uşaklıgil, 2016, s.51).

Kendinden yaşça büyük ve tanımadığı biri ile annesi tarafından evlendirilen İkbal’in yaşadığı hayal kırıklığı, annesine olan hislerini daha da fazla nefrete dönüştürür ve hayata karşı olan tutumu değişir. Kötü evliliğinden dolayı cinsel doyumsuzluk yaşayan İkbal için hislerin hiçbir değeri ve anlamı kalmadığından fuhuş yolunu tercih eder:

“ Bu birinci aşkı birçok muaşakalar daha takip etti; hayatım galeyanlı, heyecanlı bir surette tahavvül etti. Bu esnada ne gibi hislerle mütehassis olduğumu, kalbimin nasıl aşklara cılve-gâh olduğunu tarif edemem; yalnız şu kadar söyleyeyim ki aguş- ı şehvetlerine atıldığım adamların hiçbirini cidden sevmiyorum; zira hiçbirinin gaybubetinden mustarip olmadım” (Uşaklıgil, 2016, s.53).

İkbal duygularını bastırıp hissizleştiği için artık gerçek sevgiye kalbini tamamen kapatır ve hayatını sadece yaptığı fuhuş işinden ibaret görür:

“Artık manen mahrumu olduğum hisler maddeten de mahvoldu. Şimdi nazarımda bu muaşakalar bir ahz u ita şeklini aldı. Bana verdikleri para kadar muhabbet satıyorum” (Uşaklıgil, 2016, 55).

Dışadönük düşünen tiplerin duygusal anlamda bir insana bağlanması bastırılmış duygularından kaynaklı olarak pek iç açıcı olmaz. Fordham; “bu tip insan talihsiz aşk ilişkilerine girme eğilimdedir” (Fordham, 2019, s.47) diyerek bu tiplerin bastırdığı duyguları sonucunda doğru karara varamama ihtimalinin yüksek olduğuna değinir. İkbal’de duygularını bastırıp hayatına hissiz bir şekilde devam etmeye çalıştığı için duygusal anlamda açlık yaşar ve İhsan Bey’e gönlünü kaptırır. Ancak bastırılmış hislerin ortaya çıkıp patlak vermesi çok sağlıklı bir durum oluşturmadığından bu aşk İkbal için kötü sonuçlanır:

İkbal’in İhsan Bey’e olan aşkı; “-Evet seviyorum. Kalbimde aşka kabiliyet kalmadı zannının hilafına olarak çılgıncasına seviyorum. Bidayet-i

zuhurundan beri taht-ı tazyîka alınan, zalimane zapt olunan hissiyatımın olanca kuvvetiyle seviyorum” (Uşaklıgil, 2016, s.72) diyerek Mazlume’ye haykırdığı satırlarda anlaşılır. İkbâl’in baskıladığı duyguların ortaya çıkışı, gölge işlevini de daha açık bir şekilde yansıtır.

Stevens Jung’un kuramını “dışadönük ve içedönük olmak üzere her iki mekanizma hepimizin içinde mevcuttur; tipi belirleyen de bunlardan hangisinin görece daha baskın olduğudur” (Stevens, 2014, s.136) şeklinde açıklar. Dolayısı ile bir denge ilişkisi içinde olan bu tutumlardan biri aşırı sergilenip diğeri ihmal edilirse bunun sonucu nevroz olur. İkbâl’in de bilinçdışında bastırdığı duygularının sonucu ile içedönük tutumunu aşırı sergilediği gözlemlenir ve bunun sonucunda psikopatoloji durumu ortaya çıkar:

“-Su-i istimalin veya şedit bit muşakanın netice-i vahimesi olarak husule gelen bu hastalığa “iltihab-ı sehâyâ” denilir ki beyin zarlarının iltihabıyla kuva-yı dimağîye ve binaenaleyh kuva-yı cismaniyenin izmihlâlinden ibarettir” (Uşaklıgil, 2016, s.102).

Bu hastalık sonucunda da İkbâl kısa süre sonra ölür. Onun hastalığına ve ölümüne sebep olan kişi İhsan Bey’dir. İkbâl’in bastırdığı duyguları karşısında sığındığı ve kendini güçlü hissettiği aşkının yerle bir olması onu hem beden hem ruhen yıkar. İkbâl’in ölümü yakın çevresi olarak İhsan Bey, Mihriban Hanım ve Mazlume için nahoş bir sonuç olur. Ancak asıl acıyı bizzat öznenin kendisi çektiğinden ölüm İkbâl’i bulur.

3.1.1.2. İhsan Bey

İhsan Bey, *Sefile* romandaki merkezî kişilerinden biridir. İkbâl gibi İhsan Bey’de de dışadönük kişilik özellikleri vardır. Çocuk yaşta babasını kaybetmiş olan İhsan Bey, annesi ile birlikte mütevazı bir hayat yaşayan, eğitilmiş bir gençtir. Romanda fiziki özellikleri ile ilgili bir tasviri olmayan İhsan Bey’in ruh hâli pişmanlıklarla doludur. En yakın çevresine ve kendisine verdiği hem psikolojik hem fiziki zarar ile talihsiz aşk ilişkilerine girmesi İhsan’ın roman boyunca kendini gösteren en belirgin dışadönük düşünen tip özelliklerindendir.

Annesi tarafından örnek alınacak şekilde büyütülüp yetiştirilmiş olan İhsan Bey son derece dürüst bir ahlâka sahiptir. Annesine karşı en ufak bir hata yapmaktan çekinen saf ve temiz biri olarak okuyucuya tanıtılır:

“Pederi vefat ettiği zaman İhsan Bey çocuk denilecek kadar gençti. Fakat validesi gibi müdebbir, terbiyeli bir kadının taht-ı nezaretinde şayan- 1

nümune bir surette büyümüştür. İffet ve ismetinin muhafazasına, ahlâkının adem-i inhilâlâline o rütbe dikkat olunurdu ki validesinden izinsiz bir yere gittiği, bir gece hariçte kaldığı vaki olmamıştı.

“Binaenaleyh bir akşam kalem refiklerinden birisinin hanesinde iftara davet olunduğunu bahane ederek geç geleceğini söylediği zaman büyük bir cinayet işliyormuş gibi sıkıldı” (Uşaklıgil, 2016, s.76).

Belli bir ahlâkî doğruluğa göre yetiştirilmiş olan İhsan Bey için bu kalıptan çıkmak utanç vericidir. Jung’un dışadönük düşünen tip için yaptığı “Bu tip nesnel gerçekliği ya da nesneye yönelik entelektüel kaideyi hem kendisi hem çevresi için geçerli ilke olarak yüceltir. İyi ve kötü bu kaideyle ölçülür, güzellik ve çirkinlik onunla belirlenir. Bu kaideye uyan her şey doğrudur; çelişen her şey yanlıştır” (Jung, 2019, s.366) tanımı İhsan Bey’i daha net anlamamızı sağlar.

İkbal ile karşılaşana dek hayatını doğruluk ve dürüstlük üzerine kurmuş olan İhsan Bey için bir fahişeye âşık olmak düşüncesi bile ürkütücü bir durum iken İkbal’e gönlünü kaptırdıktan sonra bunu kabullenmek ve kendisi ile yüzleşmek pek kolay olmaz:

“İkbal’in karşısında duçar olduğu hâl-i zaaf vicdanında şedit bir azap, büyük bir mahcubiyet hâsıl etti. Genç adam nefesine karşı utanıyordu. Evet bu şayan-ı nefret kıyas ettiği kadını seviyordu. Birinci defa İkbal’in yanından ayrılıp da bir daha avdet etmemek üzere katiyen karar verdiği zaman yinebu müstekreh fahişeyi seviyordu” (Uşaklıgil, 2016, s.81).

Doğrularına tamamen zıt olan bir ilişki yaşamaya dirense de İhsan Bey’in gücü İkbal’e olan duygularını bastırmaya yetmez. Yaşadığı vicdan muhasebeleri sonucunda duygularının esiri olur.

Jung, bu tip bireylerin düşünce olarak doğru kabul edilenden sapıp duygularına yenik düşme korkusunu “düşünsel tipteki birinin bir başkasına gönlünü kaptırmaktan ne denli ürküttüğünü gördünüz mü, ilkin bunu pek budalaca bulursunuz. Ama kim bilir belki böyle bir kimsenin korkmak için haklı nedenler vardır elinde, birine gönlünü kaptırdı mı, pek büyük olasılıkla cidden aptalca davranacaktır. Böyle bir durumda duyguları kendisini egemenliği altına alacak, bu duygularda yalnız arkaik ve tehlikeli bir kadın tipine yönelecektir (Jung, 2000, s.27) diyerek açıklar. Dışadönük bir birey genellikle duygularından ziyade düşünceleri ile hareket edip hislerine ket vurur. Bastırılmış olan bu hisler karşısında dışadönük düşünen bir birey kontrolünü kaybettiğinde gölge işlev devreye girer ve kontrol artık duyguların egemenliği altında olur. Kendisini duygularına fazla kaptıran bu tip için uygunsuz kadınlara meyletme olasılığı

görülür. İhsan Bey'in İkbâl'e olan aşkı da bu duruma bir örnektir. Bastırdığı arzu ve isteklerinin açığa çıkması ile kontrolünü kaybeden İhsan Bey artık hisleri ile hareket etmeye başlar. Mantığını ve düşüncesini arka plana atıp kendini duygularına ve bu duyguların nesnesi konumunda bulunan İkbâl'e teslim eder.

İhsan Bey'in İkbâl ile kurduğu bağ en çok annesini yaralar. Annesi için bu durum kabul edilemez bir hatadır ve oğlunu affetmez. Annesi tarafından yargılanmak İhsan Bey için zor olsa da İkbâl'e olan düşkünlüğü karşısında bu hatasından dönmez. Annesinin hastalanıp ölmesi ise İhsan Bey'in hatasından kaynaklanır.

İkbâl'e âşık iken İhsan Bey'in Mazlume'ye meyletmesi durumu da Mazlume'nin saf ve temiz bir genç kız olması ile açıklanabilir. Bastırılmış duygularının sonucu olarak kendini İkbâl'e kaptıran İhsan Bey aslında mantıken kendisine uygun ve âşık olunması gereken doğru kişinin Mazlume olduğunu anlar. İhsan Bey'in Mazlume'yi sevdiğini öğrenen İkbâl bu gerçeği kaldıramaz. İhsan Bey'e olan aşkına ve ona bağlılığına karşılık yaşadığı duygusal tahribat yüzünden hastalanıp ölür. Böylece İhsan Bey, annesinin ardından İkbâl'in ölümüne de sebep olur.

Mazlume ile olan ilişkisinde ise yaptığı hatalardan dolayı yaşadığı pişmanlıklar İhsan Bey'in peşini bırakmaz ve Mazlume'yi de mutlu edemez. Sevdiklerine verdiği zararlar sonucunda İhsan Bey'in en sert ve zorba yönüne maruz kalanların yine en yakınları olduğu görülür. Hataları ile yüzleşmekten korkan ve duygularından kaçan İhsan Bey arka arkaya pişmanlıklar yaşar. Fordham, “varlığını kabul etmediği akıldışı ruh durumlarından ve bağınaz biçimde savunduğu inançlarından duyduğu kuşkular da ona acı vermektedir” (Fordham, 2019, s.48) diyerek dışadönük düşünen tipleri tarif eder. İhsan Bey'in de mantığına uyduramadığı duygularına yenik düşmenin ve bunun sonucunda doğrularını gözden çıkarmış olmanın bedelini ağır ödediği görülür:

“İkbâl ölürken onu tahkir etmişti. Hayatının sonuna kadar muhafaza ettiği muhabbet-i mecnunaneyi son nefesinde bir taziyane-i adavet gibi yüzüne çarparak ölmüştü “Validesi son nefesini teslim ederken onu bir canı gibi tahkir etmişti. Kendisine katili nazarıyla bakarak ölmüştü.“Şimdi Mazlume de “beni öldürecek misin?” diyordu. Lâkin o herkesi öldürmek için mi yaratılmıştı?” (Uşaklıgil, 2016, s.129).

Dürüst bir hayat yaşarken yaptığı hatalardan sonra bir daha eskisi gibi olamayan İhsan Bey kendi iç dünyasında yine kendisi ile savaşıyor. Hislerinin

karakterinin boğucu ve küskün olması da gölge işlevin işaretidir. Bilinçdışı duyarlılığından dolayı iğneleyici ve saldırgan bir hâle bürünür ve imaları artar (Jung, 2019, 369).

“İhsan Bey tahkir-amiz bir sada ile dedi ki;
-Sarhoş olduğum zamanlar sizi eğlendiriyor muyum?” (Uşaklıgil,2016, s.136).

“İhsan Bey tahammül edemedi. Lâkaydîsiyle kendisini çıldırtan bu kızı dövmek istiyormuş gibi bir hareket etti. Delicesine Mazlume’nin ellerini sıkıca tuttu, olanca kuvvetiyle sıkımaya başladı. İhsan Beyin vücudu hiddetinden zangır zangır titriyor, gözlerinde vahşî vahşî manalar okunuyordu” (Uşaklıgil, 2016, s.138).

Yaptığı hatalar ve pişmanlıklar sonucu Mazlume’yi de mutlu edemeyen İhsan Bey romanın sonunda Mazlume tarafından öldürülür.

3.1.1.3. Ömer Behiç

Ömer Behiç *Kırık Hayatlar* romanın merkezî kişisidir. İdealist bir doktor olan Ömer Behiç evli ve iki çocuk babasıdır. Eşi Vedide ile mutlu bir evlilikleri vardır. Ahlâki değerlere önem veren Ömer Behiç için hayatın amacı mutlu bir aile yaşantısı kurmak ve mesleğini topluma faydalı bir birey olarak inşa edebilmektir. Ömer Behiç, “toplumsal değer yargıları içinde makul olan, saygı duyulan bir hayat planlar ve bu planını gerçekleştirir. Bu planın en değerli parçası elbette aile yaşantısıdır” (Yıldırım, 2018 s.164).

Hayatını ahlâki değerlerine bu kadar adanmış olan Ömer Behiç’in Vedide’yi bir eş olarak seçmesi de onun kültürlü bir ailede yetişmiş, anaç ve değerlerini içselleştiren bir kadın olmasından kaynaklanır. Yani Ömer Behiç kendi düşüncesine göre ideal eşi seçmiştir. Dolayısıyla “nesnel gerçekçiliği ya da nesneye yönelik kabul edilen entelektüel kaideyi hem kendi hem çevresi için geçerli ilke olarak yürüten” (Jung, 2019, s.366) Ömer Behiç’in bu özelliklerinden yola çıkılarak tipik bir dışadönük düşünen tip olduğu söylenebilir.

Ailesine ve çevresine karşı örnek bir duruş sergileyen Ömer Behiç’in de bastırdığı duyguları elbette vardır. Bu duygulara karşı olan tutumu ile denge ilişkisini Ömer Behiç de ancak bir yere kadar koruyabilmiştir. Eşini çok seven Ömer Behiç, aşk ve tutku isteğini bu evlilikte kısmen uyutmayı başarabilmiştir. Ancak zaman zaman içinden gelen güçlü bir arzu, bastırdığı duyguların varlığını

ona hatırlatır:

“Ömer Behiç’in kendisinde de bu korku vardı. İzdivacın sakin merbutiyetiyle bütün ihtiras ve garam emellerini uyutabilmiş uslu bir zevç sıfatının arasından, arada bir öyle isyan anları olurdu ki, bir başka Ömer Behiç, birden esen bir ateşli rüzgâr ile kanı tutuşmuş, bütün asabı alevler içinde haris, mest, garip bir cinnetin hummalarıyla iradesi meslûb bir Ömer Behiç çıkardı” (Uşaklıgil, 2012, s.100).

Duygularının egemenliği altına girmekten korkan Ömer Behiç iç dünyasında kendisi ile savaşıyor. Kontrolünü kaybettiği zamanlarda ise egemenlik gölge işleve geçer. Baskıladığı duyguları açığa çıktığında da düşünceleri ile değil hisleri ile davranan bir Ömer Behiç olur.

Jung gölge işlevler için “açık bir yara ya da açık bir kapı” (Jung, 2000, s.27) benzetmelerini kullanır ve her şeyin o açıklıktan içeri girebileceğini söyler. Ömer Behiç’in; “Nihayet onu sahte, muğfil bularak çıkarıp atacak kadar mağlup olmaktan korkardı. Gömleğine el uzatılsa da biraz açılrsa o iğrenç yara şifa kabul etmez haliyle görülecekti. İçin için sızlayarak göğsünü kemiren bu malul noktayı örtmek, uyuşturmak, onu tutmak istiyordu” (Uşaklıgil, 2012 s.100) şeklinde bastırdığı duygularının tasvir edildiği bu pasajda gölge işlev tam da Jung’un dediği gibi bir yara misalidir.

Ömer Behiç için bastırdığı duyguların esiri olan kişiler zavallıdır. Çünkü dışadönük düşünen tipler için kaideye uygun olmayan yanıltır, bu yanıltı düşenleri de mantıksız ve hatalı görürler. Ömer Behiç’e göre de böyledir. “Bütün hayatlarında seyyielere düşmüş görülenler artık onun nazarında az çok mahkûm, kendiliklerinden bir şey yapmaktan âciz, maluliyetlerinin derecesine göre kendilerini idare eden kuvvetin az çok iradesine münkad, tayib olunmaktan ziyade acınacak bir sürü zavallılardı.” (Uşaklıgil, 2012, s.101). Her ne kadar duygularını denge içinde tutmaya çalışsa da Ömer Behiç’te benliği ve gölge işlevi arasında süregelen bir çatışma vardır. İç dünyasında sürekli bastırdığı ve yaşayamadığı duyguların hayallerini kurar. Kurduğu hayallerde bile toplumsal eleştiriye maruz kalmaktan ürker, bu yüzden hayalini kurduğu kadın ile baş başa olmak ister. Bu çatışmaları yaşadığı zamanlarda zayıflığına yenik düşme ihtimalinden utanır. Vedide’ye bedensel olmasa bile ruhsal olarak ihanet etmiş olmakla kendini suçlu hisseder ve bu suçluluk duygusu ile Vedide’ye daha çok sığınarak rahatlar:

“O zaman kendi kendisinden korkar, kendisini böyle malul, böyle mağlup

olmak için bir tesadüfe, bir zaaf dakikasına tâbi görmekten utanarak hayattan kaçmak istercesine bir inziva ihtiyacı ile evine gelir, Vedide'ye gider, onun sıcak şefkati havasından manevi bir teşfiye devresi geçirirdi" (Uşaklıgil, 2012, s.103).

"Ruh ve hayalinin bu ihtiyaç isyanlarından sonra kendisini Vedide'ye manevi bir hıyanetle müttehem görerek ona daha ziyade sokulur, onun yanında daha uzun saatler geçirmek için çareler bulur, hıyanetinin affını onu daha ziyade sevmekte aramak isterdi" (Uşaklıgil, 2012, s.108).

Ömer Behiç'in yaşadığı iç çatışmada üstünlük kimi zaman benlikte iken kimi zaman gölge işlev tarafından ele geçirilir:

"Mağlubiyet dakikaları da olurdu. Kendi kendisine, izdivaca tam sadakatini muaheze ederek: 'Ahmak!' derdi. Bu izdivaç mademki onun bu sevdâ ihtiyacını tatmin edemiyor; şu hâlde izdivaç sevdadan başka bir şeydi" (Uşaklıgil, 2012, s.104).

Bazen Ömer Behiç, "sinirlerinin hassasiyetini böyle zedeleyen intibalar tehacümünden sonra" (Uşaklıgil, 2012, s.166) iç dünyasına kapanır. Herkesten ve her şeyden uzaklaşarak kendini hislerinin akışına bırakır. Ket vurduğu duygular varlığını hissettirdiğinde Ömer Behiç tam bir içedönük hissedenden tip hâline dönüşür.

"O zaman bir bahane bulur, işlerine müteallik bir sebep icat eder ve yalnız bırakılmak arzusunu bu suretle muhik gösterdikten sonra iş odasına kapanır, kapısını kilitler, artık nefsinden başka bir hayata böylece bir fasıla koyduktan sonra koltuğuna çöker; bacaklarını uzatarak, başını arkaya yaslayarak, gözlerini kapayarak durur ve düşünmezdi..." (Uşaklıgil, 2012, s.166).

Ömer Behiç bir muayene esnasında hastası Neyyir'e duyduğu arzularının önüne geçemediği için hayatının en büyük hatasını yapar ve kendini Neyyir'e olan duygularına bırakır. Düşünceyi hayatının merkezine koyan, örnek aile babası ve saygıdeğer biri olan Ömer Behiç gibi tipik bir dışadönük düşünen kişiliğin, duygularına yenik düşünce böyle bir hataya sürüklenmesi kaçınılmaz olur. Geri planda bastırılmış duygu ve düşünceler ortaya çıktığı zaman, genellikle ilkel ve saplantılı olma eğilimi gösterirler ve çoğu zaman da olumsuz olurlar (Jung, 2000, s. 27). Ömer Behiç'in de Neyyir'e karşı olan arzu ve isteklerinde ilkel bir eğilim görülür. Neyyir ile beraberken aklını ve mantığını tamamen devre dışı bırakan Ömer Behiç onun "başını iki eli arasına alarak dükkânlarını akur bir buse ile kilitlemek hevesi" (Uşaklıgil, 2012, s.180) ile tamamen tutkularıyla hareket eder. Bu genç vücuda karşı olan aşırı isteği "ateşinin iki dudakları arasında kuru ağzına serin tesliyet zülâlini uzatan bir

billur kâse” gibiydi (Uşaklıgil, 2012, s.183). Ömer Behiç, Neyyir’in yanında arzuları ve tutkuları doğrultusunda davranarak tamamen içgüdüsel ihtiyaçlarını karşılar. Akıl ve düşünce ile hareket etmediği için gölge işlevine teslim olur.

Ömer Behiç, evliliğine, Vedide’ye, çevresinin imrenerek baktığı bu örnek ailesine ve en önemlisi de kendisine ihanet eder. Cinsel arzularına teslim olmayı seçen Ömer Behiç en başından bu yana görmezden gelmeye çalıştığı doğal eğilimlerine ve bedensel arzularına yenik düşer. Evliliğinden önce bile aşka hep yabancı kalan, uzak duran ve bu duyguyu yaşamaktan korkan Ömer Behiç, bir anda kaçtığı duyguları karşında değerli olan her şeyini tehlikeye atar.

Hayatını belli doğrular üzerine inşa eden huzurlu ve mutlu yuvasını her türlü yanlıştan ve kötülükten korumaya çalışan Ömer Behiç’in, kurduğu bu kutsal mabedi ateşe atan yine kendisi olur:

“Bütün ömründe namusa sadakat gösteren bir aile babası kalmak etrafını dolduran o nihayetsiz kırık hayatların arasında kendi evini, kendi ailesini kubbesinin üstünde gürleyen fırtınalardan daima resanetiyle çıkan metin ve muallâ bir mabet masuniyetiyle yükseltmek isterken bir zaaf dakikası ile işte o da Vedide’sini, bir elinde Selma’sıyla diğer elinde Leyla’sıyla, mevcudiyetinde muazzaz ve mukaddes ne varsa onların timsali demek olan bu kadını, acınıp ağlanılan diğer kadınlara benzetecek, onu da bir tekme ile yıkılıvermiş bir dünyanın enkazı kenarına deviriverecekti...” (Uşaklıgil, 2012, s.187).

Ömer Behiç artık duygularına karşı olan mağlubiyetini kabullenir. Eski gücü Ömer Behiç’in dışadönük düşünen yanı iken zayıf durum ve tutumu onun içedönük hisseden tarafıdır ve artık Ömer Behiç bastırdığı gölge işlevi tarafından ele geçirilmiştir:

“Hissediyordu ki artık geri dönmek, zaafına kuvvet iade etmek mümkün değildi. Şimdi bir kasırganın telâtumuna girmişti, bu onu alıp evire çevire döndürecekti (Uşaklıgil, 2012, s.187).

Neyyir ile ilişkisi başladıktan sonra erdem olarak kabul ettiği her şeyden vazgeçtiğini düşündüğü anda Ömer Behiç’in ruhsal yıkım süreci başlar. Düştüğü yanlıştan dolayı sürekli pişmanlık ve üzüntü yaşayan Ömer Behiç zaman zaman hatalarını kendine makul göstermeye çalışan bir adama dönüşür:

“Bir yandan refikini dinlerken bu müşabehetten korkuyor, bir yandan da aralarında farkı vâzih surette tayin etmek bir tahlil ile nefesine istirahat sebepleri tehyie etmeye çalışıyordu” (Uşaklıgil, 2012, s.202).

Ömer Behiç, benliğinin karanlık yakasına boyun eğmiş iken kendi iç dünyasında bu çelişkili ruh hâlinin farkındadır:

“İnsanın ruhu ne garip ve mudhik bir sahneydi! Orada aynı şahsiyetin muhtelif temsilleri, tesadüm haline gelen hissiyata göre ayrı ayrı vaziyetler alıyorlar, vazife îfa ediyorlar, küçük oyunları oynuyorlardı; ve bu sahnede oynanan oyunun altında, bütün vazife îfa eden oyuncuların lisanına, tefekkürüne, ictihadına karşı asıl oyun, sahnenin görünmeyen karanlıklarında, ruhun murakabe ve müşahede altına alınmayan başka hâfi oyuncuları tarafından oynanıyor, asıl tahakkuk edecek olan netice ne ise, ne olmak mukadder ise, o sahnenin arkasında vücuda geliyordu.” (Uşaklıgil, 2012, s.226).

Ömer Behiç’in benliği, bilinçdışı arasında yaşadığı ve yorumladığı bu içsel çatışma; Jung’un; “Gelecekteki kişiliğimiz henüz kendini açığa vurmamıştır ama biz ona doğru bir kez yola çıkmışızdır, ansızın yarınlarda saklı bu yaratıkla yüz yüze geliriz. Kuşkusuz böyle bir durum, ben’in karanlık yakası için söz konusudur. Hâl ve geçmişte ne olduğumuzu biliriz de ilerde ne olacağımızı kestiremeyiz” (Jung, 2000, s.29) açıklamalarıyla paralellik taşır. Ancak Ömer Behiç düştüğü bu karanlıktan çıkmak için savaştığı artık ne olacağını kestirmeden hatasına devam eder. Aklının ahlâki doğruları ile ruhsal ve bedensel istekleri arasındaki çatışmayı telafi edecek bir tercihi kalmamıştır.

Ömer Behiç, Neyyir’le olan ilişkisini muhtaçlık olarak görür. Aşk ve sevgi sözcüklerini hep eşine ve evliliğine mahsus olarak muhafaza etmeye çalışır. Ona göre ahlâki olanı bu şekilde koruma çabası içindedir. Fakat en başından beri evliliğini korumaya çalışıp Neyyir’den uzak kalmak için mücadele etse de bunu başaramaz. İnsanî zaafına karşı koyamaz.

En başında sosyal, çevresi ile iletişimi iyi olan, iyimser, topluma uyum sağlayan, hayatını belli kural ve kaidelere göre idame ettiren ve bilinçdışında duygularını dengeli bir şekilde bastırabilme gücünü gösteren Ömer Behiç, dışadönük düşünen tip iken zaaflarına kendini kaptırdığı andan itibaren yoğun olarak bastırdığı alt işlev olan hislerinin açığa çıkması ile içedönük hisseden tip özellikleri göstermiştir ve kendisi de bunun farkındadır:

“Kendi kendisini vaktiyle dinlerken, mükedekkik bir tabip ihtimamıyla sakat ve mariz noktalarını tahlil ederken hep hastalığına hâkim olabilmek itimadıyla mutmain idi. Ne zaman bir buhran gelse avcunun içinde onun müsekkim devasına mâlik olmak zumiyle müsterih yaşarken bugün âciz, miskin, hatta artık mukavemet imkânını bile düşünmeye lüzum hissetmeyen, günden güne daha aşağılara düşen, dün bir ihtiyar rakibin murdar iştirakine zımnî muvafakatini gösterdikten sonra yarın daha sarıh, daha âşikâr bir sefil vaziyete itaat edecek olan müstekreh bir mahluk oluvermişti” (Uşaklıgil, 2012, s.357).

Tehlikeli bir kadına yönelme eğilimi, İhsan’da olduğu gibi Ömer

Behiç'te de görülen benzer bir durumdur. İki roman kişinin de gölge işlevlerine karşı duydukları korku karşısında yine kendilerini koruyamadıkları gözlemlenir. Sonuç olarak her ikisinde de pişmanlık duygusunun hâkim olması kaçınılmaz olur.

3.1.1.4. Süleyman Nüzhet

Yazarın son romanı olan *Nesl-i Ahîr*'in başkışı Süleyman Nüzhet, onurlu, birikim sahibi ve deneyimli bir kişiliktir “romanın genelinde olumlu bir karakter olarak tasarlanmıştır” (Yaşar, 2013 s.285). Süleyman Nüzhet, etrafındakilere karşı telkinleriyle, kimi zaman bir psikolog kimi zaman da sözüne itibar edilen bir karakter ortaya koyar. Jung, dışadönük düşünen tip için düşüncülerinin olumlu yönde olduğunu dile getirir. Jung’a göre bu tip, analiz ederken bile inşa eder (Jung 2019, s.371). Etrafındaki sorunlara ve sorun yaşayanlara karşı yapıcı karakteri ile Süleyman Nüzhet Jung’un bu tarifine uyumlu bir kişilik sergiler. “Halit Ziya’nın bu son romanındaki başkahramanı, eserin yazıldığı dönemin de siyasi havasına uygun olarak eylemleriyle değil fikirleriyle harekete geçmiştir” (Kurt,2014, s.193). Dışadönük düşünen bireyin kabul ettiği değerleri ve kuralları yücelten özelliğini de Süleyman Nüzhet’te roman boyunca görmek mümkündür.

Hüseyin Yaşar’a göre “Nüzhet, *Aşk Memnu*’nun Adnan Bey’i ve *Mai ve Siyah*’ın Ahmet Cemil’i gibi durağan ve düş kurmakla yetinen bir kişi değildir” (Yaşar, 2013, s.285). Adnan Bey ile babalığı açısından farklıdır. Süleyman Nüzhet iki yıl boyunca Avrupa’da kızından zorunlu bir ayrılığın ezinliğini yaşamış, romanın geneline bakıldığında kızına karşı bütün sorumlulukları yerine getiren ve kızı için aşkı ile evlenmekten vazgeçen bir babadır. Ancak Adnan Bey, çocukları büyüdüğü için evlenmeye karar vermiştir. “Halit Ziya’da bütün babalar aynı model üzerine tasarlanmışlardır. Ancak Nüzhet, bu modelin en fedakâr, en batıcıl ve en sosyal bir aydınıdır”(Yaşar, 2013, s.305).

Dışadönük düşünen tipler genellikle faaliyetlerini entelektüel sonuçlara bağlarlar (Jung, 2019, s.36). Eserde Süleyman Nüzhet’in aydın kimliğinin ön planda olduğu görülür ve entelektüel yeterliliği sezdirilir. Dönemin iki Batı diline, Fransızca ve İngilizceye hâkimdir. Paris’te kaldığı süre içinde siyasal faaliyetlerin yanı sıra Fransızca’yı en iyi şekilde öğrenmiş kendini bireysel olarak yetiştirmiştir. Fransızca ve İngilizce dergi ve gazetelerini yakından takip eder, gemide bile kitap okur. Süleyman Nüzhet bütün bunların yanında müziğe ve tiyatroya da ilgi duyar:

“La Fille De Madame Angot’dan Clairette’nin meşhur parçası hâtrına geliyor ve bu musiki onu daha evvellere, Tepebaşı Bahçesi’ne değil, eski Naumlara, Güllülere, Beyoğlu’nun o büyük tiyatrolarına, Gedikpaşa’nın türlü hâtırata cevelangâh olan sahnesine sevk ediyordu” (Uşaklıgil, 2009, s.42-43).

Dışadönük tiplerin özelliklerinden biri de akılcı olmayandan hoşlanmamaları, korkmaları ve bu yüzden duygularını bastırmalarıdır (Fordham, 2019, s.47). Korkmalarının sebebi gölge işlevlerine yenik düşmelerinden kaynaklanmaktadır. Süleyman Nüzhet’in kadınlarla olan ilişkisinde son derece muhafazakâr olmaya çalıştığı gözlemlenir. Gençlik aşkı Suat’a olan duyguları tek taraflı olarak kalmış, Suat’tan sonra Server’e âşık olmuştur.

Yalnızken karşılaştıkları merdivenlerde tırabzanların üstünde elini Nüzhet’in eline koyan Server’in karşısında Süleyman Nüzhet tehlikenin farkındadır. “İkilem yaşayan Nüzhet, vicdani tarafı ile nefsanî tarafının arasında kalarak kendi benliği ile uzlaşmaz karşıtlık içerisine girer” (Kurt, 2014, s.197-198). Bütün cinsel arzularına gem vurur ve ürkekleşir. Bastırdığı duyguları ile karşı karşıya kalan Süleyman Nüzhet içten içe kendini azarlar: “Zihninin içinde: “Nüzhet, fena bir günah işlemek üzeresin!.. itabı vardı” (Uşaklıgil, 2009, s.207).

Düşünsel ve kültürel düzlemde sağlam bir kişilik olarak çizilen Süleyman Nüzhet, doğru kadın ilişkileri konusunda bu kusursuz kişiliğiyle çelişen tutum içine girerek gölge işlevinin esiri olmaktan kendini alıkoyamaz. Server ile ilişkisinde dirense de sonunda arzularına yenik düşerek tensel temas kurması bunu göstermektedir. Toplumda kabul görmeyen değerlere karşı olan dışadönük düşünen tip olarak diğer kahramanların nikâhsız ilişkilerini eleştirirken zaafına yenik düşer ve vicdan muhasebesi yapar:

“ Kendisini böyle zaafı arasında bînsaf muhakeme ile tedkik ederken nefsinden tiksinişleri olurdu. O zaman her şeyi bırakmak, kaçmak, bir yerlere gidip kendisinin zaafıyla oynayan vesailden uzak bir köşede sinmek, saklanmak heveslerini duyardı” (Uşaklıgil, 2009, s.324-325).

Süleyman Nüzhet, Server’e duyduğu aşk ile ruh dünyasında derin çatışmalar yaşar. Gölge işlevi ile olan bu çatışmasını ve bu gönül macerasını kendi iç dünyasında şöyle değerlendirir:

“Mumunu yaktı. Aynasına baktı. Bugün kendisini biraz yorgun gördü: —Biraz da fazla yaşlısın, azizim; dedi, seni bu hâlinde bekleyen kızın ancak yirmi iki baharı olduğuna sevk-i

fikretmekten hâli kaldığın dakika işte senin için bir devre-i cinnetin an-ı hulûlüdür” (Uşaklıgil, 2009, s.422).

Kırk beş yaşındaki Süleyman Nüzhet, kendisini hafiflik olarak değerlendirdiği bu maceraya iten gölge işlevinden dolayı, içgüdülerinin esiri olan aklıyla karşı karşıya kalmıştır.

Süleyman Nüzhet’in yaşadığı aşk ilişkileri karşılaştırıldığında Suat’ı cinsel arzudan uzak daha ziyade platonik bir aşkla sevdiği görülür. Onun evleneceğini ve adının aşk dedikodularına karıştığını öğrendiğinde çok üzülür ve Suat’ı kıskanır. Suat’ın temiz kalmasını ister. Bu da Süleyman Nüzhet’in evliliğin ölçüsünü toplumsal değerlerden yana koyduğunu gösterir. Bu duruşu da yine kabul ettiği değerlerin dışına çıkmayan dışadönük düşünen tip özelliğidir. “Fakat Suat’ın adının aşk dedikodularına karışması ve Server’e olan aşkının sevgiye dönüşmesi sonucu biri toplumsal diğeri kendine göre bir aşk macerası olabilecek düzeyde kişisel ve gizli olan iki aşk arasında bir çatışma yaşar” (Ağca, 2008, s.424-425). Dolayısıyla yaşadığı iki aşktan birini değerlerine ters düştüğü için kaybeden Süleyman Nüzhet, ikinci aşkını zaaflarına yenik düşerek yaşar ancak kızı için ondan da vazgeçerek gölge işlevinden sıyrılır.

Süleyman Nüzhet’in romanın başından sonlarına kadar yaşadığı aşk hâricinde herhangi bir zihnî ve fikrî dönüşüm geçirmediği görülür. Roman boyunca görülen tek zaafı Server’e olan aşkıdır. Bu zaafına da yenik düşmediği için kimlik bunalımı yaşamaz.

3.1.1.5. Bihter

Bihter, *Aşk-ı Memnu* romanının ana karakterlerinden biridir. Melih Bey Takımı olarak bilinen ailenin üyesi ve hafifmeşrepliğiyle tanınan Firdevs Hanım’ın kızıdır. Annesinden dolayı kötü bir üne sahip olma durumunun Bihter’i mutlu ettiği söylenemez. Ölmüş babasına düşkün olan Bihter annesinin aksine eşine sadık olmayı ve hayatını mutlu bir şekilde yaşayabilmeyi amaç edinir. Bu yüzden de girişken, sevgi dolu ve uyumlu bir kişiliği vardır. Ancak yaşadıkları karşısında gölge işlevinin etkisine giren Bihter değişir ve hiç benzemek istemediği annesine benzeyen özellikleri açığa çıkar.

Bihter’i ilk önce sevecen, sıcak, ılımlı, eğlenceli ve neşeli kişiliğiyle tanırız. Bu özellikleri ile Bihter’in dışadönük olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Ferda Atlı; Bihter'in "verdiği kararlardan geri adım atmayan, dışadönük, atılğan ve risk alan bir karaktere sahip, gittiği yere rahatlıkla uyum sağlayan, iletişim yeteneği güçlü olan" (Atlı, 2017, s.41) bir kişilik olduğunu belirtir.

Romanın başında Adnan Bey ile Bihter'in izdivaç mevzusundan bahsedilir. Bihter'in bu izdivaca karşı sergilediği tavır gayet masumane ve sevgi doludur. Adnan Bey'in dul ve iki çocuklu olmasını bile olumlu karşılar:

"Çocuklar?.. Bilakis Bihter'in hoşuna gidiyordu. Hatta şu dakika düşünürken bir tuhafılık bile buldu: 'Bana, anne diyecekler, öyle mi? Mini mini bir anne! Yirmi iki yaşında iken bir genç kızın annesi olmak!.. Şu hâlde onu on yaşında doğurmuş olacağım. Hele oğlan!.. Oh!.. Sahih, ablamın hakkı var : Yumuk yumuk gözleriyle bir bakıyor ki..'" (Uşaklıgil, 2006, s.44).

Adnan Bey'le evlenmeyi duygularından ziyade aklının ve maddi isteklerinin doğrultusunda düşünerek kabul etmesi Bihter'in dışadönük düşünen bir karakter olduğunu yansıtır. Onun için önemli olan nesnel belirleyicilerdir. Yani Bihter için aslında Adnan Bey ile evlenmek demek görkemli bir yalı ile evlenmek demektir (Korkmaz, 2016, s.168). Bu düşünceler, Bihter'in bilincinin dolaylı bir şekilde yansıtıldığı sahneler yoluyla ifade edilir:

"Lakin Adnan Bey'le izdivaç demek Boğaziçi'nin en büyük yalılarından biri; o önünden geçilirken pencerelerinden avizeleri, ağır perdeleri oyma Louis XV ceviz sandalyeleri, iri kalpaklı lambaları, yaldızlı iskemleleriyle masaları, kayıkhanesinde üzerlerine temiz örtüleri çekilmiş beyaz kikle maun sandalı fark olunan yalı demekti" (Uşaklıgil, 2000, s.44).

Bihter'in entelektüel oluşu okuyucuya tanıtıldığı pasajdan öğrenilir:

"Bihter de hemen her şeyden bir parça bilirdi. Mecmuaları karıştırarak, hikayeler okuyacak derecede Türkçe, Beyoğlu dükkânlarında sarf olunacak kadar Fransızca, hatta her vakit Tarabya'dan tedarik olunan hizmetçi kızlardan öğrenilmiş Rumca bilir; piyanoda valsler, kadriller, romanslar çalar; icap ederse gayet vakar ile, his ile okuduğu şarkılara hemen kendi kendine öğrenilmiş uduyla pek güzel refakat ederdi" (Uşaklıgil, 2006, s.47).

Dışadönük bir bireyin faaliyetlerini entelektüel sonuçlara bağlamaya çalışması Bihter'in kişilik özelliklerinde de görülür. Nihal ile ilk tanıştığı ve iletişime geçtiği zaman da ılımlı ve yumuşak tavırlar sergileyerek iyimserliğini gösteren Bihter'in yansıttığı kişilik özellikleri dışadönük birey oluşuna işaret eder:

"Bihter ilerlemekte devam etti ve tatlı, birden ilk münasebetlerin serinliği latif bir muhabbet havasıyla ısındıran tebessümüyle, bir elini Nihal'in

omzuna koydu, diğeri eliyle elini tuttu ve çocuğun nahif vücudunu çekti” (Uşaklıgil, 2006, s.129).

İnsanlarla çabuk ilişki kurabilme özelliği ve tatlı dilliliği ile yine bir dışadönük düşünen olduğunu bariz bir şekilde gösteren Bihter, Nihal ile tanışır tanışmaz onun gönlünü de kazanmayı başarır:

“Beni seveceksiniz değil mi? Zaten beni sevmemek mümkün olmayacak... Ben sizi o kadar çok seveceğim, seveceğim ki nihayet siz de beni seveceksiniz” (Uşaklıgil, 2006, 130).

Bihter Göksu gezintisine gidilen güne kadar oldukça uyumlu, sevecen ve yumuşak bir kişiyken her şeyin tersine dönüşü Bihter’in bastırdığı duygularıyla yüzleşmesi sonucu olur. Yalıdağınların hep birlikte Göksu gezintisine çıktığı gün, Behlül ile Peyker arasında yaşananlar Bihter’in gölge işlevinin açığa çıkmasını tetikler. Behlül’ün Peyker’i ensesinden öpmek için eğildiği sahne Bihter’de uyandırdığı şehvet duygusuyla cinsel açlığını fark etmesine sebep olur. Bu durum Bihter’in arzularıyla “Behlül arasında belli belirsiz bir bağ kurmasına yol açar” (Moran, 2013 s.96).

Bu gezintiden sonra bastırdığı duyguların açığa çıkması ile Bihter’in ruh hâli değişir. O akşam gezintinin yorgunluğuyla odasına çekilen Bihter günün değerlendirmesini yapar. Vücudunda hissettiği ateşin etkisiyle üzerindeki gömleği çıkarır ve çıplak kalır. Adnan Bey’in içeri girmek istemesi hoşuna gitmez ve kendisi ile yalnız kalmak ister. Bihter evliliğini ilk defa o gece sorgular. Adnan Bey’le mutludur ancak bu mutluluk yatak odasının dışında geçerlidir. Tüm kadınlığı ile kocasına bağlıdır ancak aşk ile bağlanmadığını fark eder. O geceye kadar bir yılı dolmuş olan evliliği ile ilgili olumsuzlukları düşünürken ruhunun kendisine ait olmadığını anlar. Ayna karşısında kendisi ile yüzleşen Bihter’e o dakikadan itibaren üvey annelik sıfatı da ağır gelmeye başlar. Bu değerlendirmeleri yaparken Behlül’ün Peyker’i öpmek için ona doğru yaklaştığı an gözünde canlanır. Şahit olduğu bu durumdan sonra Peyker’in Bihter’e kocasını aldatmak için evlenmediğini söylemesi ile ona bulunduğu imayı hatırlar. Aynadan çıplak vücudunu izlerken aşktan yoksun kalacağını düşündüğü bu gece de kendisi ile yaşadığı bu hesaplaşmalar onun kırılma noktasıdır. Ortaya çıkan hislerinin etkisi ile bastırmaya çalışsa da gölge işlevinin etkisi altına girmekten kendini kurtaramaz ve Bihter’in değişimi başlar. Evliliği maddiyattan ziyade manevi olarak görmeye başlayan Bihter için yaşadığı yalı

ona huzur vermez. ”Egemenliği altına aldığı ama ruhunu ele geçiremediği bu mutantan ev, onun için artık içinden çıkılamaz bir labirent hâlini almış, ateşten bir cehenneme dönmüştür” (Korkmaz, 2016, s.173). Bihter’in tutumu artık nesneye yönelik değil özneye yönelik olmuştur.

Evliliğinde yaşadığı cinsel tatminsizlik ile Adnan Bey’den giderek uzaklaşan Bihter artık ona kocası gibi değil bir dost ve saygı duyulacak bir insanmış gibi bakmaya başlar. Sahibesi olduğu yalının uşaklarından bütün ev halkına kadar kimsenin kendisini sevmediğini anlar. Üvey annelik sıfatından da artık sıkıldığını kendine itiraf eder. Fakat Behlül’ü düşünürken yine kendisi ile savaştığını ve gölge işlevini baskıladığını görürüz:

“Düşünmedi, düşünmek istemedi. Evet, ne için düşünecekti? Behlül hatrına geldikten sonra zihninde başka bir hatıra uyandı: Onu Peyker’in arkasında dudakları muhteris bir buse ile titreyerek hemen eğiliyor; yakıcı, ısıracı bir buse ile Peyker’in ensesinden öpmek için orada can veriyor gördü; daha sonra çapkın bakışlarıyla hamakta Firdevs Hanım’ı sallarken gördü” (Uşaklıgil, 2006, s.209).

Bihter’in iç dünyasındaki bu görüntüde annesine benzememek ve sırf onun gibi bir kadın olmamak için cinsel arzularını bastırdığı açıktır. Annesine olan öfkesi ile iç dünyasında bir çatışma hâlinedir. Tasavvur ettiği bu görüntüde annesi ile Behlül’ün şakalaşması bile Bihter’i hiddetlendirmek için yeterlidir:

“Lakin artık utanınız, siz bir ihtiyar karısınız, ihtiyar, ihtiyar, anlıyor musunuz? demek istemiş idi. Evet, asla Firdevs Hanım’a benzemeyecekti, işte yemin ediyordu” (Uşaklıgil, 2006, s.210).

Gölge işlevi ile girdiği savaşta Bihter, hayatında eksik olan şeyin sevmek olduğunu fark eder, yaptığı evliliğin hata olduğunu düşünür ve pişmanlık yaşar. Artık sevmenin onun için yasak olduğunu anlayan Bihter annesi gibi eşine ihanet eden bir kadın olmamak için duygularını bastırmaya devam eder.

Bir Aralık akşamı Behlül’ün odasına girince aralarında bir yakınlaşma gerçekleşir. Bu yakınlaşma ile o güne kadar Behlül’den ve duygularından kaçan Bihter’in kendine direnecek gücü kalmaz. Gölge işlevine mağlup olur. Geceyi Behlül ile geçirdikten sonra arzularına boyun eğdiği için yaşadığı pişmanlık peşini bırakmaz. Kendini “tevellüs etmiş, sefil, murdar bir mahlûk” (Uşaklıgil, 2006, 255) olarak görmeye başlar. Artık annesinden bir farkı kalmamıştır. Dışadönük düşünen tiplerin, toplumsal ahlâki kurallara uyma davranışı ve uymayanları da tamamen ahlâksız görme özelliği Bihter’de de görülür. Bihter’in gözünde annesi hatalı ve karakersiz bir kadındır. Annesi gibi olmamak için çaba

sarf eden ve bu yüzden sürekli duygularını bastıran Bihter kendisine karşı açtığı savaştan mağlup çıkar. Duygulardan kaçamaz ve nihayet o da kaçtığı hislerinin esiri olur. Bihter'in yaşadığı bu durum ile Ömer Behiç'in yaşadıkları birbirine benzer. İkisi de bastırdıkları ve eleştirip kınadıkları davranışlara karşı kontrolünü kaybeder. Jung'un kuramına göre bireyde biri rasyonel biri irrasyonel şekilde gelişen işlevlerin denge ilişkisi için de olması önemlidir. Bu işlevlerden biri baskın olursa ortaya çıkan durum nevroz ile sonuçlanır. Bu karakterlerde de genellikle gölge işlevin baskın olduğu görülür. Nitekim bu durum Bihter'de nevrozla sonuçlanır.

Bihter Behlül ile yaşadığı bu yasak aşk sonucu suçluluk duygusu ile baş başa kalır. Bu durum onun ruh hâlindeki çöküntünün ayak sesleridir:

“O vakaya herkes vâkıf da kendisine merhamet ederek bir şey söylenmiyor gibi bir şey hissediyordu. O günden beri herkesin nazarında sanki bir şey değişmiş idi, hatta eşyada bütün evin içinde yüzüne bir vukuf nazarıyla bakan bir hâl bulunuyordu” (Uşaklıgil, 2006, s. 258).

İkinci yakınlaşmalarından sonra kendini artık tamamen bu sevgiye ve aşka teslim eden Bihter için bu ilişki Behlül'ün Nihal'e meyledip onu bırakması ile sonuçlanır. Bihter'in yaşadığı duygu patlaması “ –Lakin yarabbi! Anlasanıza ölüyorum. Onların gözümün önünde... Ben işkenceler içinde kıvrılırken, onların saadetlerinden ölüyorum...” (Uşaklıgil, 2006, s.486) feryadı ile yaşanır. Gizlediği duyguların daha fazla önüne geçemeyen Bihter bu feryattan sonra annesinin dizlerinde ağlar.

Psikolojik gerilimin zirveye ulaştığı romanın son kısımlarında yasak aşkı ortaya çıkan Bihter için artık yaşamanın bir anlamı kalmaz. İnsanların gözünde düştüğü durumdaysa ölmeyi yeğler:

“Yaşamak, böyle, bu nazırların altında yaşamak? Lakin ne için yaşayacaktı? O zaman ölümü düşündü. Evet, ölecekti” (Uşaklıgil, 2006, s.507).

Ortaya çıkan bu psikopatolojik durum sonucu Bihter Adnan Bey'in silahı ile intihar eder. Özünde sevgi dolu ve iyimser Bihter, Berna Moran'a göre de “başta namuslu bir kadındır ve namuslu kalmak için çırpınır; ne var ki içinde bulunduğu koşullar ve yaratılışındaki eğilim, onu önüne geçilmez bir zorunlulukla, kocasını aldatan bir kadın yapar” (Moran, 2013, s.95). Moran, Halid Ziya'nın özellikle psikolojik nedenler üzerinde durduğunu belirterek Bihter'in üç aşamadan geçtiğini söyler (Moran, 2013, s.95). İlk aşamada “Genç

kızlık emellerine kavuşacağı umuduyla zengin Adnan Bey ile evlenen ve görevini yapmaya çalışan” (Moran, 2013 s.95) biri olarak karşımıza çıkar. Bu aşamada Bihter, Jung tipolojisine göre nesnel olgulara yönelen ve kabul edilen fikirler doğrultusunda hareket eden dışadönük düşünen tip özellikleri sergiler.

İkinci aşamada “Hayal kırıklığına uğradığı için mutluluğu yasak bir sevgide bulan” (Moran, 2013, s.95) Bihter; Jung tipolojisine göre bastırıldığı duyguların ortaya çıkması sonucu gölge işlevi olan içedönük hissedilen tip özellikleri sergiler.

Son aşama ise “Bıkıldığını ve terk edildiğini anlayarak kıskançlıkla boğulan ve intikam için her şeyi yıkıp intihar eden” (Moran, 2013, s.95) Bihter için iplerin koptuğu noktadır. Jung tipolojisine göre dışadönük düşünen bir tipin “nahos sonuçlarını tatmak zorunda kalanlar genellikle en yakın akrabalarıdır” (Jung, 2019, s.367). Bihter de kendini öldürüp yakınlarına acısını yaşatarak bir nevi onlardan intikamını almıştır.

3.1.1.6. Hasan Tahsin Efendi

Hasan Tahsin Efendi, *Ferdi ve Şürekâsı* romanının kişilerindendir. Ferdi ve Şürekâsı Ticaretevi’nin dört muhasebecisinden biri olan Hasan Tahsin Efendi içlerinde en ihtiyar ve emektâr olan çalışandır. Romanın başkişisi İsmail Tayfur’un da en yakın arkadaşıdır.

Önceden İsmail Tayfur’un babasının refiki olan Hasan Tahsin Efendi, aralarında yaş farkı olmasına rağmen İsmail Tayfur ile zaman geçirmekten keyif alır. “Hasan Tahsin Efendi, farkına varmaksızın gençliğini geçirmiş bir ihtiyar olduğu için İsmail Tayfur’un refakatinden bir şebab rayihası alır, bundan telezzüz ederdi” (Uşaklıgil, 2017, s.34). İsmail Tayfur’un gençliği ona ihtiyarlığını unutturup kendisini iyi hissettirir.

Çalışıkları ticarethanenin patronu olan Ferdi Bey, kızını İsmail Tayfur ile evlendirmek ister. Ferdi Bey’in bu teklifine olumsuz bakan İsmail Tayfur, durumu Hasan Tahsin Efendi ile paylaşır. İkilinin arasında geçen konuşmalardan anlaşıldığı üzere olaylara Hasan Tahsin Efendi daha nesnel ve mantık çerçevesinden bakarak yaklaşır. “Ben böyle şeyleri unutmam. İhtiyarlar, kalpleri artık aşka, şiire uzak kaldığı için başkalarının kalbindeki aşkı, fikrindeki şiiri hususi bir takayyütle muayene ederler” (Uşaklıgil, 2017, s.36) sözünden anlaşıldığı üzere Hasan Tahsin Efendi için duygulardan önce mühim ve öncelikli

olan gerçekler ve düşüncelerdir. Dışadönük düşünen tipin kabul ettiği kurallar hem onlar için hem çevreleri için geçerli ilkedir. İsmail Tayfur'un sıcak bakmadığı bu izdivaç meselesi, Hasan Tahsin Efendi'nin mantığına göre kabul edilmesi gereken bir tekliftir. Bu yüzden de ona göre doğru olana İsmail Tayfur'u da ikna etmeye çalışır:

“On dört yaşında bir kız şeklinde yüz bin lira! Yüz bin lira! İştıyor musun? Bu kelimenin dehşeti seni titretiyor mu? Yüz bin lira! Ah! Bu o kadar büyük bir şeydir ki ismi ağzıma sığmıyor zannediyorum” (Uşaklıgil, 2017, s.38).

Hasan Tahsin Efendi'nin bu düşüncesine bakıldığında yine onun için ehemmiyetli olanın duygu olmadığını görürüz. Ferdi Bey'in zengin olmasından dolayı kızı ile evlenirse İsmail Tayfur'un hayatının kurtulması onun için daha önemlidir ve olması gereken mantıken evlenmesidir. Bu noktada zengin bir hayatı duygusallığa tercih ettiğinden Hasan Tahsin Efendi'yi nesnel oluşumların çektiği söylenebilir. Bu özellikleri ile Hasan Tahsin Efendi dışadönük düşünen tip örneğidir.

Jung'a göre, çevresindekiler bir dışadönük düşünen bireyin doğrusunu kabul etmiyorsa ona göre hatalı konumunda olurlar. Hatta bu yüzden hatalı gördüklerini mantıksız da bulurlar (Jung, 2019, S.366). Bu özelliğe Hasan Tahsin Efendi'de şahit olunur. Teklifi ısrarla kabul etmeyen İsmail Tayfur'a “Sen delisin Tayfur” (Uşaklıgil, 2017, s.80) der. Onun bu durumu kabul etmemesi Hasan Tahsin Efendi'ye göre hiç akıllıca değildir:

“Servet senin ayaklarının altına alınıyor, sen elini uzatacak olursan niçin vicdanına karşı kabahatli olasın? Ferdi'ye damat olmakla vakarını, haysiyetini, cenabını izzetini satacak değilsin. Bugün sana her türlü şahsi meziyetlerden başka büyük bir servete malik bir kız veriyorlar; bu kız, sana zevce olmaya şayeste olmasaydı, o kızı yalnız serveti için kabul etmek lazım geleydi, o vakit bir izdivaç değil bir iş yapmış olurdun. Sana zevce teklif ediyorlar, o zevcenin meziyetlerine bir de servet ilave ediyorlar, sen kabul etmiyorsun, neden?” (Uşaklıgil, 2017, s.80).

İsmail Tayfur ile aralarında geçen bir başka diyalogda Hasan Tahsin Efendi'de dışadönük düşünen tipin, düşüncenin yanında duyguyu küçümseme özelliğini görürüz. Ona göre İsmail Tayfur'un asıl sevdiği kız Saniha'ya olan aşkı hayal, patronun kızı Hatice ile evlenmesi hakikattir. Bu iki seçenek arasında seçilmesi gereken, ona ve doğrularına göre kesinlikle hakikat olandır:

“Ah! Çocuk! Elinde insanları mesut edecek sebeplerden hiçbir şey yok. Yalnız bir sevmek sevilme hılyasıyla her şeyden istigna gösteriyor”

(Uşaklıgil, 2017, s.85).

İsmail Tayfur'un Hasan Tahsin Efendi'ye göre hayal olana meyilli olup hakikate karşı isteksiz durması hiç akıl kârı değildir. Hasan Tahsin Efendi'ye göre istenirse hisler akıl yoluyla kontrol edilebilir:

“İnsan sevmek istediğini sever. Kalbimizdeki hisler, yine bizden gördükleri müsaade üzerine hasıl olmuşlar, vücut bulmuşlar, tevessü etmişlerdir; her arzumuzu kendimiz icat ettiğimiz gibi aşkımızı da kendimiz icat ederiz. Bugün birisini sevmek isteriz, onu sevmekten telezüz ederiz, kalbimizde bir aşk mukaddimesi hasıl olur, ona müsaade ederiz, büyür, büyüdükçe bizi istila eder, istila ettikçe kendimizi ona mâhkum kıyas ederiz bu bir vehimdir ki sırf kendi icatlarımızdandır. Yarın sevdiğiniz bir şeyi sevmemek isteyiniz, nefrete şayan bir nokta icat ediniz, müsaade ediniz o nefret, kuvvetini tezyit etsin, yavaş yavaş kalbinizdeki perestiş duygusuna tesir eylesin, sevdiğiniz şeyi son derece sevmediğinizi anlarsınız” (Uşaklıgil, 2017, s.87).

Hasan Tahsin Efendi'nin bu düşüncesine göre bir insan ne hissetmek istediğine akıyla karar verebilme gücüne sahiptir. Onun kişilik yapısında da olduğu gibi kişi akıyla hislerini kontrol edebilir. Bu yönüyle de Hasan Tahsin Efendi kararlı bir dışadönük düşünen tip karakteri çizer.

Romanın sonunda, Hacer ile evlenen ancak aklını yitiren İsmail Tayfur'un düştüğü trajik durumdan sonra Hasan Tahsin Efendi duyguların yerine akıl ile hareket etmenin aslında her zaman doğru olmadığını kabullenir ve bu trajik duruma sebep olanlardan biri olduğu için pişmanlık duyar:

“Damat! Zavallı Tayfur! O menhus izdivaçta benim dahlim olduğunu düşünüyorum da ne kadar muazzap oluyorum! Bütün bu musibet yok mu? Öyle zannediyorum ki buna iki kişi sebep oldu; annesi ile ben! Annesi oğlunu zengin görmek istedi, ben bütün hayatımla husulüne çalıştığım bu servetin hiç olmazsa bizden birine geçmesine çalışmışım. Her ikimiz de servetin saadeti husule getiremeyeceğini kalbi başka emelle memlu bir adama kanaat vermeyeceğini düşünmemiştik, nihayet...” (Uşaklıgil, 2017, s.190).

Dile getirdiği bu pişmanlık duygusuyla dışadönük düşünen tip Hasan Tahsin Efendi'nin katı düşüncelerinin kırıldığı ve duyguların da hafife alınıp arka plana atılmaması gerektiğini anladığı görülür.

3.1.2. Dışadönük Hisseden Tipler

3.1.2.1. Vedide

Vedide *Kırık Hayatlar* romanının ana karakterlerinden biridir. Ömer

Behiç'in karısı ve iki kız çocuğu annesidir. Kültürlü bir ailede yetişmiş olan Vedide değerlerini içselleştiren geleneklerine bağlı, örnek bir ev hanımıdır.

Vedide ile Ömer Behiç evlilikleri ile etraflarındaki insanları imrendiren bir çifttir. Sekiz yıllık bir evlilikten sonra ilk kez ev sahibi olmuşlardır. Çizilen mutlu aile tablosunda Vedide kendi evinde eşi ve çocukları ile huzurludur.

Kadın psikolojisinin en belirgin özelliği Jung'a göre hissetmedir ve genellikle kadınların bariz şekilde dışadönük hisseden tipler arasından çıktığını belirtir (Jung, 2019, s.375). Vedide'nin de kişilik özellikleri dışadönük hisseden tipe yatkındır.

Vedide'de en çok göze çarpan dışadönük hisseden tip özelliği, sevgi seçimindeki hissiyatlarının genel değerlerle uyumlu oluşudur. Bu tipteki kadınlar için doğru erkek seçiminde genellikle saygınlığına, konumuna ve yaşı itibarıyla uygun oluşuna dikkat edilir (Jung, 2019, s.376). Vedide için Ömer Behiç yaşı, konumu ve saygınlığı ile ona uygun bir eştir. Bu yüzden evliliğinin ilk zamanları kocasına karşı sevgiden ziyade saygı duyar. Zamanla kocasına olan duygularının sadece saygıdan ibaret olmadığını anlar ve ona karşı hayranlık duyduğu bir sevgi besler.

Jung, bu tip kadınların eşlerine iyi yoldaşlar, çocuklarına da mükemmel anne olduklarını söyler (Jung, 2019, s.376). Dışadönük hisseden tip grubuna giren kadının aile yaşantısını yaratan kadın tipi ve iyi bir ev sahibesi oldukları görülür. Ömer Behiç ile Vedide'nin aralarındaki uyum ve paylaşımdan iki iyi yoldaş oldukları gözlemlenir. Birlikte zaman geçirmeyi seven çift, çocukları ile olan iletişimlerinde de iyi bir anne baba profili çizer. Vedide hem iyi bir eş hem de iyi bir annedir.

Bu çiftin sosyal yaşantılarında sürekli hareketlilik vardır. Ömer Behiç'in doktor olması sebebiyle hastaların hayatları ve acıları hakkında bilgi sahibidirler. Vedide, kırık hayatlar yaşayan ve çaresiz olan bu insanlara merhamet eder. Dışadönük hisseden tiplerin duyguları aşırıya zorlandığına yapmacık ve ilgisiz bir kişilik sergileme özelliği vardır. Ancak duyguları kişisel kaldığı sürece aksine sempatik, yardımsever bir kişiliktir (Fordham, 2019, s.52). Romanda Vedide'nin yapmacık ve ilgisiz bir kişilik sergilediği görülmez, aksine karşısına çıkan bu kırık hayat örnekleri karşısında iyi niyetini ve yardımseverliğini korur. Çevresi tarafından sevilen Vedide'nin evlerinde çalışan yardımcılara olan yaklaşımı da naiftir. Dolayısı ile Vedide yapmacık ve ilgisiz tavırlılarından ziyade bu tipin

sempatik, sevecen ve yardımsever kişilik özelliklerini sergileyen bir dışadönük hissedendir.

Her tipin baskıladığı gölge işlev Vedide’de de kendini hissettirir. Gölge işlevi, içedönük düşünme olan bu tipteki kişiler, düşünmeyi baskılar çünkü hissetmeyi en çok bozan işlev düşünmedir. Jung, dışadönük hisseden tipin düşüncüsü bastırma bile bu bastırmanın tam olmadığını söyler. Ancak eğer mantığı onu hissetmeyle bağdaşmayan sonuçlara yöneltirse o zaman düşüncüsü tam bastırıldığını belirtir (Jung, 2019, s.377). Vedide’de, onu tedirgin eden durumların başına gelme ihtimali düşüncesi vardır. Etrafında şahit olduğu o kadar mutsuz hayat örnekleri varken içten içe yaşadığı bu huzurlu aile hayatının hep böyle sürüp gitmeyeceği endişesi ile sürekli karşı karşıyadır. Böyle bir endişesi olduğu için Vedide’nin düşüncüsü tam olarak bastıramadığı söylenebilir. Bir nevi gölge işlevinin tehdidi ve etkisi altındadır.

Jung’a göre, bu tip kadınların en gizli düşüncelerinin, hisleriyle en değer verdikleri nesnelere bağlı olduğu zamanlar vardır (Jung, 2019, s.378). Vedide’nin en büyük korkusu ve sürekli içini kemiren düşünce, bu hayatta en çok değer verdiği kocası Ömer Behiç’in bir gün onu aldatma ihtimalidir:

“Evet, en ziyade ondan, onun hayatından korkardı. Bütün karı koca hikâyelerini dinlerken hep beyninin içinde kendi saadetini tehdit eden o korku vardı” (Uşaklıgil, 2012, s.79).

Bu olumsuz düşünceler karşısında Vedide yine Ömer Behiç’e sığınır. Kocasına çok güvenen Vedide, onun hakkında olumsuz düşüncelere kapıldığı için utanır, kendisini ayıplar:

“nefsini ona karşı bir günah işlemiş olmakla müttehem görerek bu günahın affını ona daha ziyade sokulmakta, onu daha fazla nümayişlerle severek muhabbetinin daha analık tekayyüdleriyle ihata etmekte arardı” (Uşaklıgil, 2012, s.80).

En sonunda teselliye yine onun kollarının arasında bularak bu olumsuz düşüncelerine karşı galip gelir. Vedide, içten içe hissettiği bu kötü olasılığın gerçekleştiğine önceleri ihtimal vermese de Ömer Behiç ile aralarına giren uzaklıktan dolayı kendini yine kocasını sorgularken bulur. Aralarına giren duygusal uzaklıkla birlikte kocasının ondan bir suç işlemiş gibi kaçması durumunun Vedide’ye göre tek sebebi vardır. Hissettiği bu ihanete bir kanıt arama fikrine kapılsa da bu düşüncesini bastırır. Kocasının ceplerini karıştırmak, yazı masasını karıştırmak, kapısını dinlemek gibi teşebbüslerde bulunmak istese

de bunu yapmaz. Burada Vedide'nin gölge işlevine karşı çıktığı görülür. Gölge işlev, kişilerin zaaflarını ortaya çıkardığından dolayı sonrasında kişide pişmanlık ve utanç duygusu yaşanır. Bu yüzden zaaflar saklama ihtiyacı ile bilinçdışında tutulur. Jung, hisseden tipe giren kişilerin düşüncenin etkisi altında kaldığını, onun tutsağı olabileceğini hatta ondan korku duyduğunu dile getirir (Jung, 2018, s.99). Bu diğer tipler için de geçerlidir. Düşünen tip duygularının, duyumsal tip sezgilerinin etkisi altına girmekten çekinir ve gölge işlevler bastırılır. Bu bilinçdışına itilen zaaflar herkeste patlak vermez. Vedide de ilişkilerini denge içinde tutabilen bir kişilik yapısı gözlemlenir. Aldatıldığından neredeyse emin olmasına rağmen bu düşüncelerine kanıt arama girişiminde bulunmayı kendine yakıştırmaz. Böyle bir duruma düşme düşüncesinden bile hazzetmez:

“Kaç kere kadınlığının tecessüsüyle onun ceplerini karıştırmak, yazıhanesini yoklamak, anahtar uydurmak istedi; kaç kere eve gelen hastalarını muayene ederken gözetlemek, dostlarını, hususıyla Bekir Servet'i kabul ederken kapıdan dinlemek düşündü; sonra mizacının vakarı bu vasıtaların zilletinden iğrenirken, bir yandan da içinden bir korku: Ya inkâr kabul etmeyecek bir bürhan bulursan, ya öyle bir emareye vâsıl olursan ki seni artık iştibahın tesliyesinden de mahrum bıraksın! Evet, o zaman ne yapacaksın?.. diye bağıırırdı” (Uşaklıgil, 2012, s.331).

Pasajda da görüldüğü üzere Vedide'nin aşağılığından iğrendiği düşünce ve yaşadığı korku tamamen gölge işlevine karşı yaşadığı savunma mekanizmasıdır. Vedide bu ruh hâllerini sadece kendi içinde yaşar ve kimseye fark ettirmez.

Bir akşam yemeği esnasında Vedide ve Ömer Behiç arasında geçen sohbette Neyyir'in ismi anılır. Vedide için bu kadının adı geçtiği andan itibaren kocasındaki panik havası aldatıldığına kanıtı olur. Bu durumdan emin olduğu zamanlarda kocasından intikam alma düşüncelerine kapılır. Bu düşünceler tamamıyla Vedide'nin gölge işlevi olan içedönük düşünen tip özelliğinden kaynaklanır. Jung'un kuramına göre gölge işlevi içedönük düşünme olan dışadönük hisseden tiplerin “bilinçdışında en başta gelen düşünme işlevi oldukça kendine özgüdür; ilkel ve olumsuz bir düşünmedir” (Stevens,2014, s.129). Vedide'nin aklından geçen; “Talâk!.. Bunu çirkin, adi buluyor. Çocuklarını alıp kaçmak yahut, evin içinde, nefsinin hazf ederek, onunla her türlü münasebeti keserek, bir köşeye büzülüp hep dargın kalmak; hatta, evet, hatta intihar etmek...” (Uşaklıgil, 2012 s.331). düşünceleri gölge işlevinin yansımasıdır.

Aldatıldığından emin olan Vedide'nin aynı süreçte kızı Leyla ağır

hastadır. Burada Vedide'nin kadınlık gururu ile anneliği karşı karşıyadır. Bu iki değer arasında kalan Vedide için aldatılmış olma acısı kızının hastalığı kadar öncelikli değildir. Vedide'nin üst noktaya taşıdığı değer anneliği olmuştur. Kendi saadeti ve gururu karşısında kadınlık gururunu feda etmiştir (Yıldırım, 2018, s.174). İki can yakıcı durum karşısında Vedide'nin duruşu onun aklı ve hisleri arasında dengeli bir ilişki kurduğunu gösterir. Böyle bir durum karşısında bile tamamen hisleri ile hareket edip kötü düşüncelere kapılmaz. Güçlü ve dik duruşunu korur.

Vedide, her şeyi akışına bırakarak bu düşüncelerinin üzerinde durmamaya ve beklemeye karar verir. Bu duruşu ile bir kere daha gölge işlevine karşı galip gelerek kendisini daha güçlü hissederek. Kararına bağlı kalmak direnci de “onu manevi izmihlal içinde taze bir hayat ile dirilterek yine sabûr ve mütevekkil, öyle, çocuklarıyla, hele her dakika onun kalbine metanet ihtiyacı arz eden Leyla'sıyla meşgul olmaya kadar kudret buluyordu ” (Uşaklıgil, 2012, s.332)

Sonunda Vedide'yi yıkan olay kızı Leyla'nın ölümü olur. Bu olay karşısında ruhsal çöküntü ile içine kapanır. Bütün korku ve kaygıları gerçekleşen Vedide tamamen kendi içine dönen ve acısını yaşayan bir kadın olur. Artık onun için hayatın hiçbir anlamı kalmamıştır.

3.1.3. Dışadönük Duyum Tipleri

3.1.3.1. Behlül

Behlül, *Aşk-ı Memnu* romanının karakterlerindendir. Adnan Bey'in yeğenidir. Amcasının yalısında kalır. Rahatına düşkün ve sorumsuz bir kişiliğe sahiptir. Hayat anlayışı eğlenmek ve keyif yapmaktan ibarettir. Aşktan başka düşüncesi ve derdi olmayan Behlül hayatını tamamen tutku ve arzularına göre yaşar. “Konuşmayı, gülmeyi, dans etmeyi, moda ve aşk hususunda yaşlılarıyla yarışmayı” (Atlı, 2017, s.306) çok sever. Genel olarak Jung'un kuramına göre bu özellikleriyle Behlül, dışadönük duyum tipi kategorisine giren bir karakterdir.

Maddi zevklere olan düşkünlüğü Behlül'ü duygulardan uzaklaştırır. “Hayallere kapılır değildi, hayatı bütün maddiyat ve hassetiyle [sezgisiyle] görürdü” (Uşaklıgil, 2006, s.111) tarifiyle Behlül'ün maddi nesnelere manevi duygulardan daha fazla değer verdiği görülür. Jung, dışadönük düşünen tipin, maddi gerçekliğe sevdalı ve yansıtma eğiliminin az olduğunu söyler (Jung, 2019,

s.382).

Dışadönük duyum tipindeki bireylerde düşünmemek için olaylara yüzeysel bakma ve işin iç yüzünü araştırmama özelliği vardır. Bu özellik Behlül’de de karşımıza çıkar. Onun eğitim hayatına bakış açısı da yüzeyseldir:

“Öğrendiklerini öğrenmek için, bilmemiş olmamak için öğrenirdi, ne istikbaline ait bir emel kâşanesi kurmuş, ne şebabına ait bir şiir demeti bağlamış idi” (Uşaklıgil, 2006, s.111).

Dışadönük duyum tipleri her şeyi olduğu gibi alır, olayların iç yüzüne bakmaz, araştırmak için de kendini yormaz. Onlar için “bir birdir, iki de iki” (Fordham, 2019, s.53).

Dışadönük duyum tiplerinin en belirgin özellikleri “rahat, neşeli ve eğlenceye düşkün” (Fordham, 2019, s.53) olmalarıdır. Bu özellikler Behlül’ün kişiliğinde de mevcuttur. “Hayat onun için uzun bir eğlencedir, İstanbul’da gitmediği eğlence mekânları yoktur (Uşaklıgil, 2006, s.111-112). Behlül sadece eğlenmekten değil, eğlendirmekten de keyif alır. Konuşmak ve insanlarla iletişim kurmak konusunda sıkıntı çekmez.

Bir akşam yemeği esnasında Behlül dışında herkesin sessiz olduğu bir zaman Behlül enerjisi ile dikkat çeker:

“Behlül tuhaf bir hikâye anlatıyordu galiba.. Söylerken gülüyor, hatta kahkahaları ötede Nihal’in arkasında duran Beşir’e bile sirayet ediyordu” (Uşaklıgil, 2006, s.81-82).

Durgunluğun hâkim olduğu bir toplulukta bile Behlül hayat enerjisini ve keyfini kaybetmez. Neşesini etrafına da yansıtır. Jung; bu tiplerdeki bireylerin amaçlarının somut keyif olduğunu ahlâklarının da buna göre şekillendiğini söyler.

Dışadönüklerin genel özelliği olan sosyallikleri ve çevreleri ile iyi anlaşmaları, dışadönük duyumda da görülür. Sempatiklikleri ve hayat dolu oluşları ile keyifli arkadaşlırlar. Behlül’ün de çevresi geniştir. Çok adam tanıyan Behlül’ü “herkes sever, herkes arar” (Uşaklıgil, 2006, s.113). Kahkahaları en derin sıkıntılara karşı galip gelir, etrafına neşe saçar. “Bir vaka olsa, bir yeni şey işitilse arkasından Behlül’ün zarif bir sözü, hoş bir latifesi” aktarılır (Uşaklıgil, 2006, 113). Bu hâlleri ile “incelikli bir estetik” (Jung, 2019, s.382) olarak her şeyin Behlül için bir zevk meselesi olduğu söylenebilir. Behlül’ün kendine has bir cazibesi ve çekiciliği vardır. Bu yüzden çevresini etkiler. Konuşkanlığı ile de

etrafına topladığı insanlar onu dinleyince gülüp eğlenirler (Uşaklıgil, 2006, s.113).

Duyum işlevinin baskın olduğu bireylerde algılama açıktır. Dışadönük duyum tipindeki bireyler düşüncelerini ve hislerini nesnel nedenlere göre belirlerler. Hatta “mantığa en bariz aykırılıkların hiç sorun çıkarmadığı nesnelerden gelen etkilere indirgerler” (Jung, 2019, s.383). Behlül’ün algısı da nesnelere yöneliktir ve fikirleri de nesnelerden gelen etkiye göre şekillenir:

“Bazı şeylere itikadı vardı: Parayı büyük bir kuvvet olmak üzere telakki ederdi, iyi bir adam olmak için güzel giyinmek başlıca bir şart olduğuna zahiye; insanlara karşı vazifesinin onlarla mümkün merteye beraber eğlenmek, memleketine karşı vazifesinin mümkün merteye mesirelerinden istifade etmek, nefsine karşı vazifesinin bu haşarı çocuğu mümkün merteye sıkmamak noktalarından ibaret olacağına tereddüt etmemişti” (Uşaklıgil, 2006, s.114).

Bu yaklaşımları ile Behlül için dışardan gelen etkinin önemli olduğu görülür. Nesnelerin, düşünce ve duygularında etkileri büyüktür. Ona göre iyi ve güzel giyinmekle iyi bir adam olunabilir, insanlarla paylaşılabilceği tek duygu eğlencedir, doğanın güzelliğinden faydalanarak, rahatına ve keyfine düşkün yaşamak hayat felsefedir.

Romanda Behlül’ün göze çarpan özelliklerinden biri de alaycı bir yapıya sahip olmasıdır. Hayatı ciddiye almayan Behlül romanda etrafındaki kadınlara karşı ciddiyetsiz bir tavır takınır ve her biriyle alay edecek bahaneler bulur. Bu özelliği ile de bir dışadönük duyum kişiliği olduğunu gösterir. Alaycı tavırlar sergileme hareketleri ile bu durumdan zevk alır.

Nihal’in hırçınlığı ve şımarıklığı Behlül için alay edilecek bir durumdur. Nihal’in şımarık bir çocuk olmaktan ileri gidemeyeceğini söyleyerek onu kızdırıp, hırçınlıklarını alaya alırken keyiften kahkahalara boğulur. Firdevs Hanım’ın hayatı, bakım ve güzellikten ibaret görüşünü hedef alır. Firdevs Hanım’ın bu bakım odaklı yaşam tarzından dolayı Behlül kendini ona karşı ciddiyetsiz davranma hakkına sahip görür. Yine Mlle De Courton’un dış görünüşü ile alay eder. Behlül’e göre Mlle De Courton fazla ahlâklıdır. Bu yüzden onu utandırmak için Fransa ile ilgili okuduğu çapkınlık hikâyeleri anlatır ve Mlle De Courton’u düşürdüğü bu durumdan dolayı çok eğlenir.

Behlül’ün kadınlara karşı bu cüretkâr ve rahat tavırları zaman zaman kaba davranışlara varacak boyutlara ulaşır. Bu davranışlar dışadönük duyum

tipinde olan bireylerin gölge işlevinin kendini göstermesidir. Jung; “ duyum, ne kadar ağır basar da özne onun gerisinde kaybolursa bu tip o kadar az hoş olur” (Jung, 2019, s.383) diyerek bu tiplerin zevk arayan kaba saba birine döndüğünü dile getirir. Behlül’ün de kadınlara karşı alaycı yaklaşımı bazen küçümseyici ve kaba bir hâl alır. Nihal’den sürekli borç alan Behlül, zorla onun çantasını alıp bakmak isterken, Bihter konusunda Nihal’le şakalaştığı sırada haddini aşarken oldukça kabadır:

“Evet, öyle bir kadın girecek olursa bütün ev birden değişecek; bugün istedikleri gibi yaşayan bu hizmetçiler, bak, onun elinde nasıl olacak; hatta Bülent, hatta sen, anlıyor musun, Nihal!.. Senin için öyle şık, zarif, genç, güzel bir anne...” (Uşaklıgil, 2006, s.110).

Nihal onun söylediklerini kaldıramayıp fenalaşır. Behlül, Nihal’i incittiğini durum ciddileştiğinde fark eder. Empati yeteneğinden yoksun olan Behlül için insanların ne hissettiklerinden ziyade onlarla eğlenmek için iletişim kurmak daha yeğdir.

Duyuları gereğinden fazla önemsedikleri için dışadönük duyum tiplerinin tehlikeli yanları vardır. “Bu yüzden ilkesiz, zevk düşkünü insanlar ya da durmadan yeni heyecanlar peşinde koşan zevk arayıcıları durumuna gelebilirler” (Fordham, 2019, s.54). Behlül için Bihter de hayatındaki yeni heyecanlardan biridir. Bir Aralık ayı akşamı Bihter, Behlül’ün odasına ondan istediği şekerleri almak için girer. Birlikte fotoğraflara baktıkları esnada yakınlaşırlarken Behlül hayatına girecek olan bu heyecanı kaçırmak istemez. Bihter’in odadan çıkıp gitmek istemesi karşısında onun gitmesine izin vermez. Onun gitmesine izin vermesi bir daha ona ulaşamaması ve onun bir hayalden ibaret kalması demektir. Bu da Behlül için elinden kayıp giden bir heyecan ve zevk olacağından bu fırsatı kaçırmaz. Bihter ile tehlikeli ve maceralı bir aşka yelken açar.

Hayatına yeni bir renk katan Bihter, Behlül için yaşadığı diğer bütün aşk maceralarından farklıdır. Bihter ile olan beraberliğinden sonra geçmişteki ilişkilerini basit ve bayağı görmeye başlar:

“Sevda hayatında, bu akşamdan başlamış bir müstesna fasıl açılıyordu. Birden kendisini yükselmiş, adi muaşakaların, sefil münasebetlerin fevkine çıkmış buluyordu. Artık hayatının küçük küçük garam hikâyeleri kapanmış, şimdi her türlü ihtiraslarıyla, emelleriyle, hummalarıyla, saadetleriyle uzun bir sevda hikâyesi başlamış idi. Bütün o eski hatıraları muhakkar, zelil buluyordu” (Uşaklıgil, 2006, s.247).

Amcasının karısı ile yaşadığı bu tutkulu ve yasak aşk Behlül için

hayatında açtığı yeni bir zevk sayfası olur. Kendini bu konuda suçlu hissetmez. Duyumları her ne kadar soyut olsa da somut duyum ilkesinden sapmaz ve duyumunu estetik saflığın en ince perdesine kadar farklılaştırır (Jung, 2019, S.382). Bu yüzden vicdanının sesini bastırmak Behlül için hiç zor olmaz. Ona göre Bihter ile gizli bir ilişki yaşamasından dolayı Adnan Bey’in bahtiyar bir koca oluşu değişmeyecek ve bu durum onun bahtiyarlığını bozmayacaktır. Bu düşüncesi ile kendini temize çekmiş olur.

Dışadönük duyum tiplerinde bastırılmış olan sezgilerin kendilerini yansıtmaması kuşkulu olma hâli ile ortaya çıkar. “Nesne cinsel nesneyse kıskanç fanteziler ve kaygı durumları galebe çalar” (Jung, 2019, s.383). Behlül’ün bastırılmış sezgilerini yansıttığını gördüğümüz sahne, Bihter ile daha ilk defa yakınlaştıklarında “onun başka birini sevebilmesi ihtimalini düşünerek müthiş bir kıskançlık” (Uşaklıgil, 2006, s.243) duyduğu zamandır.

Hayatı boyunca tek felsefesi eğlenmek ve yaşadıklarından zevk almak olan keyif düşkünü Behlül tipik bir dışadönük duyum tipi olduğunu Bihter ile yaşadığı gönül ilişkisinde daha net gözler önüne serer:

“Bu muaşaka bütün tehlikeleri ve zorlukları ile onun için daha cazibeli, daha ihtiraslı bir şey olacaktı. Kendisini bir hikâyenin kahramanı ehemmiyetiyle telakki ediyordu” (Uşaklıgil, 2006, s.253).

Ancak Behlül için bu aşk macerası da bir süre sonra cazibesini ve heyecanını yitirir. Bihter’in onun her dediğini kabul edip yapması Behlül için bu ilişkinin tadını kaçıırır. Bihter’i bayağı görmeye başlar. Tutkulu, ihtiraslı aşkları artık tekdüzeleşir ve bu hâli ile Behlül’e cazip gelmez. Bihter ile birlikteliği devam ederken İstanbul gecelerine çıkıp gezmesinden taviz vermeyen Behlül yeni yaşayacağı zevk ve eğlencelerin peşindedir.

Aralarında geçen diyaloglardan birinde Firdevs Hanım, Behlül’ün aklına Nihal ile evlenme fikrini sokar. Bu fikre kahkahalarla karşılık veren Behlül için evlilik demek hayatının kısıtlanması demektir. Zevklerine ve keyfine Behlül kadar düşkün olan bir dışadönük duyum tipi için evlenmek ve bir aile kurmak çok uzak ve ona hiç uygun olmayan bir fikirdir.

Firdevs Hanım’ın ortaya attığı bu evlilik meselesi kısa sürede evde herkes tarafından duyulur ve latife konusu olur. Ancak Behlül zamanla kendini bu latifelere kaptırmaya başlar. Çünkü bu durum Behlül için hayatında bir yenilik ve başka türlü heyecandır. Bu sefer aşkı saf ve temiz Nihal’de aramaya

başlar. Nihal'in de bu duruma kayıtsız kalmaması Behlül'ün kendisini yeni heveslerin içinde bulmasına zemin hazırlar. Behlül için bu yeni beraberliğin heyecanı, Nihal'in hayatına giren ilk erkek olma ayrıcalığıdır.

Roman boyunca Behlül'ün çizdiği görüntü, ne olursa olsun zevklerinden, eğlencesinden ve kahkahalarından taviz vermemesidir. Yaşadığı aşk ilişkilerinde bile hevesini ve heyecanını kaybettiğinde başka bir ilişkiye başlamaktan ve yeni heyecanlar peşinde koşmaktan geri durmaz. Dışadönük duyum tiplerinin keyfine düşkünlük, anın tadını çıkarma, yüzeysellik ve ruhsuz oldukları yönünde yarattıkları algı gibi belirgin özelliklerinin hepsini taşıyan Behlül tipik bir dışadönük duyum bireyidir. Gölge işlevlerinden de kıskanç ve kaba oluşu dışında bir özellik göstermez.

3.1.3.2. Bekir Servet

Kırık Hayatlar romanının kişilerinden olan Bekir Servet, Ömer Behiç'in yakın arkadaşı ve meslektaşdır. Tutumu nesneye yönelik olan Bekir Servet için nesne belirleyici rol oynar. Sosyal bir kişiliği olan Bekir Servet genel özellikleri itibarıyla dışadönüktür. İşlev olarak da duyum tipine girer.

Behlül ile benzer karakter olan Bekir Servet için de hayatında önemli olan onun zevkleridir. Kadınlara düşkündür ve evlenmek onun felsefesine tamamen aykırıdır. Romanda züppe ve aylak bir kişilik sergiler. Onu da Behlül gibi eğlenceden ayrı düşünmek olanaksızdır. Behlül gibi hayatında hiçbir sorumluluğa yer vermez. Kendine özgü bir ahlâk anlayışı vardır. Behlül ile bir diğer ortak özelliği hayatını arzu ve isteklerini gerçekleştirmek üzere yaşamasıdır.

Ortamlara uyum sağlayan ve genellikle çevrelerinin ilgilerini çekebilen dışadönük duyum tiplerinde şeytan tüyü vardır. Eğlenceli ve neşeli hâlleri ile seilmeyi başarırlar. Arkadaşları içinde farklarını hissettirirler. Bekir Servet'in eserinde tanıtıldığı satırlarda onun da arkadaşları ve çevresi tarafından ilgi odağı olduğu ve kendini bir şekilde sevdirdiği anlatılır. “Onun, bilinemez nasıl insanı çeken bir etkisi vardı” (Uşaklıgil, 2018, s.108). Bu insanlar üzerindeki cazibesiyle egemenlik de hep ondadır. Arkadaşlarının üzerindeki etkisi dışında keyifli hâlleri ile mahalledekilerin bile gönlünü kazanmıştır.

“Ondan herkes yakınmak için sebep bulmakla birlikte herkes de hoşlanırdı. Bir tuhaf sözle, herkesin karakterine göre bulunmuş bir maskaralıkla bütün tanıyanların dostu olurdu. Mahallede öfkesiyle ünlü olan İmam Efendi'yi bile yumuşatırdı...” (Uşaklıgil, 2018, s. 109).

Behlül ile Bekir Servet iki dışadönük duyum tipi olarak alaycı olma özelliğinde de ortaktır:

“(...)kendisinin asıl niteliği, o her vakit alaycı, şakrak, ahlaksızlıklarıyla birlikte hoş giden mahalle çocukluğuyla göstermekten çekinmemiştir... Ve bir kez bu hâliyle tanılınca bütün arkadaşlarını çevresinde toplayan bir merkez noktası oldu” (Uşaklıgil, 2018, s.111).

Sadece çevresinde toplamakla sınırlı kalmaz ortamdaki eğlencelerinde başı olur: “Yapılacak eğlenceler hep onun kafasında çıkar ve o eğlencelerin ruhu olurdu” (Uşaklıgil, 2018, s.111-112). Bekir Servet’in de Behlül gibi İstanbul’da gezmeyi sevmeye ve özellikle eğlenecek yerlere gitme huyu vardır. Bilhassa kadınların olduğu mekânlarda uzun vakitler geçirir. Bekir Servet, kendinden bahsettiği sahnelerde gece gezmeleri ve kadınlar ile olan hayatı sevdiğini açıkça dile getirir:

“Azizim, bana kahvelerin tütün dumanlarıyla dolu havası, Beyoğlu caddesinin kadın kokusuyla akan çağlayanı, bir gazino köşesinde alınmış dört rakıdan sonra, bulutlu bir beyinle gece gezintileri gerekli” (Uşaklıgil, 2018, s.121).

Bu karakter özellikleri ile hiçbir zaman yakın arkadaşı ve meslektaşı olan Ömer Behiç gibi evliliğe yatkın bir aile babası olamayacağını kendisi de çok iyi bilir. Çünkü hayatının zevklerinden ve keyfinden başka hiçbir şey onun için önemli olmayan tipik bir dışadönük duyum bireyidir.

Kadınlara yönelik düşünceleri ile Bekir Servet’in Behlül ile olan benzer kişilik özellikleri ile tekrar karşılaşılır. Onun için de hayatına girecek olan her yeni kadın hayatını renklendirmek için bir malzemedir:

“İyi dedin ya!.. Acıyorum ve onun talihsiz dul hayatına biraz neşe, biraz sevinç, biraz güneş koyacağım...” (Uşaklıgil, 2018, s.202).

Kadınların evli veya dul oluşu Bekir Servet için bir sorun teşkil etmez. Onun için önemli olan hayatına girecek olan ihtiras ve heyecandır. Kendisine olan özgüveniyle hayatında olan kadınlara da bu macerayı yaşatmayı bir görev bilir. Şahsına münhasır ahlâk anlayışı ile evlilik konusundaki fikirlerini; “Bende de bir görev duygusu var: Başkasını bedbaht etmemek. Eğer ahlâkta asıl olan şey, bir başkasına zarar vermemekse, emin ol ki bana bir aklanma belgesi vermekte hiç kararsızlık gösterilemez. Kendi kendimi bilmek, bir evlilik adamı olmadığımı ve hiçbir zaman olmayacağıma karar vermiş bulunmak, bu büyük bir insaf ve haklılıktır ki onu göstermeye gücü yetenleri hemen en yüksek bir

dereceye çıkarır. Evlilik için o işin ehli olmak ya da olmamak, bu bir karakter ve yaratılış sorunudur. Bence bu bakımdan insanlar iki büyük bölüme ayrılır, ayrılması gerekir” (Uşaklıgil, 2018, s.204) sözleriyle dile getirir. Onun için evlenmek için yaratılmış olanlar ve evlenmemek için yaratılmış olanlar vardır. Kendisi ise evlenmemek için yaratılanlardandır. Jung, dışadönük duyum tiplerinin ahlâklarının kendi somut keyiflerine göre yönlendirildiğini söyler (Jung, 2019, s.382). Dolayısı ile evlilik sorumluluğu keyfine düşkün bir dışadönük duyum tipi olan Bekir Servet için ağırdır. Bu yüzden evliliğe olan yaklaşımı olumsuzdur.

Bekir Servet’in özelliklerinden biri de konuşkan olmasıdır. Bu da onun dışadönük olmasından kaynaklıdır:

“Bekir Servet onun açıklama yapmasına gerek bırakmadı. Kendisinin konuşkanlık gücü harekete gelmiş, kaynamış, taşacak bir yer delik arıyordu” (Uşaklıgil, 2018, s.207).

Bekir Servet ile Behlül arasındaki en büyük benzerliklerden biri de önce evli bir kadın ile ilişki yaşayıp sonra daha saf ve temiz olanına meyletmektir. Behlül önce büyük bir tutku ve aşk ile Bihter’e bağlı iken sonrasında Nihal’i çekici bulur ve ona yönelir. Bekir Servet’in hayatında da önce evli bir kadın olan Nebile vardır. O da ilk önce Nebile’yi, Behlül’ün Bihter’i hayatının aşkı olarak gördüğü gibi görür:

“-Mutluyum, demişti; hayatımın en büyük aşkı! Nebile benim için çıldırıyor; bereket versin bir parça uslu davranıyorum, öyle olmasa..” (Uşaklıgil, 2018, s.113).

Nebile ile olan ilişkisi zamanla heyecanını yitirir. Behlül’ün gözünde hevesini aldıktan sonra Bihter’in basitleşmesi gibi Nebile’de Bekir Servet için basitleşir. Hatta onun başka bir adamla evlenmesini bile umursamaz. Nebile evlendikten sonra bile yine keyfi ve zevki için Nebile ile görüşmeye devam eder:

“Lâkin Nebile’nin hayatımdan çıktığına, çıkabileceğine ilişkin sana kim kâhinlikte bulunmuşsa, ona haber ver ki aldanıyor, daha dün Nebile ile beraberdik...”

Ömer Behiç şaşkınlığından dondu:

-Yooook!.. dedi.

Bekir Servet sırtarak bakıyordu:

-Neden şaşıyorsun? Ben sanıyordum ki tam tersi olsaydı şaşırmak gerekirdi.

-Daha evlilik hayatına dün giren bir kadın!.” (Uşaklıgil, 2018, s.257).

Nebile’den hevesini alan Bekir Servet için yeni aday Müzzandır. Müzzan da Nihal gibi saf ve temiz bir genç kızdır. Behlül için Nihal ne ise Bekir Servet için de Müzzan odur. Henüz on beş yaşında evlendirilmiş ancak kocası daha sonra Nebile’yle evlenince dul kalmış olan Müzzan, Bekir Servet’e göre saflığından hiçbir şey yitirmemiştir:

“Düşün bir kez azizim; daha on beş yaşında bir okul kızı. Daha dünyayı bilmeyen, gelip böyle genç bir adamı bu konu üzerine sürüklemenin ne demek olduğuna akıl erdiremeyen bir ev çocuğu... Ben onu bundan sonra artık kendi evimde görmeye başlayınca anladım ki o büsbütün saf ve masum kalmış bir ev çocuğundan başka bir şeye benzetilemez” (Uşaklıgil, 2018, s.261).

Müzzan’dan sonra Bekir Servet’in kadınlara karşı olan düşünce ve yaklaşımlarında farklılıklar görülür. Kadınları hevesi ve zevki için hayatına alan Bekir Servet Müzzan’ı öyle görmez. Behlül’ün Nihal’i kırıp üzmemekten korkup çekindiği gibi Bekir Servet de Müzzan’a karşı hassastır. Onun için Müzzan ulaşılmaz, dokunulursa kırılacak olan bir sanat ürünüdür. Müzzan’dan sonra Bekir Servet’in kişiliği tamamen değişir. Müzzan ile evlenmeye karar veren Bekir Servet geçmiş hayatına veda eder ve evliliğine hainlik sokmama kararı alarak Müzzan ile mutlu bir beraberlik yaşar.

3.1.3.3. Ferdi Efendi

Ferdi Efendi, *Ferdi ve Şürekâsı* romanının kişilerindendir. Ferdi ve Şürekâsı Ticarethanesinin sahibidir. Hayatı para üzerine kurulu Ferdi Efendi için en büyük güç zengin olmaktır. Her şeyi maddiyattan ibaret gören Ferdi Efendi’nin nesnel olgular duygusu gelişkindir. Eserde verilen özelliklerine göre dışadönük duyum tipidir.

Dışadönük duyum tiplerinde düşüncelerini ve hislerini her zaman nesnel nedenlere bağlama özelliği Ferdi Bey’in karakterinin anlatıldığı satırlarda görülür. Hayata tamamen kazanmak amacıyla geldiğini düşünen Ferdi Efendi için paradan daha kıymetli bir şey yoktur. İmran Ağca; “Ferdi Efendi, yaşamı para üzerinden ve maddesel anlamıyla algılar. İnsanların ve yaşamın değerini sahip oldukları maddi zenginlikle ölçer.” (Ağca, 2008, s.165) diyerek bu hayattaki

gücü maddiyattan ibaret olan Ferdi Bey'i tarifeder:

" (...) paradan başka dünyada hiçbir şeyin kıymeti olabileceğini düşünmek külfetini ihtiyar etmemiş; insanın para yaptığına değil, paranın insan yaptığına tam bir kanaatle kani olmuş; hatta beşeriyetin şu küre üzerindeki vücudu paradan mütenaim olmak maksadına mübteni olduğu fikrini tek bir hikmet olmak üzere kabul etmiş; basireti parayla mahdud bir ufuktan başka bir ufka açılmamış; paranın her şey, her şeyin hiç olduğuna inanmış bir adamdır "(Uşaklıgil, 2017, s.23).

Ferdi Efendi anlatılan bu kişilik özellikleri ile dışadönük duyum tipi bireylerinde olan en güçlü duyumları arzu eden ve doğası gereği bunları ancak dışardan alabilen biri olduğunu gösterir (Jung, 2019, s.383). Onun baskın olan duyum işlevinde en güçlü olarak arzu ettiği nesne paradır ve bunu sadece elde eder.

Ferdi Efendi, yüzeysel ve ruhsuz oldukları yönünde bir algı oluşturan dışadönük duyum tipi özelliğini de taşır. Merhametsiz oluşu ile duygularından ne kadar uzak olduğunu Hasan Tahsin Efendi tarif eder:

"Bu gözleri, bu dudakları görüyor musunuz? Para, zavallı insanları seyyiesine kurban eden o iblis, boş sofrasının üzerinde ağlayan aç bir aileyi gördüğü vakit bu gözlerle, bu dudaklarla güler" (Uşaklıgil, 2017, s.24).

Hiçbir hayat kaygısı olmayan Ferdi Efendi için paradan sonra kıymet verdiği tek varlık kızı Hacer'dir. "Onu da yüz bin liralık servetini bırakacağı kişi olarak değerlendirir. Para yaşamlarının her alanında olduğu gibi baba kız arasındaki ilişkide de belirleyicidir" (Ağca, 2008 s.166). Tek varisi kızına olan sevgi ve merhametinin altında bile zenginliği yatar. Ferdi Efendi maddi güç üzerine kurulu duyguları ile kızının isteklerini para ile karşılar. Öyle ki kızının aşk ile bağlı olduğu adamı bile paranın gücü ile elde etmesini sağlar.

Kızı Hacer'in tek taraflı sevdiği İsmail Tayfur'un maaşına zam yapar ve teşekkürü karşısında artık damadı olarak ticaretgâhın bir parçası olacağını ima eder:

"Bana edilebilecek en büyük teşekkür, bundan sonra daha büyük mükâfata istihkak kesbetmenizdir. Sizin için Ferdi ve Şürekâsı Ticaretgâhı'nın mühim bir uzvu olmak kabil olacağını unutmayınız" (Uşaklıgil, 2017, s.33).

Kızının isteğini yerine getirmekten zevk alan Ferdi Efendi için bunu maddi gücü ile yapabilmek büyük keyiftir. Rahatına ve keyfine düşkün dışadönük duyum tipi olarak Ferdi Efendi'nin hayatındaki keyfin sebebi para ve

paranın gücü ile yapabildikleridir.

Duyguların yoksun olan Ferdi Efendi, kızına karşı hiçbir hissi olmayan İsmail Tayfur'u da kendi gibi zanneder. Para varken duyguların bir ehemmiyeti olmadığını düşünen Ferdi Efendi, kızını İsmail Tayfur ile evlendirdikten sonra işler sandığı gibi gelişmez. Mutsuz olan Hacer, İsmail Tayfur'un Saniha'yı sevdiğini öğrenir. Kendini de kocasını da öldürmek ister ve yangın çıkarır. Çıkan yangında bile Ferdi Efendi canından önce para kasasını düşünür:

“Burası karanlıktı, yalnız ateşin hafif bir kızıllığı vuruyordu. Kasasına kadar koştu, zangır zangır titreyen elleriyle tunç halkaları tuttu, çekti. Kasa açılmadı” (Uşaklıgil, 2017, s.185).

Eserin sonunda Ferdi Efendi'yi hazin bir son bekler. Bütün gücünü, servetini ve kızını bir yangınla kaybeder.

Behlül ve Bekir Servet'in eğlence ve kadın düşkünlüğü özellikleri Ferdi Efendi de yoktur. Onda baskın olan, dışadönük duyum tipinin nesneye olan tutumu karşısındaki duruşu, duygu ve düşüncelerinden ziyade algılamasının üstün olduğu, duygularıyla değil keyfine göre zevk ve rahatlık içinde yaşaması özellikleridir. Ferdi Efendi'nin hayata ve insanlara olan yaklaşımını en iyi özetleyen cümle; “satın almak”[tır] (Ariş, 2011, s.41). Roman boyunca maddi gücü ve parasına olan sevgisi ile karşımıza çıkan Ferdi Efendi'de diğer dışadönük duyum tipi özelliklerini sergilediği görülmez.

3.1.3.4. Firdevs Hanım

Firdevs Hanım, *Aşk-ı Memnu* romanının kişilerindendir. Bihter ve Peyker'in annesi olan Firdevs Hanım romanda hafifmeşrepliği ile ön plandadır. Otoriter ve güçlü bir yapısı vardır. Özgürlüğüne düşkündür, hayatındaki öncelikleri gezmek ve eğlenmek üzerinedir. Romanda Behlül ile benzer karakter özellikleri sergileyen Firdevs Hanım, Behlül'ün daha yaşlı ve tecrübeli hâli gibidir. Dolayısıyla dışadönük duyum tipi grubuna girer.

Eserin başlarında Firdevs Hanım mesire alanlarının en bilinen örneği olarak anlatılır:

“Firdevs Hanım, Melih Bey takımının hususi şöhretinden en ziyade hissesi olan bir çehredir ki işte otuz seneden beri –on beş yaşından kırk beş yaşına kadar- bütün mesirelerin en maruf hayat temasından biridir” (Uşaklıgil, 2006, s.19).

Firdevs Hanım'ın tasvir edildiği satırlarda gezmeye olan düşkünlüğü;

“İstanbul’un seyrancıları takviminde ismi silinemeyen, hâlâ silinemeyecek görünen” cümleleri ile vurgulanır.

Dışadönük tiplerin bilincinde nesne belirleyici bir faktördür. Nesneye olan ilgileri ile düşünceleri genellikle somut olanla meşguldür. Firdevs Hanım’ın da giyimine ve dış görünüşüne karşı zaafı vardır. Bu yüzden gezmeyi ve eğlenmeyi çok seven Firdevs Hanım’ın hayatındaki bir diğer mühim olan şey giyinmektir:

“Giyinmek... Eğlenmekten sonra Melih Bey takımının başlıca hassası giyinmekte bütün zevk erbabına her vakit mukallet olan fakat hiçbir zaman tamamıyla taklidine –anlaşılamaz bir sebeple- muvaffakiyet hâsıl olamayan zarafetleriydi. Eğlenmekte bu aile efradının, hele bugün en ziyade tanınan Firdevs Hanım’la kızlarının ne dereceye kadar ilerlediklerini herkes tamamıyla tayin edemezdi” (Uşaklıgil, 2006, s.29-30).

Çevrelerindeki tarafından tanınan ve belli bir şöhret sahibi olan Firdevs Hanım ve kızları özenilen kişilerdir. Özellikle giyimleri ve gittikleri mesire alanlarındaki zarafetleri ile her zaman ilgi odağıdır. Firdevs Hanım dışadönük duyum tipi olarak, Jung’un tabiriyle; “hayat dolu haz alma kapasitesi” ile gittiği her yerde etrafındakilerin dikkatini çekmeyi başarır (Jung, 2019, s.382).

Gezmek, eğlenmek ve giyinmek için gerekli olan maddi gücün kaynağı, Firdevs Hanım’a göre zengin bir adamdır. Melih Bey ile evlenmekte acele etmesinin altında yatan sebep Firdevs Hanım’ın keyfi için maddi gücün olması gerekliliğidir:

“Firdevs Hanım birçok akraba kızları gibi kocasız kalmamak lüzumunu düşünmekte acele etmiş idi. Bütün mizacının hoppalığıyla ve dünyada güzel giyinmekten ve mümkün olduğu kadar eğlenmekten başka bir şeye ehemmiyet vermeyen dimağının muhakemesiyle her ne olursa olsun bir koca -elbiseleriyle arabalarının masarifini temin edecek bir kese-bulmaya karar vermiş idi” (Uşaklıgil, 2006, s.23-24)

Gezmek, eğlenmek, dış görünüşe ve maddiyata önem vermek özellikleri ile tipik bir dışadönük duyum bireyi olan Firdevs Hanım, maddi güce olan düşkünlüğü ile Ferdi Bey ile ortak özellik sergilerken, evlilik konusunda Behlül ve Bekir Servet gibi temkinli ve isteksiz davranmamıştır. Çünkü evlilik demek Firdevs Hanım için maddi güç demektir ama Behlül ve Bekir Servet’in böyle bir kaygısı yoktur. Kabına sığmaz Firdevs Hanım’ın erkeklere olan düşkünlüğü de eserde en çok göze çarpan özelliklerindendir. Cinsel enerjisi yüksek olan Firdevs Hanım için evliliğinin hayallerini karşılamaması üzerine pişman olması çok uzun

sürmez:

“Firdevs Hanım aldanmış idi: İzdivaç ona beklediği şeylerden hiçbirini getiriyordu yahut bunlardan o kadar bir hisse getiriyordu ki birden kendisini hülyalarında aldatılmış olan bu adama husumet etti” (Uşaklıgil, 2006, 25).

İçten içe sevmediği kocasını, cinsel dürtülerinin yoğunluğu ile dışarıya meylederek ve onu aldatarak ölüme sürükler. Kocasının ölümüne sebep olmasından kendini sorumlu tutması da çok uzun sürmez. Kendi zevklerinden ve eğlencesinden ödün vermeyen Firdevs Hanım’ın kocasının ölümünden bir ay sonra gezmelere çıkmaktan geri kalmaması çok da şaşırtıcı bir durum değildir:

“Dul kaldıktan sonra birden kocası hakkında bir merhamet, hatta bir muhabbet duydu; onun ölümüne bir parça da kendisini müsebbip addediyordu. Fakat bu, bir ay sonra mesirelerde tekrar görünmekten onu menetmedi” (Uşaklıgil, 2006, s.28).

Kocasının ölümünden sonra Firdevs Hanım’ın yine zevk ve sefası için bir maddi güç kaynağı arayışı vardır. Bu arayış ile sadece maddi güç kaynağı değil cinsel olarak arzu ve isteklerini de tatmin edecek bir aday istemektedir:

“Bu defa onun hülyasında on sene evvelki emel gayesi tekrar can bularak parlamaya başlamış idi: Bir kese bulmak, fakat öyle bir kese ki içinden avuç avuç, saymaksızın, alabilmek mümkün olsun” (Uşaklıgil, 2006, s.28).

Firdevs Hanım’ın erkeklere karşı olan zaafı ile Behlül ve Bekir Servet’in kadın düşkünlüğü arasında hiçbir fark yoktur. Ancak maddi güç olarak gördüğü evliliği arzu ve istekleri açısından onun için bir hayal kırıklığıdır. Üstüne bir de iki çocuk sahibi olmak Firdevs Hanım gibi özgürlüğüne, güzelliğine ve keyfine düşkün bir kadın için hiç kabul edilecek bir durum değildir. Bekir Servet ve Behlül’ün de aile kurma ve çocuk sahibi olma konusunda tavırları ve düşünceleri nettir. Hiçbir zaman kendilerini bir aile babası olarak görmeyen ve evlilik sorumluluğunu kaldıramayacak kadar zevklerine ve rahatlıklarına düşkün olan bu dışadönük duyum tipleri için evlenmek cezadan farksızdır. Bu yüzden Firdevs Hanım’ın roman boyunca kendi içinde çatışma yaşadığı durum, evliliği ve her zaman bir evlattan ziyade bir düşman olarak gördüğü kızlarına karşı olan anneliğidir:

“Yanı başında gittikçe gençleşen, güzelleşen bu kızlar onun için mücessem bir itiraz, müşahhas bir istihza hükmüne giriyor, zaten hiçbir zaman aralarında valideliği çocuklarına rapteden duygularla küsayış bulamayan bu üç kadının münasebeti bir rekabet münasebetinden harice

çıkılmıyordu” (Uşaklıgil, 2006, s.36).

Dışadönük duyum tiplerinin genel olarak dikkati çeken özelliklerinden biri de etrafındaki insanların hiçbirine sevgi bağı ile bağlanmamalarıdır. Yüzeysel ve ruhsuz oldukları yönünde algı oluşturmaları da bundan kaynaklıdır. Behlül ve Bekir Servet’te insanlara karşı derin sevgi bağı kurma konusunda bencil olma durumu Firdevs Hanım’da da gözlemlenir. Kızlarına karşı bile aralarında bir sevgi bağı yoktur. Adnan Bey ile evlilik kararı konusunda annesi ile kavga ederken; “Bunu terbiye noksanından ziyade kızlarınıza muhabbet, hürmet ihsas edememiş olmanıza hamletmek doğru olur” (Uşaklıgil, 2006, s.57) diyen Bihter’in anne sevgisini hiçbir zaman hissetmediği anlaşılır.

Firdevs Hanım’ın bencilliği, hayatını kendi zevkleri ve keyifleri için yaşayan dışadönük duyum bireylerinden biri olmasından kaynaklanır. Firdevs Hanım yapısı gereği hiçbir zaman hayatını çocuklarına adayacak kadar fedakâr ve sevgi dolu bir anne olamaz. Onun için öncelikli olan kendi istek ve arzularıdır. Erkeklerle olan düşkünlüğü ve cinselliğe karşı olan zaafı her zaman anneliğinden daha ağır basar. Firdevs Hanım’ın bu özellikleri, Behlül ile birlikte olan sahnelerde daha çok ortaya çıkar:

Firdevs Hanım şuh bir kakhaha içinde cevap veriyor ve hep o siyah daireleri içinde gözlerinin derinliklerinden garip bir mana tereşşuh ediyordu:

-Biraz daha gayret etseniz bana müzeyyen bir cümle ile ilan-ı aşk edeceksiniz...

Behlül de gülüyordu, şimdi ikisinin kakhahaları arasında ne dedikleri pek işitilmiyordu. Behlül’ün, dirseği Firdevs Hanım’ın türlü yüzüklerle donatılmış hâlâ beyaz, hâlâ tombul eli Behlül’ün elinin üstünde unutuluyordu” (Uşaklıgil, 2006, s.179).

Genel olarak Firdevs Hanım; gülmeyi, gezmeyi, eğlenmeyi sevmesi ve hayattan zevk alma ilkesi ile Behlül ve Bekir Servet ile benzer kişilik özellikleri sergilerken maddi güce olan düşkünlüğü ve parayı sevmesi özeliğiyle de Ferdi Bey ile benzer kişilik özelliği gösterir.

3.2. İçedönük Tipler

3.2.1. İçedönük Düşünen Tipler

3.2.1.1. Osman Vecdi

Osman Vecdi, *Bir Ölümlük Defteri* romanının başkişisidir. Osman Vecdi,

annesini kaybettikten sonra babası da bir görevle İstanbul'dan ayrılınca halasına bırakılır. Kızı Nigar ile birlikte yeğenini de sahiplenen hala, ikisini birlikte büyütür. Osman Vecdi'nin en yakın arkadaşı da Hüsam'dır.

Osman Vecdi ile Hüsam okulda tanışır. Hüsam'ı, ailesinden ve memleketinden uzakta olan yatılı okula geldiği için ağlarken gören Osman Vecdi, kendisi gibi anne babasından uzak olan bu çocuğa karşı bir yakınlık hisseder. Halasının kızı Nigar ile yalnızlığını bir nebze olsun unutan Osman Vecdi'ye Hüsam'ın dostluğu da iyi gelir.

Romanda Osman Vecdi'nin, Hüsam ve Nigar'dan başka Tıbbiye'den iki arkadaşı vardır. Onların dışında geniş bir çevresi yoktur ve sosyal alanlara girdiğine rastlanmaz. Osman Vecdi'nin; yalnızlığa meyli olmasının ve sadece yakınlık duyduğu kişiler ile birlikte iken iyi ve güvende hissettiği çıkarımına; “Tab’ımda öteden beri yalnızlığa bir meyl olmakla beraber bugün şu iki refikin vücudu, tehlikesine atılmak üzere olduğum istikbalin meçhuliyeti dehşetini tahfif ediyor gibi di” (Uşaklıgil, 2012, s.139) cümlelerinde rastlanır. Bu özellikleri ile Osman Vecdi, içedönük tip olduğunun işaretlerini verir.

Hüsam ile birlikte beş yılı geçen bir süreden sonra arkadaşlıkları iyice ilerleyen Osman Vecdi, hafta sonları halasının evine Hüsam'ı da götürür. Yatılı okuyan iki arkadaş hafta sonlarını da beraber geçirir. Mezun olduklarında Hüsam şair, Osman Vecdi doktor olur. Hayata karşı olan bakış açıları farklı olan bu iki yakın arkadaş fikir çatışmaları yaşarlar. Osman Vecdi'ye göre hayat somut gerçeklerden oluşur, ancak Hüsam olaylara Osman Vecdi kadar realist bir bakış açısı ile bakmaz. Hüsam'ın hayatının merkezinde şiir vardır. Hüsam, Osman Vecdi'nin düşüncesine göre gerçeklerden kaçıp hayal dünyasına sığınan bir kişiliktir. Hayaller ise sadece gerçekleri görmeyi engelleyen ve gerçeklerin çirkin yüzünden kaçan insanların uydurduğu yalanlardan ibarettir.

Osman Vecdi aynı fikir çatışmasını Nigar ile de yaşar. Nigar'da Hüsam gibi şiire ve kitaba düşkündür. Hüsam'a karşı duyguları olan genç kız onun fikirlerini de kendisine daha yakın görür. Osman Vecdi aynı fikirde olan yakın arkadaşına ve halasının kızına karşı kendi fikrini savunmaktan geri durmaz ve onların düşüncelerinden etkilenmez. Jung'a göre içedönük düşünen tipler; “fikirlerinin peşinden giderken genellikle inatçıdır, bildiğini okur ve etkiye kapalıdır” (Jung, 2019, s. 402). Bu durumda Osman Vecdi, içedönük düşünen tip özellikleri de göstermiş olur. Fikirlerini savunduğu bir akşam, Nigar ve

Hüsam'ın onu aşağıladığını düşünür. Alay edilmekten dolayı da incinir:

“Nigar'ın gözleri seni tasdik ediyordu. Bence müntehab olan mesleğe karşı gösterdiğin bu nefreti seni de mesleğinde muahaze ederek iade etmek istedim. Dedim ki: -Zannetmem. Bir hayatı, zalim eline alarak kemiren bir marazdan kurtaracak olan; ne bir kelebeğin kanatlarına binerek uçan fikirlerdir, ne de geceleri hülyalarını yıldızlarda takip eden gözler! Bir neşterin ucuna merbut olan deva bilemem ki bir kafiye'nin bir hecesine muallak olan ahenkte var mıdır? Şairlerin perestiş ettikleri verem kızları, nabızlarını bir saatçi gibi dinleyen hekimler, şiirlerini bir hanende gibi ahenk ve vezne tatbik ederek okuyan şairlerin teranesine mi bırakacaklar? –O... Sen ne kadar belîğ imişsin! dedin. Nigar ile beraber güldünüz. İnsanı gülünç olmaktan ziyade hiçbir şey müteessir edemez” (Uşaklıgil, 2012, s.49).

Jung, içedönük düşünen tiplerin eğer duyarlı iseler kendilerini reddedilmiş ve küçümsenmiş hissettiklerini söyler (Jung, 2019, s.401). Jung'a göre yine bir içedönük özelliği olan bu hassasiyet Osman Vecdi'de kendini gösterir.

Osman Vecdi'nin kendisini küçümsenmiş hissettiği bir diğer olay da mezun olduktan sonra Hüsam ile birlikte hatıra fotoğrafı çektikten sonra yaşanır. İki genç fotoğraflardan birini Nigar'a verir. İkisinin de gülünç çıktığı fotoğrafta Nigar'ın sadece Osman Vecdi'yi fark edip beğenmemesi Osman Vecdi'ye dokunur, gururu kırılır. Yine kendisini aşağılanmış hisseder.

İçedönük düşünen tipler ile ilgili her şey gözden kaybolma ve gizlenme eğilimdedir. Bu tip terbiyeli, dostane ve naziktir ancak art düşünceyi açığa vuran bir huzursuzlukları da vardır (Jung, 2019, s.401). Osman Vecdi, Nigâr ile Hüsam arasında olan duygu coşkunu sezer ancak emin olamaz. Nigâr ve Hüsam'ın birbirlerine karşı olan hâl ve davranışlarını gözlemlemeye başlayan Osman Vecdi, durumu anlamlandırmaya çalışır. Hüsam'ın Nigar'a veda ederken ikisinde de resmîlik olduğunu, Hüsam'ın yanında iken Nigar'ın kendisine latife etmemesini istemesi, Osman Vecdi ile senlibenli olan Nigar'ın, Hüsam ortamda bulunmadığında bile ondan bahsederken Hüsam Bey olarak hitap etmesi gibi fikrinde canlanan olaylar olur (Uşaklıgil, 2012, s.51). Bu şüphesi Osman Vecdi'yi huzursuz eder. Ancak bu düşüncelerini dışa vurmaz kendisine saklar.

İçedönük düşünen tiplerin; bağımsız ve kararlı olması, genellikle kendilerini zor durumlarda bırakmaktan hoşlanmamaları özelliği vardır (Ekinci, 2015 s.44) Osman Vecdi'nin de kararlı ve bağımsız yapısı; artık Çamlıca'daki evine yerleşmeyi düşündüğünü söylediğinde görülür. Nigar'ın artık genç kız

olmasından dolayı kendisini de evdekileri de zor durumda bırakmak istemez ve artık maddi olarak halasına ve Nigar’a bakması gerektiğine karar verir.

Evden ayrılma kararı alması üzerine halası Osman Vecdi’ye kızı Nigâr ile evlenmesini istediğini söyler. Halasının bu isteği karşısında şaşırان Osman Vecdi o güne kadar böyle bir ihtimal düşünmemiştir. Halasından bir karar vermek için zaman isteyen Osman Vecdi’nin o güne kadar sadece halasının kızı gözüyle baktığı Nigar’a karşı aklı ve duyguları karışmaya başlar. İçedönük düşünen tiplerin de kendisi için yanlış kişilere bağlanma durumu görülür ve sonu hüsrarla bitebilir (Stevens, 2014, s.128). Nitekim Osman Vecdi’nin de Nigar’a olan aşkı hüsrarla sonuçlanır.

İçedönük düşünen tipler, “düşünceleri kendilerine dönük olduğu için başkalarıyla paylaşmazlar” (Ekinci, 2015, s.49). Duygularını da açıkça ifade edemezler (Stevens, 2014, 127). Nigâr’a karşı olan duygularını zamanla kendine itiraf eden Osman Vecdi, en yakın arkadaşı olan Hüsam’a bile bundan bahsetmez. İki yıl boyunca Osman Vecdi’nin içinde kopan o fırtınayı yalnız kaldığı zamanlarda hissettikleri açığa çıkarır:

“Hayatımın iki senesini meskût geçiyorum. Bu müddet zarfında sen Sultanî’den çıkmış; ben Tıbbiye’nin son senesine gelmiş idim. Nigar ile beynimizde kayda şayan hiçbir şey olmamış idi. Bu iki seneyi nasıl bir halde geçirdiğimi anlatmak için şunu söylemek iktiza eder ki geceleri penceremin yanında kalbindeki hülya semasını hissiyatına pek dar bulanlar gibi gözlerim fezanın derinliklerini dolaştığı vakitler; sahilin taşlarına hafif temaslarla çarparak muttarid bir terane ile hülyayı besleyen dalgaların uyuşturucu ahengini dinlediğim saatler kalbimde yalnız bir kelime hüküm sürüyordu: Nigar!” (Uşaklıgil, 2012, s.77).

Hüsam, Osman Vecdi’nin yaşadıklarını ve Nigar’a karşı olan duygularını ondan değil ölmeden önce kendisine yazdığı defterden okurken öğrenir.

Aradan geçen süre zarfında, Osman Vecdi Hüsam’ın gazetede çalışıp yazar olduğunu öğrenir. Hüsam’ın gazetede yayımlanan bir şiirini okuyan Osman Vecdi’nin şüpheleri iyiden iyiye artar. “Problemlerini son haddine kadar düşündüğü için içinden çıkılmaz hâle getirir, tereddütlerine ve vesveselerine sürekli sıkışıp kalır” (Jung, 2019, s.402). Nigar’ın ona karşı olan duygularından emin olamayan Osman Vecdi, en ufak bir sevilme ihtimali ile umutlanır. Umudunun zayıflığı karşısında da sürekli şüpheleri ile baş başadır.

“Nigar’ın beni sevmediğinden emin bile değildim. Bundan emin olsaydım, onun kalbine yabancı olduğumu bilseydim yeisime hükmetmek, feryat eden bu aşkı iskat etmek mümkün idi. Lakin şüphe

kalbimde bir ümit besliyor, bu ümit benim kuvvetlerimi tatil ediyordu” (Uşaklıgil, 2012, s.86).

İçedönük düşünen tipler, karakterlerinin pekişmesi ile daha sert, aksi ve kararlı hâle gelirler. Nigar’ın itirafından sonra onun Hüsam’ı sevdiğini öğrenen Osman Vecdi de değişir. Artık onun gölge işlevi devrededir. İlk önce Nigar’a olan aşkını inkâr eder ve sonrasında tamamen kendi dünyasına kapanır. Halasının kendini suçlu hissedip Osman Vecdi’ye açıklama yapmasının üzerine Osman Vecdi zaten Nigar’ı hiçbir zaman sevmediğini söyler. Bunu söylerken Osman Vecdi’nin hâl ve tavırlarının aksi olduğu gözlemlenir:

“Nigar’ı ben seveceğime hükmetmemiştim. Bu garip fikir size geldiği vakit bence ne kadar müsteb’ad göründüyse yine öyledir. (...) Gözlerimin önünde bir dünya yuvarlandı. Asabî, çirkin bir kahkaha ile güldüm” (Uşaklıgil, 2012, s.90).

Osman Vecdi’nin karakterinin derinleşmesi ile fikirleri de derinlik kazanır ve tavırları kişiselleşir (Jung, 2019, s.403). Artık kafasında yeni yeni birçok fikirler oluşan Osman Vecdi duygularını dinlemeye ve fikirlerine şekil vermeye çekilir. Kalbini ve fikrini dinleme ihtiyacı duyan Osman Vecdi olayları gözden geçirmeyi gerekli görür. Hüsam ile Nigar’ın mutluluğuna engel olmak istemeyen Osman Vecdi evlenmelerine vesile olur. İyice iç dünyasına kapanan Osman Vecdi yalnızlığına sığınır.

Gölge işlevin ağır basması ile bu tiplerde münzevilik gittikçe artar. Önceki verimli fikirleri acılığın tortusuyla yıkıcı bir hâl alır. Zamanla artan münzevilik kendilerini bilinçdışı etkilerden koruyacağını düşünen içedönük düşünen tipler bu konuda yanılırlar çünkü bu durum onları içten içe yıkan çatışmanın daha da derinlerine sürükler (Jung, 2019, s.404) Osman Vecdi’de Hüsam ve Nigar’ın evliliğinden sonra münzevileşir ve iç dünyasında çatışmalar yaşar;

“Geceleri çıkmaya çalıştım. Tenha, guruptan sonra insanlarla münasebetini kat’eden yerlere gittim. Ağaçların arasından, karanlıklar içinde bir hayal gibi dolaştım. Ben bir an için celb edecek, kalbimde ufak bir neşat uyandıracak bir şey göremiyordum” (Uşaklıgil, 2012, s.122).

Girdiği bu ruh hâlinde çıkamayan Osman Vecdi verdiği savaşa gitme kararı herkesi şaşırtır. Verdiği bu radikal kararda kimseyi dinlemeyen ve kararından dönmeyen Osman Vecdi’de; fikirlerinin peşinden giderken inatçı olan, bildiğini okuyan ve etkilere kapalı bir tavır sergileyen içedönük düşünen tip

davranışları gözlemlenir (Jung, 2019, s.402). Savaşa gitmek istemesinin altında yatan sebep aslında içten içe ölmek istemesinden de kaynaklanır. Şehit olma isteği ile katıldığı savaştan kolunu kaybederek döner.

Osman Vecdi, aradan geçen altı yılın sonunda artık akşamlarını Hüsam ve Nigar'ın evinde geçirir. Nigar'a olan sevgisini kimseye söylemeyen Osman Vecdi yine onların yanına gittiği bir akşam eve döndüğünde ölmek isteği ile kendini yağışlı bir havanın soğuğuna teslim eder. Eve vardığında odasının bütün camlarını açar ıslak giysileri ile kendini yatağa bırakır. Bu sefer ki ölme isteği girişiminde de başarılı olur.

3.2.2. İçedönük Hisseden Tipler

3.2.2.1. Saniha

Saniha, *Ferdi ve Şürekâsı* romanının kişilerindendir. Çocukken, İsmail Tayfur'un babası Abdülhafur Bey Saniha'yı sokakta donmak üzereyken bulur ve bu kimsesiz kızı evlat edinir. İsmail Tayfur ile birlikte büyüyen Saniha, İsmail Tayfur'a aşkla bağlıdır. Karşılıklı olan bu sevginin fedakâr tarafı Saniha'dır. Öyle ki onun mutluluğunu kendi mutluluğuna tercih eder.

Saniha'nın romandaki kişiliği ile değerlendirildiğinde içedönük hissededen tip özelliklerini taşıdığı görülür. Jung, dışadönük hissededen tipler gibi içedönük hissededen tiplerin de en çok kadınlar arasından çıktığını söyler. Kadınların fitratı gereği duyguları ve sezgileri daha kuvvetli olduğundan hissededen tipler, erkeklerden daha çok kadınlar arasından çıkar. Halid Ziya'nın romanlarında da kadın karakterlerin çoğu Saniha gibi içedönük hissededen tip özellikleri gösterir. Saniha, eserde ilk olarak sakin ve sessiz yapısı ile tasvir edilir. Bu hâl ve tavrı ile evdekilere huzur verir:

“Saniha! O kızcağız! İsmail Tayfur'u böyle gördüğü zamanlar evin içinde bir gölge, bir bulut gibi vücudu hissedilmez, gürültüsü işitilmez bir seyyal cisim olurdu. Bu evin bir sükûn timsali olan kızcağız öyle bir melekti ki kanatlarının gürültüsü bile hissedilmezdi” (Uşaklıgil, 2017, s.53).

Saniha, bu pasajda içedönük hissededen tipin, karşı tarafa huzur hissettiren ve kendini ne çok belli eden ne de fark ettirecek kadar ılık saçan özellikleri ile tanınır (Jung, 2019, s.406).

İçedönük hissededen tiplerin “güçlü duygusal bağlarla bağlı oldukları yakın çevrelerinde değerleri iyi bilinir; kalıcı ve güvenilir dostlukları vardır (Fordham

2019, s.53). Saniha, huzur veren varlığı ile İsmail Tayfur'un en hüzünlü ve ümitsiz olduğu zamanlarda sığındığı limandır. “Saniha'nın bir gözyaşına Hacer'in bin kere yüz bin lirasını feda” (Uşaklıgil, 2017, s.55) edecek kadar Saniha'nın değerini ve kıymetini bilir. Saadeti Saniha'nın kollarında bulacağını düşünür. Saniha'nın da İsmail Tayfur'a olan duygusal bağı çok kuvvetlidir ve aralarındaki bu bağ yaşadıkları bütün acılara üstün gelir.

Genellikle sosyal olan ve çevresi ile kolay uyum sağlayan dışadönüklerin aksine içedönükler kalabalıktan çok sakinliği tercih ederler. Kendilerini az sayılı dost grubunda daha iyi ifade ederler. Bu yüzden belli bir çevresi olan içedönük tiplerin dost olarak gördükleri kişiler sayılıdır ancak ilişkileri sağlamdır. Saniha'nın tek arkadaşı ve en yakını İsmail Tayfur'dur “Hemen ilk buluştukları gün aralarında bir arkadaşlık münasebeti başladı. Beraber oynarlar, beraber gezerler, beraber koşarlardı” (Uşaklıgil, 2017, s.71). Saniha'nın mutlu, huzurlu ve güvende hissettiği tek yer birlikte büyüdüğü ve çok sevdiği İsmail Tayfur'un yanındır. Onun dışında bir arkadaşı yoktur.

İçedönük hisseden tiplerin başkalarını etkileme, değiştirme ya da yönlendirme gibi bir çabaları yoktur. Jung, bu tiplerin hoş bir huzur ve sempatik bir izlenim uyandırdıklarını dile getirir (Jung, 2019, s.409). Saniha'da İsmail Tayfur'un gözünde bir peri olmak ve onu etkilemek uğruna çabalara girmez. O zaten İsmail Tayfur için “neşe bahşeden bir peri”[dir] (Uşaklıgil, 2017, s.61). Sadece kendi duygularının samimiyeti ve naifliği ile İsmail Tayfur'un kalbinde yer edinir, sükûneti ve içtenliği ile huzurlu hissettirir.

İçedönük hisseden tipler, görünüşte çekingendirler ancak samimi duygularla bağlı olduklarına karşı sevgi dolu ve anlayışlıdır. Saniha'da kalpten bağlı olduğu İsmail Tayfur'a karşı çekingendir. Kapısını çaldıktan sonra odasına girmek için İsmail Tayfur'dan müsaade aldığı anda bile “dudaklarında perişan, mütereddit, muhteriz bir tebessüm; gözlerinde o tebessüme müsaade olup olmadığını soruyormuş gibi” (Uşaklıgil, 2017, s.72) bekler. Ancak onun için hayatındaki tek maksat İsmail Tayfur'dur. İsmail Tayfur'un onu sevmediğini düşündüğü vakitler; ‘ateşten yaratılmış bir elin kalbini avuçladığını ve bu acıyla ölüyor zannettiğini hissedecek kadar İsmail Tayfur'u çok sever.

İçedönük ve dışadönük bireylerin aynı nesne üzerinde gördükleri imge tamamen farklıdır. Para, bir dışadönük birey için güç olarak algıladığı bir nesne iken bir içedönük için önem arz etmez. Saniha'da öncelikleri daha öznel olduğu

için hayatında parayı hiç düşünmemiştir:

“(...) paranın ne olabileceğini muhakeme etmemiş, paradan ne çıkacağını hayaline getirmemişti (Uşaklıgil, 2017, s.73).” Parası olsa bile bunu sadece İsmail Tayfur’un saadeti için kullanılacak bir araç olarak görür; “Para! Para! Saniha, bir yerde bu para dedikleri şeyden birçok, evet birçok bulmak; bunları İsmail Tayfur’un önüne dökerek, ‘Para mı? İşt!’ demek isterdi” (Uşaklıgil, 2017, s.75).

Kendini adayacak kadar çok sevdiği İsmail Tayfur’un başka bir kadın ile nişanlı olduğunu öğrendiği an yaşadığı hayal kırıklığı çok büyük olur. Hayatında sahip olduğu tek varlığı, yalnız onunla teselli bulduğu ve mutluluğu sadece onunla yaşayabildiği İsmail Tayfur’unu beklemediği bir anda kaybeder:

“Başının üzerinde biriktiğini hissettiği musibet bulutları çarpışmışlar da buhran sinesinde metfun olan bela saikası patlamış gibi Saniha’nın vücudu sarsıldı; istinat noktasını kaybetmiş, yüksek bir yerden derin bir uçuruma düşmeye başlamış gibi kanı dondu, gözleri bulandı, kulakları tıkanı; dimağında bir gizli çekiç, ‘Nişanlısı mı? Nişanlısı mı?’ sualini vuruyordu; bir saniye zarfında İsmail Tayfur’la bütün aşk münasebetleri, onun dizinde dinlediği muhabbet teminatı, şu küçük odayı türlü latif hatıralarla dolduran bütün o aşk tarihi fikrinden geçti; bunlar yalan olmuştu; evet her gün tekrarıyla mest olduğu o aşk, karanlık simasında parlayan o ümit ferî hayalinde menkuş bir resim gibi tebessüm eden o çehre, bütün bu şeyler yalan olmuş; İsmail Tayfur Bey, Hacer Hanım’ın nişanlısı olmuştu” (Uşaklıgil, 2017, s.101).

Yaşadığı bu acı ve hüznü dolu iç çatışma ile Saniha artık değişir. Hissettiği duyguları şiddetli bir derinlik kazanır. Donuklaşan Saniha ”sakit bir gölge gibi”(Uşaklıgil, 2017, s.105) dolaşmaya başlar. Bundan sonra Saniha’da gölge işlevi olan dışadönük düşünme özellikleri kendini gösterir. İçten içe İsmail Tayfur’un karşısına çıkıp; “(...) onun ayaklarına atılsa; ciğerindeki yaradan kanlar dökülüyormuş gibi ağlayarak, kalbi parçalanıyormuş gibi feryat ederek ‘Bak! Ölüyorum! Sen beni sevmiyormuşsun, bak ben seni sevmekten ölüyorum! Dünyada senden başka bir şey düşünmedim; yalnız seni seveceğim, yalnız seni düşüneceğim” (Uşaklıgil, 2017, s.108) diyerek duygularını dile getirmek istese de mümkün olduğunca İsmail Tayfur’dan kaçır. Şimdiye kadar ona olan duygularını olduğu gibi yaşayan Saniha, gerçek hislerini bastırmaya başlar.

İçedönük hisseden tip için Jung; diğer tiplerde de olduğu gibi ben ve bilinçdışının dengede olduğu durumlarda bireylerin normal olduğunu söyler. “Şayet bu, dengeleyici eşik altı süreç tamamıyla baskılanma sonucunda meydana gelirse, bilinçdışı düşünüş açık muhalefete dönüşür ve yansıtılır” (Jung, 2019, s.408). Saniha İsmail Tayfur’a karşı koyduğu mesafe ve soğukluğu ile bunu

gösterir. Duygularını, sanki ona karşı şimdiye kadar hiçbir şey hissetmemiş gibi yansıtır. Bunu yaparken yine en çok acıyı Saniha çeker ancak yaşadığı bu acıdan garip bir haz alır:

“O vakit Saniha’nın zihninden bir fikir geçti, karşısında müşteki sedası bir hazin şiir okuyan bu genç adamı meyas etmekten bir intikam lezzeti hissederek dedi ki:

‘Yanıyorsunuz! Size bir şey söyleyeyim mi?’

Genç kız, ciğerlerini söken bir şey söyleyecekmiş gibi dudaklarını sıkarak bir müddet durdu, çehresi sarardı, sonra kati bir sedayla dedi ki:

‘Sizi aşkla sevmiyorum! Sizi hiç sevmediğimi şimdi anlıyorum.’ (Uşaklıgil, 2017, s.140).

Kontrolü gölge işlevine geçen içedönük hisseden tipler, nesnenin gücünü ve önemini hissederken artık başkalarının ne düşündüğünü hissetmeye başlar. Başkalarının düşüncelerine karşı da kendini korumaya alır ve bazı önlemler almak zorunda hisseder. Bu mücadelesinde hiçbir zorluktan kaçmayan içedönük hisseden tip gerekirse erdemlerine layık olmayan işler bile yapar (Jung, 2019, s.408). Saniha’da yaşadığı hayal kırıklığından dolayı kendini savunmaya alır ve güçlü görünmek için İsmail Tayfur’un annesi Besime Hanım’a İsmail Tayfur ile evlenmek gibi bir fikri olduğunu hatırlamadığını, daha da ileri giderek İsmail Tayfur ve Hacer’in mutluluğu için elinden geleni yapacağını söyler.

Böyle davranarak etrafındakilerin onun için düşündükleri konusunda farklı bir algı yaratır. Bu Saniha için kendisini, İsmail Tayfur’dan ve çevresinden koruma yöntemidir. Halid Ziya, Saniha’nın içine düştüğü ruh hâlini anlatırken aslında onun gölge işlevine kendisini nasıl teslim ettiğini gözler önüne serer:

“Dimag! O garibeler hazinesi! Kendi kendisini aldatmak için bile neler icat eder, tahassusatını nasıl nikaplar altında gizler, onlara ne acayip vazifeler icra ettirir! Saniha, Hacer’e İsmail Tayfur’a düşman olmamak; hayatını nazarında manasız bir şey hükmünde bırakan bu iki vücuttan nefret etmemek; aksine onları sevmek için neler buluyor; vesileler çıkarıyor, ne sebepler ihdas ediyordu!” (Uşaklıgil, 2017, s.123).

Saniha, kendini İsmail Tayfur’a Hacer kadar layık görmez. Hacer ile evlenmesi için Hasan Tahsin Efendi ve Besime Hanım ile birlikte elinden geleni yapıp kuyuya taş atanlardan biri de o olur. Bu Saniha için İsmail Tayfur’un mutlu olması adına kendi aşkıdan vazgeçerek yaptığı büyük bir fedakârlıktır. İsmail Tayfur’un bütün yalvarmalarına rağmen Saniha yolundan dönmez. Sevdigi

adamın düğünü öncesi bütün hazırlıklarda canla başla emek verir. Düğüne kadar geçen süreçte güçlü görünüp büründüğü bu duruşundan taviz vermez. Aslında İsmail Tayfur’u bir nevi cezalandırırken kendine de zarar verir. Bu hâli ve tavırları ile gölge işlevinin kontrolündedir.

İsmail Tayfur ile Hacer’in düğünü esnasında sevdiğini tamamen kaybettiğini anlayan Saniha tekrar asıl duygularıyla yüzleşir:

“Hâlbuki bunu kendisi istemiş, bunu kendisi böyle yapmıştı! Niçin? Şimdi düşünemiyor, bilmiyor, anlamıyordu” (Uşaklıgil, 2017, s.159).

Saniha’nın anlamlandıramadığı, gölge işlevi ağır bastığı zamanlar ki davranışlarıdır. Ben’in kontrolünden çıkıp tamamen gölge işlevi etkisi altında davranan Saniha’nın bastırıldığı asıl duygular Hacer’i İsmail Tayfur’un kollarında göreceği esnada aklından geçer.

“Dimağından bir cinnet fikri geçti: Ah! Şimdi deli olmuş gibi bir sayhayla bu halkın içine atılsa, oraya yüzündeki şeffaf tül altında emniyet ve tebessümle bekleyen Hacer’e koşsa; o duvağı çekip yırtsa, feryat ederek hayret içinde kalan halka, ‘Onu sevmiyor, yanıyorsunuz; beni seviyor, yalnız beni seviyor!’ dese...” (Uşaklıgil, 2017, s.159).

Saniha’nın içinde yaşadığı bu fırtınalar yine bastırılmaya mahkûm olur. Hacer ile hiçbir zaman mutlu olamayan ve bu evliliğin sonucunda aklını yitiren İsmail Tayfur’a kucak açan yine Saniha olur. İsmail Tayfur’a olan hislerini tekrar büyük bir coşkuyla yaşar:

“Saniha, o kız, ah! O kız, bilmem ki nasıl bir şey! Beşeriyetin fevkinde mi yaratılmış nedir? İsmail Tayfur güldüğü zaman onun dudaklarında rakik bir tebessüm uyanır, gözlerinde derin bir teessür görünür, inanır mısınız! Saniha hâlâ seviyor, bir an sevmekten hâli kalmadığı gibi son nefesine kadar sevecek, hatta artık ona velev deli olarak malik olduğu için mesut görünüyor” (Uşaklıgil, 2017, s.191-192).

Saniha, eserin sonundaki bu tasviriyle içedönük hissedenlerin, duygusal olarak bağlandıkları kişilere karşı sadakatle olan bağlılığının bir örneğidir.

3.2.2.2. Nemide

Nemide, *Nemide* romanının merkezî kişisidir. Babası Şevket Bey ile yaşayan Nemide, küçük yaşta annesiz kalmıştır. Bağ kurduğu kişiler babası ve amcasının oğlu Nail’dir. Nemide kişiliği ile içedönük hisseden tip grubuna girer.

Aslında kırılğan ve naif bir yapıya sahip olan Nemide görünüşte etrafında sempatik bir izlenim uyandıran ve karşı tarafa hoş bir huzur hissettiren kişiliktir.

Çevresindeki belli kişilere karşı içini açan ve kendini olduğu gibi gösteren içedönük tiplerde olduğu gibi Nemide'nin de güvende hissettiği ve kendisini en iyi ifade edebildiği kişiler babası ve amcasının oğlu Nail'in yanındır. Duygusal olarak zayıf olan Nemide, ilgi görme ihtiyacı ile şımarıklıklarını ve iç huzursuzluğunu da yine en çok babasına ve Nail'e yansıtır.

Romanda Nemide ve Şevket birbirlerine çok düşkün olan baba-kızıdır:

“(...)Nemide'nin iri maî gözleri babasına dikildi, memdut bir nazarla bakıştılar. Bu nazarlardan muhabbet boşanıyor, baba ile kızının gözleri sanki öpüşüyorlardı” (Uşaklıgil, 2016, s.46).

Nemide neşeli hâllerini de böyle zamanlarda gösterir:

“Nihayet bu memdut nazar çocuğun hoşuna gitmiş olmalı ki, dudaklarını latif bir tebessüm açtı; biraz sonra tiz, şatır bir kahkaha kopardı” (Uşaklıgil, 2016, s.46).

Nemide'nin duygusal olarak bağ kurduğu bir diğer önemli kişi aşkla bağlı olduğu Nail'dir. Nail ile aralarında yedi yaş olan Nemide, küçüklüğünden beri Nail'e düşkündür. Haftada iki kez amcasına gönderilen Nail'i, Nemide bu sayede düzenli olarak görür. Çevresinde başka arkadaşı olmayan Nemide çocukluğundan beri sürekli görmeye alıştığı Nail'e bağlanır. Hassas ve kırılgan bir yapıya sahip olan Nemide, Nail'in geleceği günleri iple çeker. Nail varlığıyla Nemide'nin içindeki muhabbet ihtiyacını giderdiği tek kişidir. O yüzden Nail'den gelen her söz veya hareket Nemide için mutluluk sebebidir.

Nemide'nin duygusal ve hassas kişiliği, Nail'in tıp okumak için gideceğini öğrendiği zaman yaşadığı üzüntüyle kendini gösterir. İçedönük hisseden Nemide'nin sevdiği ve bağ kurduğu kişiye karşı olan düşkünlüğü Saniha'nın İsmail Tayfur'a olan aşkını hatırlatır.

“Nemide'nin gözlerinden yaşlar boşandı, bu gözyaşlarını mahcubiyetinden saklamak istiyormuş gibi başını babasının göğsüne dayayarak hüngür hüngür ağlamaya başladı” (Uşaklıgil, 2016, s.53).

Nemide yine her zaman olduğu gibi on gün boyunca büyük bir özlem ve heyecanla Nail'in yolunu gözler. Nail geldiğinde yaşadığı bu duygu yoğunluğunu ondan da görmek ister. Ancak bu sefer Nail'in onu gördüğünde sadece bir el işareti yaparak içeri girmesi Nemide için hayal kırıklığı olur. Duygularına ve heyecanına karşı beklediği ilgiyi görmemek Nemide'yi hırçınlaştırır. Jung'a göre hislerini yoğun olarak yaşayan içedönük hisseden tiplerin duyguları derinlemesine gelişir (Jung, 2019, s.407). Nemide de yoğun

olarak yaşadığı duygularının karşılığını aynı şekilde bekler. Beklentisi yükseldikçe düşüşü de sert olan Nemide kendince karşı taraftan uzaklaşarak onu cezalandırır. Ama yine en çok canı yanan kendisi olur:

“Nail takip etmek istedi, lakin Nemide bir telaş içinde firar ediyordu. Nihayet çocuk yoruldu, Nail’in kendisine yetişeceğini anlayarak bağırmaya, ağlamaya başladı. ‘İstemem! İstemem!..’ diyordu, çırpınıyordu. (...)Bunu müteakip Nemide kendisini yere attı, hüngür hüngür ağlamaya başladı” (Uşaklıgil, 2016, s.62).

Jung, içedönük hisseden tipler için; “beraber huzurlu ve ahenkli var olmaya sürekli hazır olmakla birlikte, yabancılara bir nebze dostluk, sıcak bir karşılık verme ışıltısı gösterilmez, yabancılar apaçık kayıtsızlık ya da itici bir soğuklukla karşılaşırlar. Tamamıyla gereksiz oldukları sıklıkla hissettirilir” (Jung, 2019, s.406) diyerek sadece belirli kişilerle içten ve samimi ilişkiler kurduklarını ancak yeteri kadar tanımadıkları kişilere karşı mesafelerinin olduğunu vurgular.

Nail’in teyzesinin kızı olan Nahit ile Nemide’nin tanışması da mesafeli ve soğuk bir atmosfer yaratır:

“Her ikisi de son derece bir ciddiyetle birbirine baktılar, aralarında bir arşınlık bir mesafe kalmıştı, lakin birinci defa olarak buluşan bu iki çocuğun arasındaki şu mesafecik tecavüz edilemez bir set hükmünde idi. Nihayet Şevket Bey teşci’ eder bir seda ile ‘Nemide! Ne duruyorsun? Sarıl bakalım...’ dedi. Nemide babasına, ‘Aman beni bu azaba sokma!’ ricasını işrab eder bir nazar fırlattı, lakin itaat iktiza ediyordu. Nemide takarrüb etti, Nahit de bir adım atarak bu iki çocuğun dudakları arasında soğuk bir buse teati edildi” (Uşaklıgil, 2016, s.66-67).

Nemide’nin Nahit ile tanıştığı zaman gösterdiği soğuk kişiliği, babası ve Nail ile birlikteyken gösterdiği içten ve sevgi dolu kişiliğinin tamamen zıddıdır. Bu hâliyle Jung’un tarifine uyan bir içedönük hissedendir.

Tanıştıktan sonra da Nemide’nin Nahit ile yıldızı barışmaz. Aslında onu sevmemesinin altında Nail’in teyzesinin kızı olması yatar. Babasından sonra hayatta en çok düşkün olduğu insanı başka biri ile paylaşma düşüncesi Nemide’de büyük bir kıskançlık yaratır. Üçüncü bir şahıs olarak aralarına katılan Nahit’i kabullenemeyen Nemide ona karşı mesafeli ve soğuk kişilik sergiler hatta ona gereksiz olduğunu hissettirerek itici davranır. Saçları siyah olan Nahit’e “(...)arabadaki açık mavi atlaslı bir küçük kızı göstererek kendi kendisine mütalaa beyan ediyormuş gibi yavaş bir sesle, ‘Şu kızın saçları ne kadar güzel sarı!.. Bu güzel saçlar siyah olsaydı hiçbir işe yaramazdı..’

(Uşaklıgil, 2016, s.68) diyerek gönderme yapar.

Nemide'nin doğduğu günden beri var olan hastalığı sebebiyle Şevket Bey kızının üstüne titrer. Onu adeta narin bir çiçek gibi büyütür. Zarar görmemesi için koruyup kollayarak ve bütün isteklerini yerine getirerek büyüttüğü için Nemide, istemediği şekilde gelişen durumlar karşısında şımarık ve kaprisli bir ruh hâline bürünür. Çıktıkları Kâğıthane gezisinde sadece babası ve Nail ile birlikte olacağını düşünen Nemide için Nahit'in de onlara dâhil olması hiç istemediği bir durumdur. Bu yüzden tanışma anından başlayıp yol boyunca devam eden ikili arasındaki soğuk rüzgâr Nemide'nin hiddeti ve ağlaması ile son bulur. İsteddiği her imkâna sahip olan Nemide, Nahit ile Nail'den dolayı ortak paydada bulunduğu için kıskançlık gösterir:

“Nemide son derece bir hiddetle yukarıya çıktı, hiç kimseye bir kelime söylemeyerek üzerindeki, sabahleyin o kadar sevinçle giydiği elbiseleri parçalamak istiyormuş gibi bir şiddetle çıkardı, yatağına atılarak hüngür hüngür ağlamaya başladı” (Uşaklıgil, 2016, s.67).

Nail, tıp okumak için gittiği Paris'ten döndükten sonra Nemide ile nişanlanır. Nemide için hayatının en mutlu zamanlarıdır. Ancak Nail ve Nahit'in yakınlaşması ile Nemide'nin bu olaya karşılık sergilediği duruş, Saniha'dan farksız olur. Saniha'nın yaptığı fedakârlığı Nemide de yapar. Nahit ile Nail'in birbirlerini sevdiğini öğrenen Nemide, kendisinden beklenmeyecek bir olgunlukla bu durumu karşılar ve onların mutluluğu için kendi mutluluğunu feda eder. Yaşadığı acıya rağmen Saniha gibi güçlü görünmeye çalışır. Bedbaht olan Nemide babasını endişelendirmek istemez:

“Kızın çehresi soluk, gözleri kararmıştı. Gülerek ve ellerini babasının omuzlarına dayayarak dedi ki: -Bakın yüzüme... Hiç hastaya benzer bir yerim var mı?.. Beni öpünüz bakayım!..” (Uşaklıgil, 2016, s.144).

Nemide yaşadığı bu acı üzerine bilinçdışı düşüncesinin kontrolüne geçer. Etrafindakilerin ne düşündüğünü önemsemeye başlar ve kendini korumaya alarak duygularını belli etmemeye çalışır :

“Nail sükût ediyor, yalnız arada bir Nemide'nin latifeleri işitiliyordu. Fakat bunlar sade birer latife değildi, belliydi ki Nemide muzdaripti. Orada gördüğü Nail'in kendisi için durmadığını; yalnız kendisinin hâkim olmasını arzu ettiği bu kalbin artık uzaklaşmış olduğunu biliyordu. Ah! Genç kız muktedir olsaydı haincesine ciğerlerini parçalayan bu adamı tokatlayacaktı” (Uşaklıgil, 2016, s.150).

İsmail Tayfur'un Hacer ile nişanlandığını öğrenen Saniha ile Nail ve

Nahit'in birbirlerini sevdiğini öğrenen Nemide'nin yaşadıkları hayal kırıklıklarından sonraki inkârları dikkat çekicidir. İkisi de öğrendikleri karşısında artık âşık oldukları kişiyi aslında hiç sevmediklerini söyleyerek ve duygularını olmadığı gibi yansıtarak dik bir duruş sergiler. Ama aslında hissettikleri can yakıcıdır ve gururları kırılmıştır. Nemide babasına; “Nail'i sevmek... Lakin bu bence kabil değildir... Sizi mesut etmek için onu sevmeye, bilseniz ne kadar çalıştım... Bu beni ne kadar muztarip etti... Oh!.. Ne kadar muztaribim!..” (Uşaklıgil, 2016, s.157) diyerek gerçekten sevdiği Nail'i, babası için sevmeye çalıştığını söyleyerek onu sevdiğini inkâr eder.

Kaderleri ortak olan Nemide ile Saniha'nın yaşadıkları karşısında benzer olan diğer tavırları ikisinin de kendilerini sevdiklerine layık görmemesidir. Bu yüzden kendilerini geri çekip onların mutlulukları için yol açmaya çalışırlar. Saniha, Hacer'in ondan daha güzel ve zengin oluşundan dolayı kendini eksik hissederken, Nemide de hasta olduğu için kendini Nahit'ten eksik görür. Bu kabullenişini Nail'e aktarır.:

“Garip bir tali’ senin hayatının önüne hasta, verem bir kız koydu. (...) “Yine o garip talih, o hasta kızın yanına güzel, her türlü meziyetlere malik bir kız koymuştu” (Uşaklıgil, 2016, s.173).

Nail, Nemide'ye göre kaderin karşısına çıkardığı bu iki kızdan elbette her türlü meziyete sahip olan kızı seçmeliydi:

“Nemide devam etti: -Nahit, sana zevce olmaya tamamiyle layık bir kızdır. Hem bu onun sarıh hakkıdır, bundan sonra sen Nahit ile izdivaç etmemeye muktedir değilsin. O henüz nişanlın değilse de şimdiden zevcen demektir..” (Uşaklıgil, 2016, s.174).

Nemide'nin gölge işlevinin ağır bastığı ve kendini kaybettiği anlar Nail ve Nahit ile beraber çıktıkları sandal gezisinde yaşanır. Jung, bastırılan duyguların açığa çıkması ile içedönük hisseden bireyin canından bezdiren mücadeleler sonucunda “son kozunu oynamak için erdemlerine layık olmayan işler” (Jung, 2019, s.408) yaptığını söyler. Nemide, gittikleri sandal gezisinde Nail ve Nahit'e karşı adeta son kozunu oynar. Akıntıya karşı kürek çeken Nemide kendisi ile beraber onları da ölüme sürükleyerek büyük bir korku yaşatır:

“Akıntılar kurbanlarını sarmaya hazırlanan cesim yılanlar gibi daireler tersim ederek müthiş bir süratle dönüyordu. Bir saniye suların sandalı yutmasına kifayet edecekti ki ti bir feryat işitildi, Nail deli gibi başını çevirdi, Nahit'i arkasına düşmüş gördü, genç kız bir saika ile vurulmuş

gibi bîtap yatıyordu, o zaman berkî bir sûratle Nail kürekleri aldı, Nemide'ye şiddetle bağırdı: -Ölüyoruz! Başını sağa çevir. Nemide sapsarı kesilmiş, dişleri kilitlenmişti” (Uşaklıgil, 2016, s.184)

Nemide, ölümden döndüklerinde kendine gelir kontrol dışı gelişen bu ruh hâlinden çıktığında şok yaşar. Yaşadığı bu cinnet hâlinden sonra gelen bir donukluk ve sükûnetle gözlerinden yaşlar yuvarlanır. Sevdigine kavuşamayan bedbaht kızın hasta bünyesi yaşadıklarını daha fazla kaldıramaz ve eserin sonunda Nemide ölür.

3.2.2.3. Nihal

Nihal, *Aşk-ı Memnu* romanının merkezî kişilerindendir. Adnan Bey'in tek kızıdır. Hassas ve kırılgan bir yapıya sahip olan Nihal romanda içedönük hisseden tip özellikleri gösterir.

Annesinin ölümünden sonra babasına düşkün olan Nihal de babası Adnan Bey tarafından özenle ve büyük bir şefkatle yetiştirilir. Annesiz oluşu fakat babası ile birbirlerine olan düşkünlüğü Nemide ve Şevket Bey'in baba-kız ilişkisini hatırlatır. Nihal'in de bütün istekleri, imkânları olan babası tarafından eksiksiz karşılanmıştır ve annesinin eksikliğini hissetmemesi için üzerine titreyerek büyütülmüştür. Dolayısı ile istediği her şeye sahip olan Nihal'in şımarık ve hırçın hâlleri Nemide ile birbirine çok benzer.

İçedönük hisseden tip olarak Nihal'in de kendi küçük dünyasında sadece sevdiği ve yakınlık kurabildiği insanların olduğu bir ortamı vardır. Nihal'in dünyasında; babası, kardeşi Bülent, mürebbiyesi Mlle De Courton, Behlül ve evin içindeki hizmetçiler vardır. Nihal'in yalıda oluşan yaşamı dışında dış dünya ile ilişkisi olmaması onun içedönük hisseden tip olduğunu gösteren özelliklerinden biridir.

Nihal'in sevdiği insanları herkesten kıskanma, kimseyle paylaşmak istememe huyu ve yabancılara karşı olan bir önyargısı vardır. Bu onun içedönük hisseden özelliğinden kaynaklıdır. Sevdiklerine sadakatle bağlı olup yabancılara uzak duruşları içedönük hisseden tipin belirgin özelliklerindendir. Nihal ve Nemide'de ortak olarak görülen kıskançlık, annesiz kaldıklarından dolayı babaları tarafından şımartılarak büyütülmelerine dayanır. Her istekleri yerine gelmiş olan bu kızların sevdiklerini başkaları ile paylaşması onlar için zordur. Nihal'in babasına olan düşkünlüğü, içinde annesinin dolmayan eksikliğini

babasına daha fazla bağlanarak tamamlamaya çalışmasından kaynaklanır. Adnan Bey de kızının üzerine titrer ve Nihal ile birlikte vakit geçirmekten büyük keyif alır. Nihal koşulsuz sevgi ile ona bağlı olan babasının yanında mutlu bir kız çocuğudur:

“İkisinin arasında böyle sürur ve saadetle geçen saatler ne tatlı saatlerdi! (...)Babasının yanında pek ziyade şımarır, geveze bir kuş, yaramaz bir kelebek olurdu. Sonsuz bir lakırdı sermayesi vardı: Derslerinden, gördüklerinden, işittiklerinden bir küçük esas sebep olurdu, babasına birbiri ardınca sualler irat ederdi. O, yorulmayarak hatta eğlenerek, ara sıra Nihal’in bir şeytanet ve istihza fikriyle üzerine bir parça neşve serptiği bu muhaverelerden gülerek, çocuklaşırdı; aralarında bir yaş seviyesi hasıl olurdu” (Uşaklıgil, 2006, s.101).

Birbirlerine çok düşkün olan bu baba kızın hayatına üçüncü bir şahsın girmesi aralarındaki ilişkiyi zedeler. Bihter ile evlenme kararı alan Adnan Bey için bunu Nihal’e söylemek kolay olmaz. Nihal’in de babasını Bihter ile paylaşacak olması onun için büyük ve kabullenmesi çok güç olan bir olaydır. Nihal kardeşi Bülent’in de üstüne titrer ve ona karşı fazla anaç bir tavır sergiler. Kardeşine annelerinin yokluğunu hissettirmek istemez. Kardeşine olan yaklaşımının; “annelerini kaybettikten sonra ruhunun gizli bir ihtiyacıyla Nihal, Bülent’e daha ziyade takarrüp etmiş idi. Bir tabii his sanki mini mini kızı küçük kardeşine bir valide olmaya sevk ediyordu; fakat öyle bir valide ki çocuğunu herkesten kıskansın, ona başka birisinin eli sürüldükçe kalbinde bir şey yırtılsın” (Uşaklıgil, 2006, s.94) tarifiyle fazla sahiplenici olduğu görülür.

Babasına ve kardeşine karşı sergilediği sahiplenici tutumdan dolayı onların başkaları ile kurduğu yakınlık Nihal’i kıskandırır. Babasının Bihter ile evliliğinden sonra Bülent’in yatılı okula gitmesi ile huzursuzlukları ikiye katlanır. Okulda Bülent’in başka arkadaşlarının ve sevdiklerinin olacak olması, kendisi dışında başka kişilerle uyuyacak olması Nihal’i endişelendirir. Her gün Bülent’e mektup yazar, Bülent’i okuldan almak için Mlle De Courton’u ve Beşir’i seferber eder. Geldiğinde Bülent’in en sevdiği tatlıyı yapmak için mutfığa girer. Sahiplenme içgüdüğü ile kardeşini ve babasını sürekli kontrolü altında tutmaya çalışırken farkında olmadan kendisine zarar verir. Çünkü onlar için yaptıklarının karşılığını hiçbir zaman yeterince almadığını düşünür. Hayatında olan bütün olumsuzlukların sebebi olarak Bihter’i görür. Babasını elinden alan Bihter’in Bülent ile de ilişkilerinin iyi olması Nihal için kendisine yapılan haksızlıktır.

Evdeki hizmetlilerin de işi bırakıp gitmeleri üzerine Nihal yine Bihter'i suçlu bulur. İçedönük bir kişilik olan Nihal'in kendi küçük dünyasındaki sevdiklerinin birer birer elinden kayıp gitmesi onu iyice buhrana sürükler. Jung, içedönük hisseden tiplerin mizaçlarının melankoliye yatkın olduğunu dile getirir (Jung, 2019, s.406). Ferhat Korkmaz, melankolide imgelem ve bellek arasında kuvvetli bir ilişki olduğunu ve kontrol edilemezse hastalık durumunun ortaya çıktığını söyler (Korkmaz, 2018, s.52). Bu sahiplenici, kıskanç ve kontrolcü yapısını kontrol edemeyen Nihal'in melankoliye olan yatkınlığını açığa çıkarır. Nihal'in melankolik kişiliğinin yansıtıldığı ilk pasaj, henüz babasının Bihter ile evlenme kararı aldığını bilmediği ancak öğreneceklerinin onu inciteceğini sezdiğinde verdiği tepki ile karşımıza çıkar:

“Bu iki nazar ona babasıyla mürebbiyesinin mülakatı neticesi göründü, daha mahiyetini keşfedemediği musibetinin orada belîğ bir senedini okumuş oldu. Lokmasını hâlâ yutamıyordu, birden boğazına bir şey tıkanı ve oraya, sofranın üzerine kapanarak, zapt olunmaya vakit bulunamadan coşan gözyaşlarıyla, şedit hıçkırıklarla ağladı” (Uşaklıgil, 2006, s.82).

Yine Nihal'in ruh hâlinin anlatıldığı bir başka pasajda melankolik kişiliği çabuk ve sürekli ağlama ile sinir krizi şeklinde kendini gösterir:

“Uzun uzun hıçkırıkları vardı ki eğer bir gözyaşlarının tuğyanı ile, bir asap buhranı ile sükûn bulmayacak olursa günlerle sürerdi. Gözyaşlarından, çırpınmalarından, tepinmelerinden sonra fazla uyku uyumuş gibi simasına bir yorgunluk çöker, sanki bu buhran onu hırpaladıktan sonra dinlendirirdi” (Uşaklıgil, 2006, s.92-93).

Nihal'in yaşadığı bu ruhsal durum onun melankolik bir içedönük hisseden tip olduğunu gösterir.

Babasından ve kardeşinden sonra onların bakıcılığını üstlenen mürebbiye Mlle De Courton da Nihal'in hayatında önemli bir konumdadır. Nihal içinde yaşadığı bütün gelgitlerini, sevinçlerini ve üzüntülerini sadece Mlle De Courton'a anlatıp onunla paylaşır:

“Bu sabah oraya gitmek için onu erken kaldırmaya gelen Mlle De Courton'a metanetine galebe çalan bir asap humması içinde bir seneden beri söyleyemediklerini söyledi. (...)Bu gece bütün gitmemek için bir çare düşündüm. Yok, bir çare bulamıyorum ki... Bana hep <<İşte Nihal kıskandı.>> diyecekler, gülecekler...” (Uşaklıgil, 2006, s.164).

Bir ağacın gölgesinde oturdukları vakit Nihal yine Mlle de Courton ile dertleşir. Fordham; içedönük hisseden tiplerin, kendilerini en yakın buldukları

insanların yanında daha açık ve çekinmeden ifade edebilme özelliğinden dolayı onların kalıcı ve güvenilir dostlukları olduğunu ifade eder (Fordham, 2019, s.53). Nihal'in Mlle de Courton ile olan bağı da güçlüdür ve güven üzerine kurulu bir ilişkileri vardır.

Yalnızlığı daha çok seven içedönüklerin, kalabalıktansa yakınlık kurdukları kişilerle birlikte olmak istemesi belirgin özelliklerindendir. Kalabalık ortamlardan hazzetmeyen Nihal bu özeliği ile de bir içedönük olduğunu gösterir. Toplu olarak gidilen Göksu gezintisinde huzursuz olan Nihal'in yanında sadece Mlle De Courton'un olmasını istemesi, ondan güç aldığına işarettir:

“Bugün hiçbir şeyden memnun olmayan Nihal, Mlle De Courton'a diyordu ki: -İşte geldik. Şimdi, şimdi ne olacak, sanki? Akşama kadar böyle oturulacak, değil mi? Bugün yanımdan hiç ayrılmayınız, olmaz mı, Matmazel?” (Uşaklıgil, 2006, s.171).

Maaile gidilen gezintide bile Nihal yine Mlle De Courton ile birlikte sakin ve تنها bir köşe bulup oturur. Yine gittikleri bir düğünde Nihal girdiği kalabalık ortamdan bir an önce uzaklaşmak ister. Nihal'in, girdiği kalabalık ortamlardan uzaklaşmak istemesi ve kendini sadece belli kişilerin yanında rahat hissetmesi içedönüklüğünün önemli bir göstergesidir.

“Nihal o günün vakalarını karıştırıyordu. Zayıf asabı hiçbir zaman bu kadar kalabalığa, bu kadar şamataya maruz olmamış idi” (Uşaklıgil, 2006, s.300).

İçedönük hissedenlerin kendisini dinde, şiirde veya müzikte gösterdiği görülür (Fordham, 2009, 52). Nihal'de Mlle De Courton'dan piyano dersleri alır. Ancak Nihal'in piyano çalmaya olan yatkınlığı Mlle De Courton'u bile şaşırtır:

“Mlle De Courton, Nihal'in hiçbir şeye dikkat etmeyerek, hiçbir şeyle meşgul olmayarak her şeyi öğrenmesine artık o kadar alışmış idi ki şaşmıyordu; fakat piyanoda terakkisine hayretten nefsinin menedemezdi. Mutlak parmakların uzun işlemesine istihsal olunabilecek şeyleri Nihal bir gün yapıvermiş bulunurdu” (Uşaklıgil, 2006, s.99).

İçedönük tipler genel olarak yalnızlığı sevdikleri için vakitlerini insanlardan daha çok kitap okuyarak, müziğe yönelerek veya farklı sanat dallarında kendilerini geliştirerek geçirirler. Kimi içedönük tipin en yakın dostu kitaplarıdır kimisinin de enstrümanıdır. En sıkıntılı zamanlarında onlara sarılırlar. Nihal'in de zor zamanlarında sığındığı dostu piyanosudur.

“Bu mateminin arasında onunla beraber ağlayacak birisine ihtiyaç duyar ve o zaman musikinin teselli eden giryelerine koşardı. Bu elim saatlerde parmaklarını inletecek şeyler bulurdu (Uşaklıgil, 2006,

s.322).

İçedönük hisseden tipler alışkanlıklarını değiştirmeye pek yanaşmaz, bulunduğu ve huzurlu hissettiği yer onun için yaşadığı mekândır. Farklı çevreler ve farklı mekânlarda bulunmayı tercih etmezler. Nihal için de bu böyledir:

“Nihal nihayet kendisini odasının, mesut sükûnunda yalnız bularak ta uzaklarda bırakılan bu düğün evini, orada işitilen, görülen şeyleri düşündükçe karar veriyordu: -Gelin olmak? Asla, diyordu. Onu ne görücüler görecektlerdi. O, böyle evde, kendi evinde, kendi odasında, yalnız kendi kendisine, dünyada tek başına oturacaktı” (Uşaklıgil, 2006 s. 303).

Piyano çalma yeteneği ve sosyal çevreye karışmaktansa benimsediği mekân olan evinden başka bir yerde iyi hissetmeyen Nihal’i, Fordham’ın; “enerjilerini başkalarını etkilemek için harcamadıkları ve sosyal etkinliklerde kullanmadıkları için, genellikle olağanüstü bilgi sahibi oldukları veya ortalamanın üzerinde olan bazı yetenekler geliştirdiklerinin görüldüğünü” (Fordham, 2019, s.42) dile getirdiği cümlelerde buluruz. Sosyal ortamlarda bulunmayan, belli çevresi dışında insanlarla bir paylaşımı olmayan Nihal’de gelişen yetenek piyanoyu iyi çalabilmektir. İçedönük birey örneğinin birçok özelliği Nihal’de mevcuttur.

İçedönük hisseden özellikleri ile birlikte gölge işlev Nihal’de kendini Nemide ve Saniha’da olduğu gibi gösterir. Ancak Nihal sevdiği adama değil babasına karşı arasına duvarlar örür. Jung, içedönük hisseden bireylerin soğuk ve mesafeli göründüklerinden dolayı yüzeysel olarak bakıldığında hissiz oldukları yönünde bir algı oluşturabileceklerini fakat aslında hislerinin yaygın değil yoğun olduğundan dolayı derinlemesine geliştiğini dile getirir. Yaygın sempati hissi kendini doğru ifade edebilir fakat ifade yolları kapatıldığında, yoğun sempati “bütün bir gizem dünyasını içeren, düpedüz uyuşturulmuş, şiddetli bir derinlik kazanır” (Jung, 2019, s.407). Nihal’in de babasına karşı iç dünyasında verdiği savaş sert olur. Adnan Bey evlendikten sonra Nihal ile aralarındaki uzaklık uzunca bir süre devam eder.

Bihter ile evlendiğinden beri babasının onu gözden çıkardığını düşünen Nihal eski neşeli hâlleri ile değil mesafeli duruşuyla babasına karşı cephe alır. Bu bir nevi, içedönük hisseden birey olarak Nihal’in kendini ve duygularını korumaya alma yöntemidir. Nihal’in babasına olan ilk tepkisi, sürekli olarak gittikleri Ada’ya bu kez babasının evliliğinden dolayı gidip kaldıkları zaman

ortaya çıkar. Önceleri babaları ile birlikte günlerce kaldıkları Ada'ya bu kez Adnan Bey uğramaz. Nihal gün içinde görmediğinde bile özlediği babasını günlerce sormaz ve babasından hiç bahsetmez.

Nihal bu evliliğin bütün sorumluluğunu babasına yükler ve bütün kinini ona yöneltir. Bihter ile değil babasıyla arasında soğukluk olur. Her sabah odasına gidip şakalaşarak uyandırdığı babasının odasına girmez. Ona göre artık babasının ondan daha çok sevdiği başka bir kadın vardır ve o odanın kapısı Nihal için babası ile arasına çekilmiş bir duvardan ibarettir:

“(...)baba –kızın arasında o eski samimiyet, o eski tekellüfsüzlük yoktu; şimdi aralarında bir şey eksilmiş gibiydi; hayır, daha doğrusu fazla idi. Bir üçüncü vardı...” (Uşaklıgil, 2006, s.144).

Nihal'in babasını affetmesi aralarındaki bu uzaklığın kendisinden kaynaklı olduğunu düşündükten sonra gerçekleşir. Babası ile arasındaki iletişimin kopmasında payı olduğunu kendisine itiraf eder:

“Kalbinde ufak bir ses vardı ve bu ses ona, babasından bu kadar uzak bulunmakta biraz da kendisinin sebep olduğunu söylüyordu. Onu artık affetmeli değil miydi?... “(Uşaklıgil, 2006, s.304).

İç dünyasında yaşadığı bu hesaplaşması ile Nihal'in babasına karşı ördüğü soğuk duvarlar kırılır. Romanın sonunda Behlül ve Bihter'in yasak aşklarının ortaya çıkması ile mağdur olan baba kızın yine birbirlerinden başka sığınacakları bir liman kalmaz. Nihal'in hayattaki en değerli varlığı çok düşkün olduğu babasıdır ve onun yokluğunun ihtimalini bile düşünmek canını acıtır. Yaşlı Adnan Bey'in de kızı Nihal'den başka tutunacak dalı yoktur. Adnan Bey'in Nihal'e olan muhtaçlığı ve Nihal'in artık hayatını sadece babasına adanarak geçirmesi, İsmail Tayfur ile Saniha'nın sonuna benzer. Saniha'da önce çok sevdiği İsmail Tayfur'u Nihal'in Adnan Bey'i kendisinden uzaklaştırdığı gibi uzaklaştırmış ancak yaşanan felaketlerden sonra onu affedip hayatını ona adamıştır.

3.2.3. İçedönük Sezgisel Tipler

3.2.3.1. Ahmet Cemil

Ahmet Cemil *Mai ve Siyah* romanının başkişisidir. Ahmet Cemil'in en belirgin özellikleri; duygusal, merhametli, iyi niyetli, sakın tabiatlı, şair ruhlu, nezaketli ve hassas oluşudur. Babasının ölümünden sonra maddi imkânsızlıkla savaşıp Ahmet Cemil'i hayalleri hayata bağlar. Roman boyunca gösterdiği

kişilik özellikleri ile Ahmet Cemil'in içedönük sezgisel tip grubuna girdiği gözlemlenir.

Mutlu bir aile çocuğu olan Ahmet Cemil'in babası, oğlunun iyi eğitim alması için çabalayan, çocukları ve ailesi için her türlü zorluğa göğüs geren güçlü bir baba profilidir. Önceleri yatılı ve sırasıyla askeri ve sonrasında Mekteb-i Mülkiye'ye giden Ahmet Cemil için öğrencilik yılları hayatının en mutlu ve tasasız günleridir. Ahmet Cemil, babasının ahlâkını devralmış, onunla gurur duyan bir gençtir (Koçak,1996, s.130). Mizaç olarak kendisine benzeyen ve ortak hayat zevkleri olan arkadaşı Hüseyin Nazmi ile de okulda tanışır. Mutlu ve hayat dolu olan Ahmet Cemil'in saadeti fazla uzun sürmez. Babasının ani ölümü ile büyük travma yaşayan Ahmet Cemil için hiçbir şey eskisi gibi olmayacak hatta bu kayıp, ruh hâli ile birlikte kişiliğini de etkileyecektir:

“Ahmet Cemil, o musibete uğradıktan sonra bütün duygu kabiliyetleri mahvolmuşçasına camit bir nefis hükmüne girdi. Artık leyli devam edemediği mektebe yalnız gider gelirdi, okumazdı, hatta sevgili şairlerini, o ruhunun samimi nedimlerini bile ülfete şayan bulmadı. Hüseyin Nazmi'den de eskisi kadar haz almıyordu” (Uşaklıgil, 2013, 67).

Aile sorumluluğu artık üzerinde olan Ahmet Cemil babasından sonra yalnız kalır ve bunalımlı bir ruh hâli içerisine girer. Ahmet Cemil'in karakter ve kişilik yapısı da artık daha güçlü olmak zorunda olduğu hayata karşı mücadele ederken içedönük bir ruh hâli ile şekillenir.

Babasının ölümü ile başlayan hayat mücadelesinde yaşadığı yenilgilerden dolayı Ahmet Cemil, bunalımlı ruh hâli yaşar. Bu yüzden de Ahmet Cemil'i her zaman karamsar hâlde görmek mümkündür. ”Her olay karşısında yenilmeye hazırdır, kaybedeceğini bilir” (Ariş, 2011, s.25). Ahmet Cemil'i ayakta tutan tek şey olan hayalleri de onu her seferinde yarı yolda bırakır.

Hayalleri ile yaşayan Ahmet Cemil'in istekleri; önce para kazanıp matbaaya sahip olmaktır daha sonra yeni tarzda döşenmiş bir ev alabilmek, kız kardeşini Batılı tarzda bir düğünle evlendirmektir. Bütün bu hayallerinin yanı sıra kendisi de Hüseyin Nazmi'nin kız kardeşi Lamia ile evlenmek ister. Bu hayallerini de şiir yazarak gerçekleştirmeyi planlar. “Onun içedönük ruh yapısı, iç dünyasının şiir ve sevda hayallerinin büyüyle sınırlar onu (Gündoğdu, 2009, s.31).” Bu hayalleri temel alınırsa Ahmet Cemil'in iç dünyasının yenilik, şiir ve aşktan oluştuğu söylenebilir.

İçedönük sezgisel tipler, yaşam tarzlarını hedeflerine ulaşmak için

düzenlerler. Yaptıkları planlar ile ilgili bütün ayrıntıları düşünürler (Ekinci, 2015, s.96). Ahmet Cemil’de hedeflerine ulaşmak için planlarını kurduğu hayallerine göre düzenler. Maddi olarak güçlenmek için şiir yazarak para kazanmaya çalışır. Çünkü hayallerindeki hayatı yaşayabilmek için en gerekli olan kaynak maddi olarak güçlü olabilmektir. Etrafında ona karşı olan herkese ve her şeye karşı olan mücadelesi sadece hayalini kurduğu o hayatı yaşamak içindir.

Çevresindeki arkadaş grubuna katılmaktan ziyade kendisi ile baş başa kalmayı tercih eden Ahmet Cemil’in kalabalıkta bulunmak istememesi, kendini bu dünyada herkese yabancı ve uzak hissetmesi, yalnızca sessizlikten hazzetmesi onun içedönük olduğunu gösteren belirgin özelliklerindendir. Ahmet Cemil’de kalabalık arkadaş çevresini değil samimi bir dostluğu tercih eder. İçini açabildiği, bütün sırlarını bildiği, yanında iken kendi olabildiği ve sevdiği tek arkadaşı Hüseyin Nazmi’dir. En zor zamanlarında sadece Hüseyin Nazmi ile yakınlık kurar.

Hayatın gerçekleri şair olma hayallerine üstün gelen Ahmet Cemil, bu hayalinden vazgeçmesi gerektiği zaman kendini çok güçsüz ve yıkılmış hisseder. Babasından sonra ailesine bakmakla yükümlü olan Ahmet Cemil’in birlikte şair olma hayalleri kurduğu arkadaşı Hüseyin Nazmi gibi maddi imkânları yoktur. Hüseyin Nazmi’nin yaşadığı hayat, yetim kalan Ahmet Cemil’in artık hayalini kurduğu hayattır. Onun gibi bir evleri olmasını, onun gibi kitaplarla dolu bir kütüphaneye sahip olmayı ister. Ancak tüm bunlara sahip olabilmek ve ailesini geçindirmek için çalışmak zorunda olan Ahmet Cemil çeviriler yapar, Mirat-ı Şuun gazetesinde yazar olarak hikâye çevirileri yapmaya devam eder, zengin aile çocuklarına özel dersler verir. Gazetede çalışırken hayalini kurduğu edebiyat camiasında ses getireceği hayallerini kurduğu eserini yazmaya başlar.

Hayatı düzene girmeye başlayan Ahmet Cemil kardeşini evlendirip mutlu olmasını ister. Çalıştığı gazetenin başyazarı Ali Şekip Bey’in aracılığı ile Ahmet Cemil, kardeşi İkbâl’i matbaa sahibinin oğlu Vehbi Bey’e verir. Kardeşinin Vehbi Bey ile evlenmesini desteklemez ancak karşı da çıkmaz. İçgüveysi olan Vehbi Bey’in eve yerleşmesinin üzerine Ahmet Cemil eve artık fazla uğramaz ve uzaklaşır. Düğünden sonra ilk defa eve geldiği akşam Vehbi Bey’in rahat tavırlarının Ahmet Cemil’i huzursuz ettiği görülür. Baştan beri etraftaki insanlar tarafından iyi bahsedilen Vehbi Bey, Ahmet Cemil’in nazarında öyle değildir.

Vehbi Bey'in içki alışkanlığının ortaya çıkması, İkbâl'e kötü davranması gibi durumların ortaya çıkması ile Ahmet Cemil'in sezgilerinde yanılmadığı da ortaya çıkmış olur. "Bir işlevin genel bir alışkanlık hâlini alması kişinin işlevsel tipini belirlerken, buna ek olarak kişinin gördüğü ya da yaşadığı bir sahne karşısında gösterdiği tepki de karakteristik tutumunu belirler" (Stevens, 2014, s.123). Ahmet Cemil'in de gördüğü sahne, kardeşinin mutsuz bir evliliğin içine düştüğüdür. İlk görüşte Vehbi Bey'e karşı kapıldığı olumsuz düşüncelerde haksız çıkmaz. Bu durum karşısında Ahmet Cemil kardeşinin mutsuzluğunu kendisiyle paylaşmasını, içini ona dökmesini ister. Kardeşini bu karanlıktan çekip çıkaramaması, kardeşinin sadece iç dünyasında yaşadıklarını kendisi ile paylaşmasını istemesi Ahmet Cemil'in içedönük olan karakteristik tutumudur.

Ahmet Cemil'in kendi aşk hayatı da pek parlak değildir. Âşık olduğu kız Lâmia'nın bile hiçbir zaman öğrenemediği tek taraflı bir aşk yaşar. İç dünyasında Lâmia'ya karşı yaşadığı aşkı, hayalini kurduğu eseri tamamlayıp kendini kanıtladıktan sonra itiraf etmek ister. Çünkü Ahmet Cemil, maddi olarak aynı imkânlarla sahip olmadığı Lâmia'ya ancak eseri ile tanınıp ün sahibi zengin bir yazar olduğunda denk olacağını düşünür. Biraz tuhaf ve oldukça zararsız olan içedönük sezgisel tipler, kendi iç hayallerinin etkisi altına girdiklerinde iyi ya da kötü bir amaç uğrunda hızla yayılabilecek bir güç kazanırlar (Fordham, 2019, s.57). Lâmia ile evlenme isteği de, en büyük hayallerinden bir diğeri olan eserini bitirmek için Ahmet Cemil'e güç kazandırır:

"Gece yalnız kaldığı vakit zihninde yalnız iki şey yaşıyordu: Eseriyle Lâmia. Bu iki emel hedefi bir çift tev'em hemşire gibi hatırasında öpüşüyordu. Lâmia'yı düşünürken eserini, eserine fikrini sevk ettikçe o siyah gözlerin: "Bitirsenize. Ben de dinlemek isterdim!" manasıyla gülümsediğini görüyordu. Bu gece uykusunun arasında hep o eserle o hayal yaşadı, sabahleyin kendi kendisine: "Evet artık bitirmeliyim!" dedi (Uşaklıgil, 2013, s.229).

İçedönük sezgisel tiplerin ahlâkî çabaları genellikle tek taraflıdır. Kendisini ve hayatını simge durumuna getirir. Olayların iç ve dış varlığına uyum sağlasa da bugünün gerçeğine uyum sağlamaz (Jung, 2019, s.419). Matbaanın başına geçen Vehbi Bey, çalışanları yavaş yavaş işten çıkarırken Ahmet Cemil dâhil olmak üzere üç yazarın gazeteyi idare edebileceklerini söyler ancak çok daha farklı planları vardır. Eserini yazdıktan sonra tanınmış bir yazar olma hayali ile yaşayan Ahmet Cemil, sevdiği arkadaşlarının matbaadan çıkarılmasına üzüldür

ancak bir yandan da matbaadaki konumunun yükselmesine ve matbaayı eniştesi ile beraber idare edecek olmasına da içten içe sevinir. Bu konum onu hayallerine biraz daha yaklaştırır. Kardeşini mutsuz eden bir eş ve acımasızca matbaadaki hemen hemen bütün yazarları işten çıkaran bir adam olmasına rağmen Ahmet Cemil hiç sevmediği eniştesi Vehbi için kötü düşünmek istemez:

“Vehim! Niçin öyle olsun? Her vakayı fena şümulü ile telakki etmek bana mahsus bir bedbinlik mesleği. Hâlbuki mesele pek sade: ben bir matbaada bulunuyorum ki idare heyeti bana tamamıyla yabancı. Bugün bir vaka o idareyi eniştemin eline geçiriyor, şu hâlde bana evvelce yabancı olan matbaa ile bugün aramızda bir karabet hâsıl oluyor demektir. Matbaanın, gazetenin idaresi bana tevdi edilecek olursa bundan ne için ürkmek lazım gelsin? demek istedi, vicdanında bir tehaşi ezasıyla hüküm süren hissin muazzip sedasını susturmaya çalıştı” (Uşaklıgil, 2013 s.216).

İçedönük sezgiseller, görülerine güvenmeye eğilimli olduğu için tek taraflı olan ahlâkî çabaları çok öznelleşir. Ahmet Cemil de vicdanına karşı kendini haklı çıkarmaya ve aslında kuruntu diyerek gördüğü ve sezdiği kötü durumu görmezden gelmeye çalışarak durumu öznelleştirilmesi ile bir içedönük sezgisel tip örneği olduğunu göstermiş olur.

Jung, içedönük sezgisel tiplerin tuhaf olanlarının etrafındakiler tarafından anlaşılmadıklarını söyler. Bu tipler, Jung’a göre genellikle yanlış anlaşılan bir dâhi, hata yapmış büyük adam, bir tür saf bilge ya da psikolojik roman figürüdür (Jung, 2019, s.418). Ahmet Cemil’in bu özelliği taşıdığı görülür. Anlaşılmadığını düşünen Ahmet Cemil hep huzursuzdur, kendini hiçbir zaman tam anlamı ile ifade edebildiğini düşünmez ve kaygılı bir ruh hâli sergiler:

“Ah! Bu anlaşılmamak, takdir edilmemek endişesi olmasa. Ya benim o mahut eseri bitirsem de çıkarsam ne olacak? ” (Uşaklıgil, 2013, s.128).

Eserini bitirir ancak sonuç hayal ettiği gibi olmaz, en büyük arzusu olan ve büyük bir heves ile yazdığı şiiri beklediği takdiri görmez hatta fazlasıyla eleştirilir. Ahmet Cemil’in hayal kırıklığı bununla kalmaz, sevdiği ve söyleyemediği sevdası, Lamiâ’nın bir subayla evlenmesi ile sonuçlanır. Kız kardeşi İkbâl’in mutsuz evliliği, hamile iken Vehbi Bey’den gördüğü şiddetten sonra ölümle son bulur. Romanın başında Ahmet Cemil’in bilinçdışında oluşturduğu ve kurguladığı hayalleri gerçekleştirmek için oluşturduğu yüksek motivasyonu ile yaşadığı gerçekler arasında meydana gelen zıtlıklar psikopatolojik sonucu kaçınılmaz kılar. Roman sonunda Ahmet Cemil mai

hayallerine veda eder ve annesi ile siyah bir gece de Yemen'e doğru yola çıkar.

3.2.3.2. İsmail Tayfur

İsmail Tayfur, *Ferdi ve Şürekâsı* romanının başkişisidir. Babasının ölümü üzerine babasının çalıştığı ticarethanede onun yerine çalışmaya başlar. Bu konuda Ahmet Cemil ile kaderi aynıdır. Hayata erken atılmak zorunda kalan İsmail Tayfur'un da bakmak zorunda kaldığı bir annesi bir de babasının evlatlık edindiği kız çocuğu Saniha vardır. İsmail Tayfur ve Ahmet Cemil birbirine benzer kişilik özellikleri gösterir. "İsmail Tayfur, adeta Mai ve Siyah romanındaki Ahmet Cemil'dir. Diyebiliriz ki Ahmet Cemil'in ayak sesleri İsmail Tayfur'da duyulmaktadır" (Sakallı, 2006, s.169). Roman, zaman, mekân ve olaylar farklıdır ancak olaylara karşı duruşları ve karakterleri aynıdır. İçedönük bir kişilik olan İsmail Tayfur'da sezgisel tip grubunda olan birey özellikleri gösterir.

Tipin en belirgin özelliği, büyük bir hayal dünyasının olmasıdır. Küçük dünyasında mutlu olan İsmail Tayfur'un da hayalleri vardır. Bu hayallerinden biri de kendisine ait bir kütüphaneye sahip olmaktır. Bu hayaliyle de Ahmet Cemil'i hatırlatır. İsmail Tayfur'da hayal ettiği kütüphaneye sahip olamaz. Bu hayalinin gerçekleşmeyeceğinin bilincindedir. Yine de bu arzusundan vazgeçmek onun için çok zor olmaz. Arzu edip de sahip olamadığı şeylerden birinin de kütüphane olması onu çok etkilemez.

"İsmail Tayfur'un kalbini başka bir emel kaplamıştı: bir kütüphane! Fakat buna hiçbir zaman muvaffak olamayacağını bilirdi. İsteddiği gibi bir kütüphaneyi sekiz liradan aşağıya almak kabil değildi" (Uşaklıgil, 2017, s.60).

Eğitim hayatını yarıda bırakan İsmail Tayfur, babasının yerine çalışmaya başladığı ticarethane de işinde dürüst ve çalışkan bir gençtir. Ahmet Cemil'in annesine ve İkbâl'e iyi bir hayat imkânı sunabilme kaygısı İsmail Tayfur'da da vardır. O da annesi ve Saniha için elinden geleni yapmak için çabalar. Ahmet Cemil'in, Hüseyin Nazmi'nin imkânlarına sahip olabilse yapabileceklerini, İsmail Tayfur da Ferdi Efendi'nin imkânlarına sahip olabilse yapabilmeyi hayal eder.

"İsmail Tayfur, iki adım ötede, servetini şu kayıtsız nazarla seyreden bu zengine bakarak duruyordu. Ah! Bu servetin bir parçası kendisinde olsa neler yapardı!" (Uşaklıgil, 2017, s.32).

Aslında hayal ettiği hayat onun çok yakınındadır. Hayat karşısında daha güçlü imkânlarla ayakta durabilme isteği konusunda Ahmet Cemil'den daha şanslıdır. Kızı Hacer'e çok bağlı olan Ferdi Efendi'nin kızı için parasının gücü ile yapamayacağı hiçbir şey yoktur. İsmail Tayfur'un Hacer ile evlenmesi zengin olması için yeterlidir. Ferdi Efendi'nin teklifi karşısında İsmail Tayfur'un düşüncesi ve tavrı nettir, o büyük aşkı Saniha'dan para karşılığında vazgeçmez. Jung'a göre, İsmail Tayfur ahlâk yönelimli sezgiseldir. (Jung, 2019, s.418).

Ahlâk yönelimli sezgisel tipler, görülerinin anlamını düşünür. Yargıları onların kendilerinin sağlıklı bir insan olarak görülerine dâhil olması gerektiğini ve öznenin hayatına katılmak istediklerini fark etmelerine fırsat tanır. Bu anlayışları ile görülerini hayatlarına geçirmek zorunda olduklarını hissederler (Jung, 2019, s.418-419). İsmail Tayfur'da Saniha'ya saf ve temiz duygularla bağlıdır. Duygularından emin olan İsmail Tayfur için Saniha hayatında olabilecek tek kişidir, hayalinde sadece o vardır. Saniha'da İsmail Tayfur'a çok bağlıdır ve onu çok sever. Aralarındaki sevgi bağı güçlüdür. İsmail Tayfur, sevdiği kız ile evlenerek hayalini gerçekleştirmek için elinden gelen çabayı gösterir. Ancak dış müdahalelerle olay bambaşka bir hâl alır.

Ferdi Bey kızının isteğini yerine getirmek için harekete geçer. Kızının hizmetindeki kızları İsmail Tayfur'un evine gönderir. Hacer ve İsmail Tayfur'un evlilik meselesi konuşulur. Onları nişanlı zanneden Saniha büyük bir hayal kırıklığı yaşar. İsmail Tayfur'un annesi Besime Hanım ise oğlunun böyle bir evlilik yapması ile onun hayatının daha iyi olacağını düşünür. Kendine en yakın gördüğü kişi olan babasının arkadaşı Hasan Tahsin Efendi de bu düşüncedir. İsmail Tayfur'u da bu evliliğe ikna etmek için çok uğraşır. Ancak İsmail Tayfur, sevdiği Saniha'sına kavuşma hayallerinden vazgeçmez. Hasan Tahsin Efendi, İsmail Tayfur'un bu tavırlarını hiç akıllıca görmez:

“Lakin Tayfur, sen beni hayran ediyorsun. Sana bu izdivaç meselesinin bu kadar tesir edeceğini tasavvur edemezdin. Rica ederim, biraz itidal, biraz sükûn göster. Niçin böyle bir şeyi fikir selametiyle düşünmemelidir? Bak hele! Çocuk gibi ağlıyorsun” (Uşaklıgil, 2017, s. 132).

Bu hâli ile Hasan Tahsin Efendi'nin gözünden bakıldığında İsmail Tayfur kendine özgü yapısı ile dışarıdan tuhaf görünen bir içedönük sezgisel tiptir.

Dış müdahalelerin el birliği ile sonuç başarılı olur. Beklemediği bir anda Ferdi Bey'in ortaklık sözleşmesini önünde bulan İsmail Tayfur, diğer bütün

olanlardan habersizdir. Kendi iç hayallerinin etkisi altına girdiklerinde amaçları uğruna çok güçlü ve hızla yayılabilen bir güç kazanan içedönük sezgisel tiplerden biri olan İsmail Tayfur, kendisi dışında gelişen bu olaylardan haberdar olduğunda tepkisi sert olur. Saniha'ya kavuşma hayallerini gerçekleştirme amacı ile yaşayan İsmail Tayfur'un annesine karşı olan öfkesine Saniha müdahale eder;

“Bilmem ne için hiddet ediyorsunuz! dedi. Gittikçe vüsat ve kuvvet kesbeder bir sesle devam etti: Biz sizi memnun etmeye çalışıyoruz zannındaydık. Sizi mesut etmekten başka bir arzusu olmayan bir anne ile kendi saadetini sizin saadatinizden ibaret bilen bir hemşire...” (Uşaklıgil, 2017, s.135).

Saniha'nın yaptığı bu konuşma İsmail Tayfur için büyük hayal kırıklığı olur ancak içedönük sezgisel tipler genelde görülerine güvenmeye eğilimlidir (Jung, 2019, s.419). Bu yüzden İsmail Tayfur, Saniha'nın bunları söylerken kendi ile savaştığından emindir:

“Yeter Saniha! Şu sözleri söylemek için ne kadar nefesine cebrettiğini anlıyorum” (Uşaklıgil, 2017, s.137).

Saniha gururundan ve inadından vazgeçmediği için artık İsmail Tayfur'un da tutunacak bir dalı kalmamıştır. Kendilerince İsmail Tayfur'un iyiliğini düşünen Hasan Tahsin Efendi, annesi Besime Hanım ve Saniha'da dâhil olmak üzere İsmail Tayfur'un hayallerini yerle bir etmiş olurlar. Bilinç öncesinde oluşan Saniha ile kavuşma hayalleri tam tersine döner. İsmail Tayfur, “olayların iç ve dış anlamına uyum sağlar ama bugünün gerçeğine uyum sağlamaz” (Jung, 2019, s.419). Hacer'le evlense de hiçbir zaman onu gerçekten sevmez ve Saniha'yı unutmaz.

Tasarladığı hayal ile gerçekler arasında çatışma yaşamaya başlayan İsmail Tayfur, ısrarla Saniha'ya olan sevdasının peşinden koşar ve onunla kaçmak ister. Saniha'nın da hâlâ onu sevdiğinden emindir:

“Beni seviyorsun Saniha! Oh, eminim seviyorsun. Bu muhabbeti niçin öldürmeli? Gidelim, bu evden kaçalım... Uzak bir yere gidelim, o kadar uzak bir yere ki bu vakanın hatırası bile bizi takip etmesin. O vakit şimdi mahvolmuş zannedilen ümitler tekrar uyanır, o hülyalar yine vücuda gelirdi” (Uşaklıgil, 2017, s.177).

İç hayallerinin etkisi devam eden İsmail Tayfur, sevdiğine kavuşma amacıyla kazandığı bu güç ve cesaret ile yine Saniha'nın karşısındadır. Ancak olan biteni anlayan ve İsmail Tayfur'un Saniha ile olan konuşmalarına şahit olan Hacer, kendisi ile birlikte İsmail Tayfur'u da öldürmek ister. Çıkardığı yangında

Hacer ölürken, İsmail Tayfur ruhsal çöküntü yaşar. İçedönük sezgisel tiplere hemen hemen deli olarak bakıldığını söyleyen Fordham, deneyimleri ile yaşam arasında bir ilişki sağlayacak yolu bulamazlarsa gerçekten delirdiklerini de dile getirir (Fordham, 2019, s.56). İsmail Tayfur'da bütün çabalarına rağmen istedikleri ile hayatı arasında bir ilişki sağlayamaz ve yaşadığı ruhsal çöküntünün sonucunda çıkan yangından sonra aklını yitirir.

3.2.3.3.İrfan

İrfan, duyarlı, yetenekli, idealist bir gençtir. Sanatçı ruhlu olan İrfan Paris'te piyano eğitimi alan bir müzisyendir. Muzaffer Uyguner; Servet-i Fünûn'un *Mai ve Siyah*'taki temsilcisi Ahmet Cemil, İsmail Tayfur'un biraz daha yaşlanmış görülebileceği gibi, *Nesl-i Ahir*'de daha da yaşlanıp yaşamını sürdürenin İrfan olduğu kanaatindedir (Uyguner,1992, s.57). Dolayısıyla birbirinin devamı olarak karakterize edilen bu roman kahramanlarından İrfan'ın da yaşadıklarıyla, Ahmet Cemil ve İsmail Tayfur'a benzer sergilediği kişilik özellikleriyle bir içedönük sezgisel tip olduğu söylenebilir. Jung, içedönük sezgisel tiplerden hayalci, kâhin, gizemli kişilikler çıktığını, sanatçı olarak çıkanların ise bu tipin normal temsilcileri olarak görüldüğünü söyler (Jung, 2019, s.418). O hâlde müzisyen kişiliği ile İrfan için içedönük sezgisel tipin normal bir temsilcisi de denilebilir.

İrfan'ın yaşadığı bazı durumlar Ahmet Cemil ile benzerlik gösterir. İzin alamadığından dolayı müzik eğitimi için Paris'e gidemeyen İrfan babasının yardımı ile kaçak olarak gider. Bu yüzden babası Erzurum'a sürgün edilir ve bir süre sonra intihar eder. Babasının ölümü İrfan'ı derinden sarsar. Ahmet Cemil gibi baba kaybından sonra bir daha eskisi gibi olmaz ve içine kapanır. Babasından sonra Ahmet Cemil gibi yaşamını devam ettirmek için müzisyenlik yapıp evlerde özel dersler vererek kendisini ve annesini geçindirmeye çalışan İrfan, Süleyman Nüzhet'in kızı Azra'ya âşıktır. Azra'ya olan aşkını o da Ahmet Cemil'in Lamia'ya olan aşkı gibi içinde yaşar. Azra'nın da ona ilgisi olmasına rağmen İrfan yoksulluğu nedeniyle Azra ile evlenmeye cesaret edemez. Ahmet Cemil'de maddî imkân olarak kendini Lamia'ya layık göremediği için eserini bitirip ünlü şair olarak karşısına çıkmak için çalışır. İrfan, Azra'ya karşı olan duygularını dile getirmese de annesi İffet Hanım oğlunun Azra'yı sevdiğini anlar. Süleyman Nüzhet ile aralarında geçen bir konuşma da Süleyman Nüzhet,

çok sevdiği ve oğlu gibi gördüğü İrfan'ı kızına layık görse de anne İffet Hanım İrfan'ın bunu kabullenmeyeceğini söyler:

İffet Hanım yavaşça başını salladı:

-Muhakkak öyle, dedi; fakat bu, Azra Hanımla İrfan'ın arasında mevcur olan o geniş fasılayı hükmünden iskat eder mi? İrfan bugün validesinin hayat-ı fakiranesini kazanabilmek için Ortaköy'den Haydarpaşa'ya, Cağaloğlu'ndan Nişantaşı'na saatlerini satmak mecburiyetinde bulunan bir muallimden başka nedir? Hatta bundan sonra ne olabilir?..

Şimdi bu hasta kadının sesine kuvvet geliyor, gözleri yükseliyordu. İskemlesinde doğrulmuştu, yanaklarında sabit bir kırmızılıkla, dudaklarında bir hararetle söylüyordu:

-Öyle zannediyorum ki İrfan hiçbir zaman size gelip “Azra'yı bana veriniz” diyemeyecek ve bunu diyememek onun için öyle acı bir elem olmalıdır ki.. (Uşaklıgil, 2009, s.557).

İçedönük sezgisel tipler, yaşam tarzlarını hedeflerine ulaşmak için düzenler. Kendi iç hayallerinin etkisi altına girdiklerinde ise iyi ya da kötü bir amaç uğruna hızla yayılabilecek bir güç kazanırlar (Fordham, 2019, s. 57). İrfan'ın bu içedönük sezgisel tip özelliğini taşıdığı görülür. İstanbul'a döner dönmez tek amacı babasını sürgün edildiği Erzurum'dan İstanbul'a geri getirmek olur. Hatta sırf bu yüzden tüm İstanbul'un hakkında kötü konuştuğu Paşa'ya giderek ondan yardım ister:

Bu adamı, İstanbul'u titreten, kadınların, çocukların ağzına kadar ismi müthiş bir afetin yad-ı şeameti kabîlinden intikal eden bu paşayı, o henüz görmemiş idi. Berikini bir hiss-i nefretle gidip görmüş idi; fakat bundan bir ürkeklik hissediyordu. İcra ettikleri sanat-ı vahşette imtiyazat-ı mâlik olan, İstanbul'un sergüzeşt-i mesaibinde aynı âsâr-ı zulm ü itisafı göstererek gece ev basmak, adam öldürmek, kadınlara tasallut etmek, ocak söndürmek, şurada burada türlü mesavihane işletmek, erbab-ı ticareti haraca bağlamak, her daire-i hükümete engüşt-i müdahaleyi doğru gitmeye henüz hâiz-i kabiliyet bir iş kalmışsa onu eğriltmek hususunda müsabaka eden bu adamlardan birincisini nefretle, ikincisini haşyetle telakki ediyordu. Bu hissi pek tahlil edemiyordu. Belki şahsiyetlerine, cismaniyetlerine ait bir histi. Birincisini o kadar gülünç ve iğrenç bulmuş idi ki bundan korku hissini duyamamış idi; diğerini ona tarif ederken öyle vahşiyane bir çehre tersim etmişlerdi ki daha görmeden bir canavar karşısına çıkmaya muntazırdı” (Uşaklıgil, 2009, s. 122).

Babasını tekrar İstanbul'a getirtmek için uğraşan İrfan babasının intihar ettiğini öğrenince yıkılır. Babasını haksız yere sürgüne gönderenin Şadi Revnak Paşa olduğunu öğrendikten sonra da roman boyunca amacı Şadi Revnak

Paşa'dan babasının intikamını almak olur:

”Sesinde öyle vahşiyane bir gayzın zehiri vardı ki Süleyman Nüzhet şu dakikada İrfan'ı tamamıyla değişmiş buldu. İrfan ayağa kalktı, şimdi Âdeta Nüzhet'e de kindarane bir nazarla bakıyordu. Sonra ağlamayarak, mateminden ziyade kiniyle zehirlenen bir adam siyahlığıyla ilâve etti: —Size yemin ederim ki pederimin intikamını, kimden almak mümkünse ondan almaksızın ölmeyeceğim. Bir saniye meks etti sonra: —Şimdi bütün bildiklerinizi söyleyiniz, görüyorsunuz ki çocukluk etmiyorum dedi.” (Uşaklıgil, 2009, s.295).

Burada İrfan'ın içedönük sezgisel tip olarak hızla yayılan gücünü kötü amacı uğruna kullandığı görülür.

Babasını sürgüne gönderenin Şadi Revnak Paşa olduğunu öğrenen İrfan suikast düzenleme girişimleri için kolları sıvar. Hayattaki tek amacı Paşa'yı öldürmek olan İrfan bu intikam ateşi ile yanar. En yakın dostu olan Süleyman Nüzhet'e bile bu amacından bahsetmez. Ancak Süleyman Nüzhet, İrfan'ın bir cinayet işleyeceğini hissederek endişelenir:

“Onu azminde o kadar sabit ü anûd bulmuş idi ki başka mütalaa ilâvesine lüzum görmedi, biraz da kendisini düşüncelerinden hariç tuttuğuna münfaildi. Bu infialin bir kin hüküm ve ehemmiyetini almasına mümanaat etmek (engel olmak) isteyerek ‘Eminim ki çocukluktan ibaret ve hicabından söyleyemedi.’ dedi.”(Uşaklıgil, 2009. s.363).

Jung'a göre içedönük sezgisel tip, sezginin yoğunlaşmasıyla dokunulan gerçeklikten sıklıkla olağanüstü uzaklaşır ve yakın çevresi için tam bir muamma hâline gelebilir. (Jung, 2019, s.418).

Süleyman Nüzhet, babasının intikamını almak için bir çılgınlık yapacağını düşündüğü İrfan'la Sultanahmet'teki Belediye Bahçesi'nde buluşur ve onu sakinleştirmeye çalışır. Ancak genelde görüsüne güvenmeye eğilimli olan içedönük sezgisel tip özelliği ile İrfan, bu çılgınlığı yapmaya kararlı olduğunu ifade eder:

“Bu sualinde Süleyman Nüzhet'in nazariyatına mukabil öyle derin bir kanaatten doğan şübühatın itirazları muhtefiydi ki o karşısında birinci defa olarak bu derece miknet ü mukavemetle müdafaa-i efkâr eden bu genç çocuğa hayretle bakarak durdu. O zaman İrfan sakin fakat bütün teessürle mühteze bir sesle devam etti: —İntihar, belki, fakat zannetmem ki bîfâide olsun. Hatta bîfâide olsa bile bu intihar bana o kadar güzel, o kadar güzel görünüyor ki, milletin kenar-ı firâşına düşüp ‘Yok, mademki sen ölüyorsun, senden evvel ve senin için ben ölmeliyim. Sensiz hayat neye yarar? Senin biçare kurumuş sinenden son katarat-ı semî içerek, senin ölümüne aciz bir temaşager olmaktansa, senin zehrinle, senin sütünün o sem-i marazıyla ölmek,” işte bundan

sonra hayatta bana mukadder olan vazife...” demek ve ölmek.”(Uşaklıgil, 2009, s.388).

Romanın başında Paris’ten iyi bir müzik eğitimi alarak dönüp yaşadığı toplumu batı musikisiyle tanıştırmak hayalleri olan idealist bir genç ve mesleği itibariyle bir karıncayı bile incitmeyecek kadar hassas olan İrfan’ın bütün hayalleri babasının sürgünü ve daha sonra ölümü ile tersine döner. Yaşadığı ruhsal çöküntüler sonucunda intikam makinesine dönüşen İrfan’ın sonu da Ahmet Cemil ve İsmail Tayfur gibi parlak olmaz. İntikam uğruna düzenlediği suikastta da başarılı olamayan İrfan kendini Galata Köprüsü’nün ayaklarından Haliç’in soğuk sularına bırakarak intihar eder.

SONUÇ

Bu çalışmada Halid Ziya Uşaklıgil'in *Sefile*, *Nemide*, *Bir Ölüünün Defteri*, *Ferdî ve Şürekâsı*, *Mai ve Siyah*, *Aşk-ı Memnu* ve *Kırık Hayatlar* adlı romanları, edebiyat-psikoloji bağlamında Carl Gustav Jung'un Psikolojik Tipler kuramı çerçevesinde incelenmiştir. Adı geçen romanların seçilmiş olması daha önce bu romanlar üzerinde böyle bir çalışmanın olmamasından kaynaklıdır.

Jung'un psikolojik tip kuramına göre iki ayrı tutum dört ayrı işlev vardır. Kişilerin salt bir tutumdan ve işlevden ibaret olmadıklarını da özellikle belirtmiştir. Dolayısıyla insanları tek bir kalıba sokmak mümkün değildir. Her bireyde hem içedönük hem dışadönük özellikleri görülebilir. Aynı durum dört işlev için de geçerlidir. Kişilerde öne çıkan özellikleri de baskın olan tutum ve işlevleridir. Bu çalışmaya konu olan roman şahısları incelenirken her biri bilincinde ayrı ayrı baskın olan tutum ve işleve göre değerlendirilmeye alınmıştır. Halid Ziya'nın romanlarındaki şahıslar genellikle ruhsal olarak bunalım yaşadıklarından dolayı bastırılmış olan gölge işlevleri de ortaya çıkar. Bu sebeple bazı şahısların tipolojilerini belirlemek güçlük oluşturmıştır. Şahıslar incelenirken yazarın her birini aynı derinlikte ele alması mümkün olmadığından romandaki bütün şahıslar değil belli başlı şahıslar ele alınmıştır.

Halid Ziya'nın ilk romanı *Sefile*, fuhuş bataklığına sürüklenmiş hayatları konu alır. Romanda Mazlume ve İkbâl, Mihriban Hanım'ın elinde fuhuş hayatı içinde kaybolan iki genç kızdır. Romanın şahıs kadrosu çok yoğun değildir. Olaylar Mazlume, İkbâl ve İhsan Bey'in etrafında gelişir. Bu romanda incelenen şahıslardan İkbâl ve İhsan Bey'in psişik enerjisi, akış yönü dışadönük olanlardır. İkbâl, çok sevdiği babasını küçük yaşta kaybettikten sonra para ve erkek düşkünü annesi Mihriban Hanım'ın elinde büyür. Annesi onu para için sevmediği yaşlı bir adam ile evlendirdikten sonra cinsel isteklerine istediği karşılığı alamayan İkbâl, mutsuzluğu karşısında başka erkekler ile birlikte olarak hayatına devam eder. Birlikte olduğu erkeklerden biri olan İhsan Bey'e gerçekten âşık olur. Yaşadığı kötü evlilikten sonra hissizleşen İkbâl'in baskın olan tutumu dışadönük düşünen tiptir. İhsan Bey de dışadönük düşünen tip kategorisindedir. Annesi tarafından terbiyeli ve disiplinli büyüyen bir memurdur. İkbâl'e olan aşkıdan sonra Mazlume ile birliktelik yaşar. Her iki kadına hem ruhsal ve hem fizikî zararlar verir. Belli bir ahlâki doğruluğa göre yetişmesine rağmen yaşadığı ilişkilerinden dolayı utanç duyar. Halid Ziya'nın ikinci romanı *Nemide*'dir. Bu

romanda da şahıs kadrosu yoğun değildir. Yine bir aşk üçgeninden oluşan roman Nemide, Nahit ve Nail etrafında şekillenir. Romanın merkezi kişisi olan Nemide doğduğu zaman annesini kaybeden öksüz bir kızdır, babası ile yaşar. Zayıf bir bünyeye sahip olan Nemide sürekli hastalandığından dolayı babası tarafından büyük bir hassasiyet ve özen ile büyütülmüştür. Hayatında babasından sonra bağ kurduğu tek kişi amcasının oğlu Nail'dir. Nemide, Halid Ziya'nın romanlarındaki kadın şahısların büyük bir çoğunluğu gibi içedönük hisseden kişilik özellikleri sergiler. Kırılgan ve duygusal bir yapıya sahip olan Nemide en çok babasının ve Nail'in yanındaki iken huzurlu ve mutludur. En belirgin içedönük tip özelliği sadece etrafındaki insanlar ile sağlam ilişkiler kurabilmesidir.

Bir diğer roman olan *Bir Ölümlün Defteri*'nde başkışı Osman Vecdi'dir. Romandaki şahıs kadrosu yine yoğun değildir. Osman Vecdi annesinin ölümünden sonra babası ile birlikte halasında kalır. Bir süre sonra babasının da bir memurluk görevi ile uzaklara gitmesinden dolayı kendini tamamen yalnız hisseder. İçedönük düşünen tip özellikleri baskın olan Osman Vecdi'nin bağımsız ve kararlı bir kişiliği vardır. Hüsam ve halasının kızı Nigar dışında fazla çevresi yoktur. Sosyal alanlara girdiğine de rastlanmayan Osman Vecdi'nin içedönük tutum özellikleri gösterdiği görülür.

Ferdi ve Şürekâsı yazarın dördüncü romanıdır. Romanın başkışı İsmail Tayfur'dur. Babasının ölümünden sonra evini geçindirmek zorunda kalan İsmail Tayfur, okulunu da bırakmak zorunda kaldığı için hayallerini kurduğu eğitimi alamaz. Annesi ile birlikte bir de babasının sokaktan getirdiği ve sahiplendiği Saniha ile yaşar. Saniha'ya derin bir aşk ile bağlıdır. İsmail Tayfur'un belirgin özelliği olan hayalperestliği onun içedönük sezgisel olduğunun göstergesidir. Okuma hayalleri gerçekleşmeyen İsmail Tayfur'un hayatındaki en büyük hayali Saniha'ya kavuşmaktır. Romanda incelenen bir diğer şahıs Saniha'dır. Saniha'da İsmail Tayfur'a derin bir aşk ile bağlıdır ve kendini İsmail Tayfur'un hizmetine adamıştır. İsmail Tayfur dışında bir arkadaşı olmayan Saniha sadece onun yanında iken kendini güvende hisseder. Ancak hiç beklemediği bir anda İsmail Tayfur'un başka biri ile nişanlandığını öğrendiğinde yıkılır. Saniha içedönük hisseden özellikleri gösteren şahıslardandır. Romanın dışadönük düşünen tip özellikleri gösteren kişisi Hasan Tahsin Efendi'dir. İsmail Tayfur'un babasının arkadaşıdır. Hasan Tahsin Efendi'ye göre insan isterse duygularının kontrolünü akıl yolu ile sağlayabilir. Bu yüzden de Saniha'ya âşık iken Hacer ile

nişanlanmayı kabullenemeyen İsmail Tayfur'a kızar ve ona göre duygulardan daha önemli olan gerçeklerle mutlu olabileceği konusunda akıl verir. *Mai ve Siyah*, Halid Ziya'nın İstanbul'a gidişinden sonra yazdığı ilk romandır. Romanın ana karakteri Ahmet Cemil'in hikâyesinin anlatıldığı romanda Ahmet Cemil'in de İsmail Tayfur ile benzer kişilik özellikleri sergilediği görülür. Ahmet Cemil'in de en belirgin özelliği hayalperest olmasıdır. Dolayısı ile Ahmet Cemil de içedönük sezgiseldir. İsmail Tayfur gibi babasını erken yaşta kaybeden Ahmet Cemil kardeşine ve annesine bakmak için evi geçindirmek zorunda kalır. Babasının ölümünden sonra Ahmet Cemil daha güçlü olmak zorunda olduğu hayata karşı mücadele ederken kişiliği içedönük bir ruh hâli ile şekillenir. Onu ayakta tutan tek şey olan hayalleri de hayatı boyunca onu yarı yolda bırakır.

Yazarın İstanbul'da yazdığı ve en olgun romanı olarak kabul edilen eseri *Aşk-ı Memnu*'dur. Geniş bir şahıs kadrosuna sahip olan romanın esas kişileri Bihter ve Nihal'dir. İki ayrı kişilik yapısına sahip olan Bihter ve Nihal'in roman boyunca kendi iç dünyalarında yaşadığı çatışmalar, psişik enerjilerinin akış yönü ile ilgili birçok malzeme sunar. Nihal'e göre daha güçlü bir duruşu olan Bihter'in en büyük korkusu annesi Firdevs Hanım'a benzemektir. Bu yüzden de evliliği dâhil olmak üzere verdiği tüm kararların arkasında Firdevs Hanım'ın aksine bir hayat yaşamayı amaç edinmek yatar. Bihter'in başlarda çevresine karşı gösterdiği uyum ve sevecenlik dışadönük düşünen kişi özellikleridir. Nihal ise Bihter'in tam tersine çevresindeki belli kişiler ile iletişim kuran asosyal kişilik özellikleri gösterir. Annesinin ölümünden sonra babası onun için hayatındaki en önemli kişi konumundadır. Yaşadığı en ufak olumsuzluklar karşısındaki güçsüzlüğü, hassas ve zayıf bir bünyeye sahip olması ile tipik bir içedönük hissedendir. Romanın diğer kişilerinden olan Behlül ve Firdevs Hanım dışadönük duyum tipine girer. Her ikisi de eğlenceye ve zevke düşkün kişilik özellikleri gösterir. Hayat onlar için eğlenceden ve rahatlıktan ibarettir. Hiçbir kaygıları olmayan romanın dışadönük duyum tipleri Behlül ve Firdevs Hanım'ın aynı zamanda geniş bir sosyal çevresi vardır. İnsanlar ile çabuk iletişim kurmak konusunda da hiç sıkıntı yaşamazlar.

Yazarın İstanbul'da kaleme aldığı bir diğer romanı *Kırık Hayatlar*'dır. Roman'ın başkışısı olan Ömer Behiç başarılı bir doktordur. Vedide ile mutlu bir evliliği vardır. Çocukları ile birlikte dışarıdan bakıldığında özenilen bir hayat yaşarlar. Ömer Behiç, hayatını ahlâki değerlere adanarak, kendi düşüncesine

göre ideal olan eşi seçerek hayatını, toplumsal değer yargıları içinde makul ve saygı duyulacak şekilde planlayarak yaşar. Bu özellikleri ile Ömer Behiç'in dışadönük düşünen tip olduğu kanısına varılır. Vedide ise dışadönük hisseden tip özelliklerine yatkındır. Bunun en önemli göstergesi de Vedide'nin sevgi seçimindeki hissiyatlarının genel değerlerle uyumlu oluşudur. Ömer Behiç'i de yaşı, konumu ve saygınlığı ile ona uygun bir eş olduğu için seçmiş ve sevmiştir. Romanın dışadönük duyum tipi de Behlül ile benzer kişilik özelliklerine sahip olan Bekir Servet'tir. Ömer Behiç'in mahalleden arkadaşı ve meslektaşısıdır.

Yazarın kaleme aldığı son romanı olan *Nesl-i Ahîr* ağır sosyal eleştiriler içeren bir devir romanıdır. Romanın başkahramanı Süleyman Nüzhet'tir. Süleyman Nüzhet, toplumsal değer yargıları içinde yaşayan saygın bir aydındır. Yönetimin tutumuna karşıdır ve bu tutuma karşı olan genç nesli desteklemektedir. Sergilediği kişilik özellikleri ve duruşu ile dışadönük düşünen bireydir. Romandaki gençlerden üstünde en çok durulan roman kişilerinden biri İrfan'dır. İrfan aldığı müzik eğitimi ile büyük hayallerle ülkesine dönerken sürgün edilen babasını tekrar İstanbul'daki görevine geri getirmek için çabalar. Ancak daha sonra babasının intiharı İrfan 'ı derinden yaralar ve karşı olduğu yönetime daha da düşman olur. İntikam almak için harekete geçer. Roman boyunca amacı uğruna kendi görüşlerine güvenen ve bildiğinin peşinden koşan İrfan, Ahmet Cemil ile olan benzer özellikleriyle de bir içedönük sezgisel tip örneğidir.

Yapılan bu incelemenin sonucunda Halid Ziya Uşaklıgil'in romanlarındaki tiplerin genel dağılımı ile ilgili bir sonuca varılmak istendiğinde içedönük tip özellikleri sergileyen karakterlerin diğerlerine göre daha çok görüldüğü söylenebilir. Hisseden ve düşünen tipler karşılaştırıldığında hemen hemen yakın bir tablo ortaya çıksa da yine ağırlıklı olarak hisseden tipler öne çıkar. Duyum tipleri de yine sezgisel tiplerden daha fazla görülür.

Romanlarda görülen içedönük ağırlıklı bu tipolojik yapılanma, yazıldıkları dönemin zihniyeti ile paralellik göstermektedir. Genel olarak Servet-i Fünun döneminde yazılmış olan romanlarda şahısların sosyal meselelerle içli dışlı olmaması durumunun onları ev içine itmiş olması içedönük bir ruh hâline bürünmeleri için kaçınılmaz olmuştur.

Romanlarda içedönük hisseden özellikler sergileyen en çok kadın şahıslardır. Jung'a göre normal hayatta da hisseden tipler en çok kadınlar

arasından çıkmaktadır. İçedönük hisseden kadın şahıslar kadar yoğun olmasa da romanlarda dışadönük özellikler gösteren kadınlar da vardır. Romanlarda şahısların sadece baskın olan işlevleri değil, yaşadıkları ruhsal çatışmalardan sonra ortaya çıkan gölge işlevleri ile de karşılaşılır. Bu hususta Halid Ziya'nın kurguladığı karakterleri yazarken onların ruh hâllerindeki çatışmalardan sonra büründükleri kişilikleri de ince ince işlediği söylenebilir.

Psikolojik ruh tahlillerindeki başarısı ile bilinen Halid Ziya'nın romanları oldukça zengin bir şahıs kadrosuna sahiptir. Bu çalışmaya konu olan romanlardaki ana şahısların her biri de kendi içlerinde ayrı derinlikler barındıran çok yönlü şahıslardır. Sonuç olarak insanı doğası gereği belli bir sınıflandırmaya sokmak mümkün değildir. Bu yüzden romandaki şahıslar hakkında kesin hükümler vermek oldukça güçtür. Çalışmada sadece hakkında yeteri kadar veriye ulaşılabilen şahıslar, yazarın onları kurgulamış olduğu çerçevede incelenmiştir. Türk edebiyatında örnekleri görülmeye başlayan “Psikolojik Tipler” çalışmalarına bir yenisi daha eklenerek katkıda bulunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Ağca, İ. (2008). Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Yapı Tema. Ankara: Doktora Tezi
- Ariş, E. (2011). Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Karakter ve Tip Oluşumu. Adıyaman: Yüksek Lisans Tezi
- Atay, O. (2019). Günlük. İstanbul: İletişim Yayınları
- Atlı, F. (2017). Aşk-ı Memnu Roman Kişilerinde Beden-Ruh İlişkisi. Malatya: Doktora Tezi
- Bennet, E.A. (2006). Jung Aslında Ne Dedi? Çev: I. Çobanlı. İstanbul: Say Yayınları
- Cebeci, O. (2004). Psikanalitik Edebiyat Kuramı. İstanbul: İthaki Yayınları
- Çalışkan, D.Ö. (2018). Edebiyat Bilimi ve Modern Türk Edebiyatında Edebiyat Psikolojisi. İstanbul: Kurgan Edebiyat
- Ekinci, M. (2015). Orhan Pamuk Romanlarında Jung Tipolojisi. Nevşehir: Yüksek Lisans Tezi
- Emre, İ. (2006). Edebiyat ve Psikoloji. Ankara: Anı Yayıncılık
- Emre, İ. (2009). Yeni Türk Edebiyatının Psikoloji Kaynakları. International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4, 319-355.
- Ergişi, D.A. (2013). Psikanalitik Bir Çözümleme: Halide Edip Adıvar'ın Handan Romanı. The Journal of Academic Social Studies- International of Social Science, 6, 137-1747
- Freud, S. (2001). Sanat ve Sanatçılar üzerine. Çev: K. Şipal. İstanbul:Yapı Kredi Yayınları
- Freud-Jung-Adler. (1981). Psikanaliz Açısından Edebiyat. Çev: S.Hilav. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
- Fordham, F. (2019). Jung Psikolojisinin Ana Hatları. Çev: A.Yalçiner. İstanbul: Say Yayınları
- Gündoğdu, A.K (2009). Mai ve Siyah Romanında Tasvirler ve Yüklendiği Fonksiyonlar. Aydın: Yüksek Lisans Tezi
- Gürbilek, N. (2016). Kör Ayna, Kayıp Şark. İstanbul: Metis Yayınları
- Huyugüzel, Ö.F (2004). Halit Ziya Uşaklıgil. Ankara: Akçağ Yayınları
- Jung, C.G.(2020). Ruh – İnsan, Sanat, Edebiyat. Çev: İ.H. Yılmaz. İstanbul: Pinhan Yayıncılık
- (2018). İnsan ve Sembolleri. Çev: H.M. İlgin. İstanbul: Kabalcı Yayınları
- (2000). Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri. Çev: K. Şipal. İstanbul: Cem Yayınları
- (2006). Analitik Psikoloji. Çev: E. Gürol. İstanbul: Payel Yayınları
- (2018). İnsan Ruhuna Yöneliş. Çev: E. Büyükinal. İstanbul: Say Yayınları
- (2019). Psikolojide Tipler. Çev: N. Nirven. İstanbul: Pinhan Yayıncılık
- (2009) Anılar, Düşler, Düşünceler. Çev: İ. Kantemir. İstanbul: Can Yayınları
- Kaplan, M. (2016) Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 2. İstanbul: Dergâh Yayınları
- Koçak, Orhan.(1996). Kaptırılmış İdeal: Mai ve Siyah Üzerine Psikanalitik Bir Deneme. İstanbul: Toplum ve Bilim Dergisi
- Korkmaz, F. (2018). Başlangıcından Cumhuriyet'e Yeni Türk Şiirinde

- Melankoli. Ankara: Grafiker Yayınları
- Korkmaz, R. (2016). Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı. Ankara: Grafiker Yayınları
- Kurt, Ö. (2014). Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarındaki Şahısların Antagonist Davranışları. Aydın: Yüksek Lisans Tezi
- Moran, B. (2018). Edebiyat Kuramları ve Eleştiri. İstanbul: İletişim Yayınları
- (2013). Türk Edebiyatına Eleştirel Bir Bakış 1. İstanbul: İletişim Yayınları
- Nayk, N.K. (2012). Edebiyat Çalışmaları ve Psikoloji, Pivotka(7), 9-11.
- Önertoy, O. (1995). Halit Ziya Uşaklıgil Romancılığı ve Romanımızdaki Yeri. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınevi
- Pospelov, G.N. (1984). Edebiyat Bilimi I. Çev: Y. Onay. Bilim ve Sanat Yayınları
- Sakallı, F. (2006). Zümre Farklılığının Sebep Olduğu Bir Çatışmanın Romanı: "Ferdî ve Şürekâsı". Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi. Erişim Bilgisi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sutad/issue/26275/276829>
- Siyavuşgil, S. E. (1949). Psikoloji ve Edebiyat I. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 3, 449-476.
- Stevens, A. (2014). Jung. Ankara: Dost Yayınları
- Uşaklıgil, H.Z. (2017). Kırk Yıl. Haz: A.Uçman. İstanbul: Y.K.Y Yayınları
- (2016). Sefile. İstanbul: Özgür Yayınları
- (2016). Nemide. İstanbul: Özgür Yayınları
- (2012). Bir Ölünün Defteri. İstanbul: Özgür Yayınları
- (2017). Ferdî ve Şürekâsı. İstanbul: Can Yayınları
- (2013). Mai ve Siyah. İstanbul: Özgür Yayınları
- (2006). Aşk-ı Memnu. İstanbul: Özgür Yayınları
- (2012). Kırk Hayatlar. İstanbul: Özgür Yayınları
- (2009). Nesl-i Ahîr. İstanbul: Özgür Yayınları
- Uyguner, M. (1992). Halit Ziya Uşaklıgil-Yaşamı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler, Ankara: Bilgi Yayınevi
- Yaşar, H. (2013). Nesl-i Ahîr'de Bir Meşrutiyet Aydını: Süleyman Nüzhet. TÜBAR. s.XXXIII, ss.283-309. Erişim Bilgisi:<http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/157145>